

2020

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre
2. časť

EXTRÉMIZMUS

Charakteristická črta extrémizmu je ideová motivácia. Členovia rôznych extrémistických hnutí sa vyznačujú určitými normami správania, ktoré nie sú akceptované širšou verejnosťou. Ide hlavne o odmietanie spoločenských, právnych alebo morálnych noriem; hodnotovú orientáciu, ktorá sa nezhoduje s väčšinovou; názorovú alebo rasovú neznášanlivosť, ale aj o prvky agresivity a brutality.

Určitou formou extrémizmu je aj terorizmus. Má za úlohu zasievať v spoločnosti strach, ktorým chcú členovia teroristických hnutí dosiahnuť svoje požiadavky, najmä politického charakteru. Teroristické organizácie spĺňajú charakteristiku extrémistických hnutí. Sú protiprávne a protispoločenské, prejavuje sa u nich istá forma neznášanlivosti a ich metódy sú agresívne a brutálne. Zradikalizovaní teroristi využívajú zstrašovanie, ktorého dôsledkom môže byť smrť, zranenie, zničenie alebo zhabanie majetku.

**STOP
TERRORISM**

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2020
2. časť

Vydavateľ:

Personálny úrad OS SR
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš

Redakčná rada:

Predseda: plk. Ing. Ivan SÁLAŠI
Tajomník: Ing. František MATYÁŠ, PhD.
Členovia:
pplk. Mgr. Zuzana FEHÉROVÁ
mjr. Mgr. Zdenko BARANEC
mjr. Mgr. Oľga JANČOVÁ KOHÁRYOVÁ
doc. RSDr. Jozef MATIS, PhD.
doc. PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.
Dr. Imrich PURDEK, PhD.

Redaktor:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Grafický redaktor:

Ing. Zdenko ZAŤKO
tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

Recenzenti:

mjr. Mgr. Oľga JANČOVÁ KOHÁRYOVÁ
Dr. Ing. Imrich PURDEK, PhD.
JUDr. Tomáš MARTAUS
Ing. Ján MAREK, MBA

Rok vydania: 2020

Vydanie: prvé

Náklad: 350 ks

Nepredajné

© Personálny úrad OS SR
Liptovský Mikuláš

ISBN 978-80-89609-24-6

Obsah:

- 1. Pravicový extrémizmus**
Ing. Ján MAREK, MBA 2
- 2. Husiti a bratříci na Slovensku**
doc. PhDr. Vladimír SEGEŠ, PhD. 19
- 3. Právo v ozbrojených konfliktoch**
JUDr. Tomáš MARTAUS 42
- 4. Nelátkové závislosti**
por. Mgr. Júlia DITTEOVÁ 58

---

2. strana obálky:

Extrémizmus
Pripravil: Mgr. Marek ORAVEC

3. strana obálky:

Nelátkové závislosti
Pripravil: Mgr. Marek ORAVEC

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbrojených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov pre profesionálnych vojakov a vybrané skupiny zamestnancov Ozbrojených síl SR.

Jednotlivé odborné články boli posúdené recenzentmi.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Publikácia je dostupná na www.osveta.mil.sk

Ing. Ján **MAREK**, MBA

ÚVOD

Býva veľmi zložité označiť akékoľvek konanie za extrémistické, prípadne za konanie majúce extrémistické charakteristiky. Hranica medzi extrémizmom a akceptovaným, konformným správaním je veľmi široká a nejasne formulovaná. Každá spoločnosť má tendenciu stanovovať určité kritériá pre určenie toho, čo možno považovať za nežiaduce, násilné, radikálne až extrémistické, alebo čo znaky takéhoto prejavu nemá. Preto sa aj pri porovnaní jednotlivých krajín Európskej únie v tejto oblasti stretávame s rozdielnym vymedzením toho, čo je alebo nie je považované za radikálne či extrémistické. V podstate ide o mieru tolerancie k niektorým prejavom a nastavenie indikátorov pre hodnotenie daného konania ako extrémistického. Za charakteristickú črtu radikalizácie a extrémizmu možno považovať jeho ideovú motiváciu. Vo väčšine prípadov extrémistických činov páchatel' nemá úmysel sa obohatiť a je odhodlaný ublížiť aj sám sebe alebo sa obetovať. Práve v týchto špecifikách možno vidieť rozdiel medzi extrémisticky orientovanými a ostatnými patologickými činmi. Rozdiel je možné vidieť aj v presadzovaní tzv. vyšších či egoistických záujmov. Medzi egoistické záujmy môžeme zaradiť dosiahnutie zisku v podobe získania moci a vplyvu, uspokojovanie potrieb alebo spôsobenie škody inému, odvetu či pomstu. Za extrémistu môže byť označený aj človek, ktorý je vnútorne presvedčený, že jeho konanie má rozmer zásluhnej činnosti, pozitívne hodnotenej väčšinou spoločnosťou. ¹⁾ Ako príklad je možné uviesť činnosť ekoaktivistov, ochrancov prírody či ochrancov iných zdrojov. Pri získaní označenia extrémistický je takýto jedinec obvykle nútený sa brániť a dokazovať, že jeho idey, cieľ, konanie a sledovaný následok nemajú v sebe prvky niektorej formy extrémizmu. Medzi extrémistov patria osoby alebo skupiny osôb, ktoré sa vyznačujú najmä názormi a postojmi, ktoré väčšinová spoločnosť odmieta. Ponúkané jednoduché a rýchle riešenia problémov existujúcich v spoločnosti sa môžu zdať všeobecne prijateľné, ale len do doby uvedomenia si toho, k akým následkom povedú a čo v občianskej spoločnosti a štáte spôsobia. Napriek tomuto poznaniu sa u niektorých jedincov neprejaví zodpovednosť za spôsobené následky a začne u nich prebiehať proces, ktorý možno označiť za radikalizáciu. Stručne definované, ide o proces vzniku extrémistických postojov a prejavov u konkrétneho jednotlivca, prijatie extrémistickej ideológie, či tendencia k podpore takýchto jednoduchých a rýchlych riešení najmä v prípade sociálnych problémov.

Medzi všeobecné indikátory, z ktorých sa odvodzuje radikalizmus a extrémizmus v konaní osôb alebo skupín, patrí najmä: odmietanie platných právnych, sociálnych a morálnych noriem, iná hodnotová a postojová orientácia, ktorá je v rozpore so všeobecnou orientáciou väčšinovej spoločnosti, vysoká miera názorovej

1) DANICS, Š. - TEJCHMANOVÁ, L.: Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus.

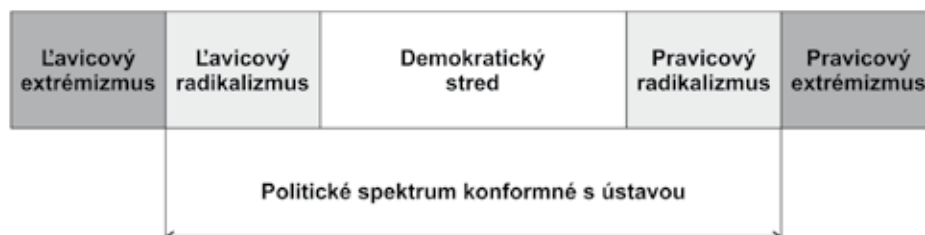
alebo rasovej neznášanlivosti, absencia hmotných pohnútok, antinormatívne až protiprávne konanie s prvkami agresivity až brutality.²⁾

POZNÁMKY

1 POLITICKÝ EXTRÉMIZMUS

Výraz extrém pochádza z latinčiny a prekladá sa ako „najvzdialenejší, najkrajnejší“. V politológii sa za extrémne považujú ideové prúdy, ktoré majú výrazne odlišný pohľad na správne fungovanie štátu ako je bežné a očakávané. Čo je považované za extrémistické sa líši vzhľadom ku konkrétnej spoločnosti. Aj demokratické myšlienky, ktoré sú pre nás celkom prirodzené sú v niektorých štátoch vnímané ako extrémistické a nevhodné. Nasledovný text bude zameraný na extrémizmus v našich podmienkach, na extrémizmus protidemokratický. Extrémizmus môžeme charakterizovať ako „protisystémový“ postoj vychádzajúci z krajne vyhrotenej ideológie, ktorý spochybňuje a deštruuje existujúci demokratický systém fungovania spoločnosti a útočí na systém základných práv a slobôd. Extrémistov spája protest proti demokratickému riadeniu spoločnosti. Líšia sa v tom, čo im na demokracii prekáža. Podľa názorov na ekonomické témy ako rovnoprávnosť občanov (akceptovanie nerovnosti v akomkoľvek zmysle), silu štátu (centrálne štátne regulácie v rôznych oblastiach) i postoj k sekularizácii spoločnosti rozdeľujeme extrémistov na pravicových a ľavicových. Pri určitej miere zovšeobecnenia môžeme povedať, že pravicové extrémistické prúdy vychádzajú zo sociálneho nacionalizmu (nacizmu) alebo fašizmu a ľavicové z komunizmu a anarchizmu.

Pretože hranicu medzi extrémizmom a demokratickým stredom nie je možné vždy jasne rozlíšiť, vznikol pojem radikalizmus. Stojí na pomedzí demokratických postojov a extrémistických tendencií. V laickej verejnosti sa pojmy extrémizmus a radikalizmus často zamieňajú. Ich podstata je však odlišná. Slovo radikálny má svoj pôvod v latinskom slove radix, čo znamená koreň. Radikalizmus je také počínanie, ktoré ide ku koreňom problémov a na ich vyriešenie presadzuje zásadné zmeny. Na rozdiel od extrémizmu teórie radikálov nie sú v rozpore s demokratickými hodnotami a princípmi. Činnosť radikálov zostáva v medziach platných zákonov, hoci na ich okraji. Extrémisti zastávajú v určitej oblasti vyhranené, nekompromisné politické postoje nezlučiteľné s fungovaním demokratického systému. Ich presadenie sa, by však znamenalo koniec demokracie.

Obrázok 1: Model extrémizmu

2) MAREK J.: Extrémizmus a jeho prejavy v Európe a na Slovensku.

POZNÁMKY

V médiách pojmy extrémizmus a radikalizmus často splývajú. Najčastejšie sú spájané s agresívnymi demonštrantami ohrozujúcimi druhých či cudzí majetok, alebo s účastníkmi neonacistických koncertov s nacistickými symbolmi na tričkách. Pretože médiá potrebujú zabezpečiť svoju sledovanosť hľadajú šokujúce informácie. S vyhranenými činmi extrémistov sa v nich stretáme často. Extrémistu si potom predstavujeme ako pouličného výtržníka, asociála, rasistu, ktorého je ľahké na prvý pohľad rozoznať od „slušného“ občana.³⁾ Ak sa dotýčný „extrémista“ oblečie do obleku, nebude hovoriť priamo o násilí a namiesto rasizmu začne hovoriť o nespravodlivej ochrane práv jednej skupiny občanov na úkor slušných ľudí, stane sa politickou alternatívou. Mnoho extrémistov si túto skutočnosť dobre uvedomuje a naučili sa ju majstrovsky využívať. Pod pojmom extrémizmus nemáme na mysli len páchatel'ov rasovo motivovaných trestných činov, ale aj na prvý pohľad konformne vyzerajúcich občanov, ktorí šíria myšlienky nezlučiteľné s princípmi demokracie. Pretože extrémizmus ako pojem je vo všeobecnosti chápaný pejoratívne, špecifickým rysom extrémistov je, že žiadna skupina sa sama za extrémistickú neoznačuje. Naopak, extrémistické skupiny majú tendenciu sa takémuto označeniu brániť. Často si v rámci tejto obrany vytvárajú dokonca falošnú identitu, ktorá sťažuje identifikáciu postojov, ktoré zastávajú. A aby nás zmiatli ešte viac, nazývajú extrémistami tých, ktorí im protirečia. Pred extrémistami je potrebné mať sa na pozore napriek tomu, že vyzerajú neškodne. Konceptia boja proti extrémizmu varuje, že historická skúsenosť s nacistickým a komunistickým totalitným režimom dokazuje, že nepriatelia demokracie dokázali využiť demokraciu a nástroje, ktoré im ponúka (slobodu prejavu, zhromažďovacie a združovacie právo) na získanie moci formálne legálnou cestou, ktorú následne zneužili na zavedenie opatrení, ktoré v praxi znamenali odstránenie samotnej demokracie. To, že to tak naozaj bolo dokumentuje výrok Hitlerovho ministra propagandy J. Goebelssa, v ktorom sa chváli tým ako šikovne prevzali národní socialisti v Nemecku moc: *„Prišli sme do Ríšskeho snemu, aby sme sa vyzbrojili zbraňami demokracie z jej arzenálu. Stali sme sa poslancami Ríšskeho snemu, aby nám weimarská ideológia pomohla sama seba zničiť.“* Extrémistické skupiny šíria protidemokratické myšlienky premyslene, účelovo a s jasným cieľom. Strategickým cieľom extrémistov je spochybňovať, ohrozovať a snažiť sa o odstránenie demokratických pilierov spoločnosti. Jedine porozumenie princípm demokracie a ich hodnote pre spoločnosť, môže viesť k pochopeniu ohrozenia, ktoré extrémizmus predstavuje, rozpoznaníu jeho vplyvov a snahe aktívne sa im brániť. Pred ďalším opisom prejavov a foriem extrémizmu si preto pripomeňme základné princípy demokratického usporiadania spoločnosti.⁴⁾

Za základy demokracie sa označujú:

- suverenita ľudu,
- vláda ľudu pre ľud a ľuďom,
- pri rozhodovaní dodržiavanie princípu plurality (pluralita politických subjektov, voľby ako vyjadrenie plurality záujmov),
- princíp konsenzu väčšiny (vláda, ktorá v danom čase zodpovedá prevládajúcej predstave obyvateľstva o najvhodnejšej forme vlády),

3) DANICS, Š.: Extremismus : hrozba demokracie.

4) ALLEYNE, E. - WOOD, J. L.: Gang-related Crime : the Social, Psychological and Behavioral Correlates.

- princíp podriadenia sa menšiny väčšine, avšak ochrana menšiny,
- vláda na obmedzený čas,
- rovnoprávnosť a rovnocennosť rozhodujúcich,
- sloboda ohraničená dodržiavaním práv a slobôd ostatných,
- princíp vylúčenia násilnej vlády,
- princíp práva na odpor,
- úcta k ľudským a občianskym právam (ktoré sú obsiahnuté v Listine základných práv a slobôd).

Slovenská republika je podľa čl. 1 Ústavy Slovenskej republiky zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Akákoľvek propagácia extrémizmu je na Slovensku trestná. Trestný zákon charakterizuje extrémistické skupiny (§ 129), extrémistický materiál (§ 130) a trestné činy extrémizmu (§ 140a).⁵⁾ Trestné činy extrémizmu sú:

- podpora a propagácia skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd (§ 421, § 422),
- výroba extrémistických materiálov (§ 422a),
- rozširovanie extrémistických materiálov (§ 422b),
- prechovávanie extrémistických materiálov (§ 422c),
- popieranie a schvaľovanie holokaustu a zločinov politických režimov (§ 422d),
- hanobenie národa, rasy a presvedčenia (§ 423),
- podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti (§ 424),
- apartheid, rasová, etnická, národnostná alebo náboženská segregácia alebo diskriminácia skupiny osôb (§ 424a).

Slovenská republika je signatárom viacerých dokumentov zaručujúcich ochranu práv obyvateľov na jej území: Všeobecná deklarácia ľudských práv, Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Deklarácia o právach osôb patriacich k národnostným, alebo etnickým, náboženským, jazykovým menšinám, Dohovor medzinárodnej organizácie práce o zákaze diskriminácie v zamestnaní a povolani, Záverečné deklarácie zo stretnutí Svetovej konferencie proti rasizmu a xenofóbii.

2 PRAVICOVÝ EXTRÉMIZMUS

S pravicovým extrémizmom je často spájaný rasizmus. Rasizmus považujeme za základné myšlienkové východisko prejavujúce sa ako presvedčenie o výnimčnosti, nadradenosti a prevahe „bieleho etnika“. Pravicoví extrémisti zdôrazňujú vieru v rasovú nerovnosť, ktorá vychádza z pseudovedeckých rasistických teórií Arthura de Gobineaua a Houstona Stewarta Chamberlaina. Prostredníctvom hlavnej tézy rasizmu je možno rasy deliť na vyššie a nižšie. Miešaním rás dochádza k degenerácii ľudského rodu. Najradikálnejšie organizácie sa neobmedzujú len na vieru v ne-

5) Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších prepisov.

POZNÁMKY

rovnosť medzi rasami, ale hovoria taktiež o nutnosti a nevyhnutnosti vojny medzi rasami (Race Holy War – RAHOWA), či o „bielej revolúcii“. Sú presvedčení o biologickej výnimočnosti a prevahe bieleho etnika, ktoré podľa nich stojí na vrchole vývoja druhov. Typický je aj negatívny vzťah voči imigrantom a etnickým menšinám. Argumentom je, že imigranti zhoršujú situáciu na trhu práce. Z etnických menšín sú to zatiaľ najmä Rómovia, ktorí vedú „parazitný spôsob života“, čo má negatívny vplyv na životnú úroveň majority. Svoje postoje ospravedlňujú tým, že negatívny vzťah je závislý na negatívnom pôsobení danej menšiny, na ich asociálnosti, kriminalite a agresivite. ⁶⁾ Pravicovo orientované extrémistické organizácie sú obvykle silne antisemitské a obviňujú Židov zo vzniku stalinizmu a komunizmu. Hlavnou témou je židovské svetové spiknutie proti bielej rase. Ich snahou je „vedecky“ dokázať, že holokaust nebol a údaje o ňom sú nepravdivé a vymyslené. Pravicoví extrémisti sa stavajú do pozície ochrancov spoločnosti a ochrancov európskej civilizácie proti svetovládcom, globalizácii a cudzím kultúram. Podľa ich vlastných slov bojujú za „prežitie bielej rasy“. Typické pre nich je aj vlastenectvo, ktoré slúži na zdôvodnenie ich aktivít. Pritom kladú dôraz na poriadok, čím si získavajú sympatie sklamaných občanov, ktorí majú pocit, že štát je slabý a nie je schopný zaistiť bezpečnosť. Ideológia pravicových extrémistov vyrastá z netolerancie a neochoty rešpektovať cudzie presvedčenie, názory, správanie, kultúru, náboženstvo a fyzickú odlišnosť. Individuálne hodnoty, ako sú sloboda, možnosť sebaurčenia, pluralizmus mienky a spôsobu života odmietajú. Vedenie pravicových extrémistických organizácií je často v rukách jedného človeka. Táto vodcovská osobnosť ovplyvňuje všetky aktivity organizácie a je najvyššou autoritou. Akákoľvek opozícia je sankcionovaná. Presadzujú silný až autoritársky štát. Extrémisti všeobecne odmietajú základné princípy a pravidlá demokratického štátu a chcú zmeniť demokratický politický systém a nahradiť ho režimom. Cieľom pravicových extrémistických hnutí je víťazstvo, ktoré umožní vytvorenie novej spoločnosti. Pravicoví extrémisti vo väčšine svojich propagánd ponúkajú rýchle a priamočiare riešenia všetkých problémov, s ktorými sa ľudia stretávajú. Základom týchto riešení je identifikácia nepriateľa, ktorého nachádzajú v ľuďoch odlišujúcich sa farbou pleti, jazykom, systémom hodnôt a normami správania. Všeobecným a hlavným terčom slovenských rasistických extrémistov sú Rómovia. Definícia nepriateľa a jeho osud sú závislé od agresívnosti ideológie. Veľmi dôležitou súčasťou pravicového extrémizmu je symbolika. Za symbol možno považovať dohodnuté alebo obvyklé znamenie, či značku pre nejaký predmet. Symboly pôsobia na vedomie ľudí v dvoch fázach. V prvej fáze sa určité skupiny ľudí viažu k symbolom, a to najmä v období veľkých osobných zvrátov a kríz, v období keď sa rúcajú predstavy o živote, kedy sa nepodarí uspokojiť ich aspirácie. Beznádejnosť situácie riešia uznávaním symbolov, ktoré sú im známe alebo sú im inou osobou ponúknuté, alebo ich majú po ruke. ⁷⁾ Symbol sa tak stáva najprv náhradou za niečo, čo je pre danú osobu inak nedostupné.

6) MESEŽNIKOV, G. - GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku.

7) MIKULČÍKOVÁ, A.: Súčasný pravicový extrémizmus.

Druhá fáza je typická integráciou do hnutia, kde majú reálnu šancu subjektívne profitovať. Stávajú sa členom multispoločenstva. K subjektívnej integrácii im dopomôže aj určitá forma vojenskej organizácie skupiny, typická napríklad pre jednotlivé odnože hnutia Skinheads. Život zrazu dostáva prísne a presné pravidlá, ktorým sa dobrovoľne podriaďujú. Je im predostretá prísna hierarchia ich spoločnosti. Získavajú jasný cieľ, čo chcú dosiahnuť a spôsoby, ako tento cieľ dosiahnuť v multispoločenstve. Prechodom z prvej fázy do druhej zohrávajú významnú úlohu aj vodcovia, ktorí s členmi spoločnosti manipulujú práve pomocou symbolov. Základná symbolika je postavená na princípe spoločnej krvi. Vyjadruje „kmeňovú“ jednotu a dokáže tak povzniesť aj bez materiálnych statkov. Stotožnenie sa s týmto princípom má za následok, že takémuto jedincovi nemôže nikto konkurovať. Pokrvný zväzok je najvyššia hodnota. Samotnú symboliku pravicového extrémizmu možno zaradiť do nasledovných kategórií:

1. symbolika farieb,
2. symbolika čísiel a písmen,
3. rúnová symbolika,
4. symbolika krížov,
5. personifikovaná, verbálna symbolika a symbolika hesiel,
6. emblémová symbolika,
7. grafická symbolika.

Pre pochopenie symboliky ako celku, ako aj jednotlivých kategórií a významu symboliky pre pravicových extrémistov je potrebné zaoberať sa obsahom, ktorý je základným kameňom, na ktorom je symbolika vybudovaná.

Charakteristika jednotlivých kategórií symboliky pravicového extrémizmu ⁸⁾

Symbolika farieb

Symbolika farieb zohráva veľký význam v pravicových extrémistických hnutiach, hlavne v hnutí Skinheads. Z hľadiska farieb dominujú tri farby – čierna, červená a biela, ktoré sú typické pre fašizmus a nemecký nacionalizmus. Biela farba je symbolom čistoty, istoty a nevinnosti. Pre fašistickú diktatúru, a tiež pre hnutie Skinheads znamená čistotu rasy a čistotu národa. Červená farba je chápaná ako symbol ohňa, krvi, ale tiež revolúcie. Pre fašizmus sa stala symbolom pokrvného zväzku. Čierna farba znamená smrť, avšak tiež aj odhodlanie. Symbolizuje nenávisť voči všetkým, ktorí „špinia čistotu rasy“ a predurčuje ich záhubu. Pre hnutie Skinheads sa čierna farba stala symbolom rasovej nenávisti proti všetkým s rozdielnou farbou pleti, najmä symbolom boja proti „cigánom a všetkým čiernym“. Kombináciu týchto troch farieb alebo zvlášť farby čiernej a bielej, možno vidieť takmer na všetkých fašistických symboloch, aj na symboloch nosených prívržencami fašistickej diktatúry a ideológie. Túto kombináciu farieb prehlásil Adolf Hitler za národné farby nacistického Nemecka.

8) WADGY, L.: The Psychology of Extremism and Terrorism.

POZNÁMKY

Obrázok 2: Nacistická a neonacistická symbolika

Symbolika čísiel a písmen

Čísla takmer vždy vyjadrujú poradie písmena v abecede. K najznámejším patria: 18 – Adolf Hitler, 88 – Heil Hitler, 28 (B & H) – Blood and Honour, 311 – 3x11. písmeno abecedy, teda KKK (Ku Klux Klan), 14 (14 slov) – „We must secure the existence of our people and future for the white children“, ktorých autorom je známy americký rasi- sta David Lane, I. S. D. (alternatívne I. D. S. alebo I. D.) – iniciály zakladateľa hnutia Blood & Honour a speváka známej neonacistickej hudobnej skupiny Skrewdriver Lana Stuart Donaldsona, symbol písmena S ako symbol Skrewdriver, štylizované veľké písmeno L – symbol nemeckej neonacistickej hudobnej skupiny Landser (pešiak), ktorej členovia boli v roku 2005 odsúdení ako prvá hudobná skupina s pravicovo extrémistickým zameraním, A. C. A. B. – All Cops Are Bastards, A. J. A. B. – All Jews Are Bastards.

Rúnová symbolika

Nacizmus bol typický tým, že na vyjadrenie svojej ideológie využíval rúnové symboly, ktoré pochádzajú ešte z čias keltskej a severskej kultúry v pôvodnej alebo upravenej verzii. Je ich veľmi veľa. Ako príklad možno spomenúť: Sonnenrad – svastika slnečného kola, vyjadrovala predstavu slnka, Sig-rune – runa víťazstva sa stala

symbolom SS, Wolfsangel – vlčí hák, symbol slobody a nezávislosti, pôvodný odznak NSDAP pred svastikou, Tyr-rune – runa bitky, pôvodne symbol boha vojny Tyra, Ger-rune – symbol spoločného ducha, Odal-rune – symbol príbuzenstva, rodiny a taktiež odznak osídľovacieho úradu SS a čistoty rasy.⁹⁾

Symbolika krížov

Kríž patrí k najstarším symbolom na zemi. Vo všeobecnosti vyjadruje štyri smery priestoru a štyri základné živly: oheň, vodu, vzduch a zem, ktoré sa vzájomne stretávajú v spoločnom bode. Taktiež ide o symbol zásluh, pôct, ale je aj významným mnohých rytierskych, svetských a cirkevných rádov. Niektoré z týchto krížov sa v niektorých krajinách stali symbolmi fašistov, ako napríklad: Jeruzalemský kríž, Toulonský kríž, Dvojité kríž a Burgundský kríž. K najznámejším a najnebezpečnejším však patria: Svastika, Ruský kríž, Železný kríž, Triskelion. Keltský kríž (Odinov kríž) je v súčasnosti najpoužívanejším symbolom a nahradil svastiku. Samotný keltský kríž nie je priamou propagáciou rasizmu. Ale ak je pri vyobrazení napríklad spojený so zaťatou päťou alebo nápisom WHITE POWER, ide už o symbol s rasovým motívom.

Personifikovaná, verbálna symbolika a symbolika hesiel

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že neonacisti sa často hlásia k osobám, ktoré sa „preslávili“ tým, že získali povest' mučeníkov vďaka okolnostiam svojej smrti. Ako príklady možno uviesť: Adolf Hitler, Rudolf Hess, Benito Mussolini, Ian Stuart Donaldson alebo David Lane, ktorý bol členom zločineckej organizácie Rád mlčiacich bratov, čo bol ideologický pokračovateľ Árijskej národnej cirkvi. K verbálnym symbolom možno zaradiť pozdravy ako „Sieg heil“ alebo „Heil Hitler“. Nacistický režim používal mnoho hesiel, ktoré či už v pôvodnej alebo v modifikovanej podobe používajú aj súčasní neonacisti. Ide napríklad o nasledujúce heslá: Krv a česť, Krv a pôda, Vernosť je mojou cťou, Nemecko (alternatívne Slovensko, Európa, Amerika) prebud' sa!, Na konci je víťazstvo, White race-our pride, White power, RAHOWA (Racial Holly War), ZOG (Zionist Occupation Governement).¹⁰⁾

Emblémová symbolika

Inšpiráciou pre vytváranie zástupných symbolov, najmä pre hnutie Skinheads sú emblémy používané divíziami SS. Tieto emblémy čerpajú zo znakov rúnového písma v kombinácii s krížovými symbolmi a heraldickými znakmi. Tieto emblémy preberajú aj príslušníci Skinheads. Z historického hľadiska sú za najnebezpečnejšie považované emblémy nasledujúcich Waffen divízií SS:

- SS Division Nordland – 13. divízia „nadržného“ charakteru, vedenie bolo len z malej časti nemecké, boli v ňom zastúpené severské národy ako Dáni, Švédi, ale aj Holanďania. Táto divízia mala v embléme Sonnenrad. Išlo o najradikálnejšiu a jednu z najkrutejších divízií.
- SS Division Carstjaeger – 24. divízia, ktorej emblém obsahuje ľaliu so šípovými ramenami. Táto divízia pôsobila na trojhranici medzi Nemeckom, Rakúskom a Talianskom. Vydobyla si povest' hrdlozov a bezcitných vrahov.

9) BARTLETT, J. - BIRDWELL, J. - KING, M.: The Edge of Violence : A Radical Approach to Extremism.

10) AGHABI, L. et al.: Social Identity and Radicalisation : A Review of Key Concepts.

POZNÁMKY

- SS Division Handschar – 11. divízia zložená z bosnianských a juhoslovan-
ských moslimov. Táto divízia potlačovala Slovenské národné povstanie a jej
členovia pôsobili ako diverzanti aj počas Pražského povstania v máji 1945.
V obidvoch prípadoch sa dopustili beštiálnych vrážd. V jej embléme sa na-
chádza šablňa.
- SS Bieloruská divízia – 30. divízia s emblémom vodorovného dvojkríža. Išlo
taktiež o veľmi nacionálnu, radikálnu divíziu, ktorá vynikala svojou krutos-
ťou a bezcitnosťou.

Grafická symbolika

Z väčšej časti obsahuje symboly, ktoré možno zaradiť do vyššie spomenutých kategórií. Okrem nich sa však používajú aj symboly ako: Ríšska orlica, Umrľcia lebka (jeden zo symbolov jednotiek SS), hrad Wevelsburg (Rádový hrad SS, kde prebiehali zasväcovacie rituály vedenia tejto organizácie), Čierne slnko (okultný symbol, ktorý nacisti použili v podobe mozaiky na podlahe hradu Wevelsburg), vlajky Nemecka z rôznych historických období (vlajky zo skoršieho obdobia ako z Tretej ríše môžu byť kvalifikované ako zástupné znaky propagácie nacizmu a fašizmu).

Z hľadiska nebezpečnosti je možné symboliku rozdeliť na tri charakteristické skupiny:

1. Symbolika so zjavným rasovým motívom, kde patria takmer všetky originál-
ne a zástupné symboly fašizmu.
2. Symboly so skrytým rasovým motívom, ktoré je nutné v priebehu prípadné-
ho trestného konania dokázať. Ide najmä o dokazovanie v kontexte s ďalšími
kriminálnymi prejavmi extrémistického hnutia.
3. Symboly bez rasového motívu, ktoré sú hodnotené ako spoločensky zavr-
nutiahodné. Ich používanie nie je trestné, pokiaľ nejde o také symboly, ktoré
sú hrubo zavrnutiahodné a vzbudzujú verejné pohoršenie a ich nosenie je
chápané ako výtržnosť alebo hrubá neslušnosť páchaná na verejnosti alebo
na mieste verejnosti prístupnom.

Čo sa týka oblekania členov extrémistických skupín, v súčasnosti má civilnejšiu podobu a oblečenie so zakázanými symbolikami je nahradené inými značkami, ktoré rovnako vyjadrujú príslušnosť k hnutiu. Ich nosenie nie je právne postihnutelné, pretože ich nemožno zaradiť ani do jednej z vyššie uvedených skupín.¹¹⁾ Medzi takéto značky oblečenia patrí Lonsdale, Pitt Bull, Troublemaker, Thor Steinar, Eighty eight, Resistance, Umbro, Fred Perry a iné. Veľkej obľube sa medzi pravicovými extrémistami stále teší najmä značka LONSDALE. V jej názve sú obsiahnuté štyri začiatkové písmená Nemeckej národno-socialistickej strany pracujúcich Adolfa Hitlera (NSDAP National Socialistische Deutsche Arbeiter Partei). Originálne polokošele, mikiny a tričká s touto značkou sa neustále nosia. Pri nosení bundy bomber, na ktorej je nápis LONSDALE sú v určitej polohe zakryté prvé dve a posledné dve písmená. Vtedy je jasne vidieť len nápis NSDAP. Výzor dopĺňajú vyhrnuté rifle Levi Strauss a vysoké topánky (Doc Martens, Getta Grip, Gladiator). Všetky tieto súčasti unifor-

11) VEGRICHTOVÁ, B.: Extremismus a společnost.

my extrémistických hnutí sú finančne vysoko nákladné. Môžu si ich dovoliť najmä jednotlivci z dobre situovaných rodín. Na Slovensku existuje organizovaná sieť distribúcie tohto oblečenia. Za jeho predaj sa inkasujú nemalé zisky. Časté je tiež tetovanie, pričom medzi rozšírené vzory patria kresby s prvkami keltskej a severskej mytológie, neonacistická symbolika či rôzne nápisy a skratky, ktoré pre zasvätených predstavujú vyjadrenie príslušnosti k neonacistickej, skinheadskej subkultúre. Pri právnom hodnotení podpory a propagácie hnutí smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd nosením nášiviek alebo používaním inej symboliky nie je dôležité, že zmysel nášiviek, v mnohých prípadoch napodobňujúcich nacistické symboly, bol všeobecne známy. Nie je dokonca rozhodujúce ani to, či samotný páchatel sám poznal presný význam a zmysel ním nosených nášiviek. Stačí „iba“ jeho vedomosť o tom, že symboly sú spojené s takýmto hnutím a jeho vlastný postoj, vzťah k takému hnutiu. Napríklad, ak nosí páchatel nášivky s nápisom „Biela sila, biela moc“ doplnené nápisom Skinheads, možno v tomto konaní vidieť aspoň eventuálny úmysel na podporu a propagáciu hnutí smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd. Samotný nápis „Biela sila, biela moc“ vyjadruje nadradenosť bielej rasy nad ostatnými. V tejto súvislosti akékoľvek vyjadrenie, že všeobecná vedomosť je nízka, je právne irelevantné. Najtypickejšími formami pravicového extrémizmu sú rasizmus, antisemitizmus alebo nacionalizmus, ktorý vytvára modifikácie ako fašizmus, neofašizmus, nacizmus a neonacizmus. Jedným z prejavov pravicového extrémizmu je i rasovo motivovaná trestná činnosť, ktorej cieľom je zastrašiť etnické menšiny a prinútiť ich tak k odchodu z daného územia.¹²⁾

V radoch pravicovo extrémistických hnutí sa ocitajú predovšetkým mladí ľudia. Extrémistické hnutia im poskytujú istú životnú alternatívu riešenia problémov a potrieb daných vekom a súčasnou sociálnou situáciou. Pravicové extrémistické zoskupenia sú na Slovensku prítomné a svojimi aktivitami sa čím ďalej viac zviditeľňujú. Pôsobí tu 14 dobre etablovaných a aktívnych zoskupení, ktoré slúžia ako inštitucionálna základňa pre zhruba 5 000 členov a prívržencov rasového extrémizmu. Pravicový extrémizmus je súhrn postojov, spôsobov správania a akcií, ktoré sú alebo nie sú organizované, ktoré vychádzajú z rasovo alebo etnicky podmienenej sociálnej nerovnosti človeka, vyžadujú etnickú homogenitu národa a odmietajú princíp rovnosti zakotvený vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Prvoradosť spoločenstva zdôvodňujú pred individuum, odmietajú pluralizmus hodnôt liberálnej demokracie a demokraciu definujú ako spiatočnicu, prežitú.¹³⁾

Pravicový extrémizmus je charakteristický najmä nasledujúcimi prvkami:

- je antipluralistický a podnecuje strach pred spoločenskou rôznorodosťou,
- odmieta myšlienku ľudských práv, hlavne ľudskej dôstojnosti, ako i práva na slobodu a rovnosť,
- uprednostňuje autoritatívny vodcovský štát, a preto je antidemokratický,
- je antiparlamentaristický, pretože odmieta súťaženie politických strán a preferuje homogénne národné spoločenstvo s jednou vedúcou stranou,

12) MILO, D.: Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike.

13) MAREK J. - MARTAUS T.: Extrémizmus ako pojem a jeho vyjadrenie v právnom poriadku SR.

POZNÁMKY

- je antiinštitucionálny, odmieta deľbu moci,
- je verejne alebo skryto rasistický, alebo antisemitský, vo všeobecnosti je nepriateľský voči cudzincom, odmieta „iných“ alebo „cudzích“, ako i tých, ktorí sa za týchto ľudí zasadujú, je vypäto nacionalistický a nepriateľský voči ostatným štátom,
- podporuje revizionizmus, v ktorom bagatelizuje význam nacistického štátu alebo ho dáva za príklad, či relativizuje a popiera holokaust, je náchylný páchať násilie, vo vlastných radoch toleruje neonacistov a vojenské násilie, znevažuje všetkých, ktorí sa odklňajú od noriem, ktoré stanovili samotní extrémisti, ako napr. homosexuálov, znevýhodnených ľudí, etnické menšiny alebo politicky inak zmýšľajúcich ľudí.

Pravicový extrémizmus je motivovaný programami a postojmi alebo ideológiami, ktoré smerujú k potláčaniu základných ľudských práv a slobôd, ktoré obhajujú, podporujú alebo podnecujú nenávisť, násilie alebo neodôvodnene odlišné zaobchádzanie voči skupine osôb alebo jednotlivcovi. Dôvodom odlišného zaobchádzania je ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich pôvod, názory, fyzické či psychické odlišnosti alebo pre ich náboženské vyznanie. Typickým znakom pravicového extrémizmu je popieranie rovnosti všetkých ľudí. Na jednej strane nadraduje (vyššie hodnotí) určité etnikum, národ alebo rasu, z čoho pramení nacionalizmus, antisemitizmus či rasizmus. Na strane druhej ponížuje skupiny, ktoré považuje za cudzie, menejcenné či ideologicky nevyhovujúce. Cieľom pravicových extrémistov je vytvorenie politického systému na báze fundamentálnej nerovnosti ľudí, založenej na pôvode, výkone, národnej, etnickej alebo rasovej príslušnosti.

Z ideologického hľadiska extrémistickú krajnú pravicu tvoria smery:

- fašizmus,
- nacizmus,
- neofašizmus,
- neonacizmus.

Tieto režimy sa snažia o sústredenie moci do jedného centra. Pre pravicový extrémizmus je typické sústredenie moci do rúk jednej osoby – vodcu. To je jeden zo základných rozdielov medzi pravicovým extrémizmom a ľavicovým anarchizmom. Pravicový extrémizmus odstraňuje liberálnu demokraciu a nahrádza ju spoločenským poriadkom, ktorý by inštitucionalizoval nerovnosť ľudských bytostí, založenú na pôvode, výkone, národnej, etnickej alebo rasovej príslušnosti.

Medzi aktívne skupiny charakteristické pre pravicový extrémizmus, ktoré sa vyznačujú svojou symbolikou, pravidelným miestom stretávania (ide najmä o pohostinské zariadenia), spoločným cieľom, určitou hierarchiou a zviditeľňujú sa ako skupiny najmä fyzickými útokmi, zakladaním internetových stránok s rasistickým resp. xenofóbnym obsahom a distribúciou kníh a hudobných CD s rasistickými alebo xenofóbnymi textami môžeme zaradiť: Slovakia Hammer Skins, Blood and Honour Slovakia, Slovakia Engerau Crew, skupiny všeobecne sa označujúce za „Skinheads“ pôsobiace najmä v mestách Malacky, Stupava, Trnava, Skalica, Holíč, Prievidza, Nové

Mesto nad Váhom, Topoľčany, Nitra, Žilina, Martin, Zvolen, Detva, Veľký Krtíš, Prešov, Humenné, Poprad, Bardejov, Vranov nad Topľou, Košice, Rožňava, Ružomberok, Trenčín, radikálne pravicové politické strany (v minulosti reprezentované napr. Slovenskou pospolitosťou Národnou stranou), občianske združenia Nové Slobodné Slovensko a Jednota Slovenskej mládeže a ďalšie, ktorých členská základňa pozostáva z bývalých alebo stále aktívnych členov pravicovo orientovaných extrémistických skupín.

3 LAVICOVÝ EXTRÉMIZMUS

Ľavicový extrémizmus sa vyznačuje predovšetkým sociálnymi a triednymi predsudkami. Sympatizuje s historickým komunizmom a anarchizmom. Anarchizmus čerpá z dvoch výrazne odlišných ideologických prúdov, a to konkrétne z liberalizmu a socializmu. Možno tak vymedziť dva základné smery, a to anarchoindividualizmus a anarchokolektivismus. Okrem týchto smerov je známy ešte mutualizmus, ktorého predstaviteľom bol Proudhon a nachádza sa medzi anarchoindividualizmom a anarchokolektivismom. Základným znakom anarchokolektivismu je viera v ľudskú schopnosť sociálnej solidarity. Anarchizmus 21. storočia sa vyvíja a postupne transformuje, objavujú sa nové skupiny a klasické anarchistické teórie sa prepájajú s novými témami – feminizmom, environmentalizmom, genderovými vzťahmi, globálnou nerovnosťou a konzumizmom. Je pripravený prijímať a reagovať na nové výzvy súčasného postmoderného sveta. Prívrženci anarchizmu chcú zaviesť sociálno-komunistický režim alebo anarchiu. Pokúšajú sa o absolútnu rovnosť v spoločnosti. V priebehu 20. storočia sa dostali do popredia otázky ľudských práv, ochrany prírody a imigrácie. Pozitívny postoj k nim sa stal poznávacím znamením pre ľavicu. Do tradičnej ľavice prenikali postupy typické skôr pre liberalizmus. Dôsledkom toho bol vznik ekologických alebo zelených strán. Tieto strany veľmi často spájajú tradičné ľavicové témy, ako sú ochrana prírody spolu s liberálnym postojom k menšinám a individuálnej slobode. Ľavicový extrémizmus ideologicky vychádza z anarchistických, antiglobalistických, antikapitalistických a marxistických teórií, pričom odmieta vonkajšiu autoritu a presadzuje myšlienky tzv. „slobodného“ jednotlivca. I keď väčšina ľavicovo extrémistických skupín verejne nedeklaruje potlačovanie práv a slobôd ostatných jednotlivcov, v prípade realizácie cieľov ľavicových extrémistov môže dôjsť k priamemu ohrozeniu pluralitnej demokracie a občianskych slobôd. Typickým znakom ľavicového extrémizmu je rozširovanie princípu rovnosti na všetky oblasti života a pre všetkých ľudí. Zdôrazňovaním elementárnej ľudskej rovnosti sa síce zhoduje s princípmi demokratického ústavného štátu, ale z tohto princípu vyvodzuje dôsledky, ktoré nie sú zlučiteľné s charakterom demokratického právneho štátu. Z ideologického hľadiska extrémistickú krajnú ľavicu tvoria smery ako marxizmus, leninizmus a všetky jeho odchýlky (maoizmus, trockizmus, komunizmus, anarchizmus...). K ľavicovým zoskupeniam sa radí aj eko-extrémizmus. Pre radikálne ekologické hnutia je typický panteizmus a inklinácia k rôznym prírodným kultom, s ktorými korešponduje ekológmi hlásaný návrat k prírode a všetkým formám života. Kvôli prezentácii zásadných zmien v prístupe k prírode a inšpirácii prírodnými kultmi býva za špecifický druh náboženstva považovaná aj hlbinná ekológia. Na-

POZNÁMKY

cionalizmus síce predstavuje ideológiu, ktorá je základom pre krajnú pravicu, ale významne ovplyvnil aj krajnú ľavicu. Nacionalizmus sám o sebe nemusí byť ani extrémny, ani radikálny. Základom je, že sa dá ľahko zneužiť. Nacionalizmus pôvodne vznikol ako proces demokracie, avšak chybným nastavením premís sa dokázal zmeniť a stal sa hnacím motorom nacizmu a rasovo motivovanej genocídy.¹⁴⁾

Za politický extrémizmus sa zásade označujú akékoľvek aktivity smerujúce proti súčasnému systému s cieľom nahradiť tento systém celkom odlišným systémom. Medzi ľavicovo orientované extrémistické skupiny možno zaradiť: anarchistov, anti-globalistov, radikálne ekologické hnutia, príslušníkov hnutia PUNK, hnutie GRAFFITY, antifašistické hnutia AFA a ANTIFA. Všeobecne možno konštatovať, že skupiny, tzv. „pobočky“ organizácií, ktoré majú nadnárodný charakter a dlhšiu tradíciu (napr. GRAFFITY, PUNK, Československá anarchistická federácia, skupiny vyznávajúce satanizmus) tvoria jadro extrémistickej scény. V oboch smeroch extrémizmu, tak v ľavicovom ako aj v pravicovom, pôsobí extrémistické hnutie Skinheads. Aj keď sa hnutie reprezentuje ako celok, vnútorne je rozčlenené na pravicový a ľavicový prúd.

4 POSTOJE VOČI PRAVICOVÉMU EXTRÉMIZMU NA SLOVENSKU

Sklon k prejavom pravického extrémizmu má viac ako jedna desatina obyvateľov Slovenska a viac ako 70 % obyvateľov súhlasí s niektorými predstavami radikálnych skupín. U mladých ľudí sa objavuje nárast protirómskych nálad, vysoká miera obáv z niektorých minoritných skupín a zníženie citlivosti voči ohrozeniu zo strany extrémistických subjektov. Pravícoví extrémisti stavajú svoju ideológiu na rozdieloch medzi rasami, náboženstvami alebo národnosťami. Z hľadiska zníženia rizika šírenia sa extrémizmu je preto dôležité, ako je v našej spoločnosti vnímaná kultúrna rozmanitosť, menšiny a narastajúca diverzita spôsobená migráciou. Na Slovensku sú vo vnímaní národnostných menšín rozdielne postoje podľa toho, či ide o verejnú alebo súkromnú sféru. Najväčšej časti Slovákov by vadilo, ak by mal cudzinec zastávať významný politický post, alebo ak by sa inak verejne prezentoval. Etnická identita patrí podľa nich do súkromia. Verejnosť na Slovensku je teda vo vzťahu k celkovej kultúrnej diverzite rezervovaná. Keby extrémistické skupiny postavili svoju rétoriku na nerovnosti rôznych skupín obyvateľstva a na obmedzovaní ich práv, je možné sa obávať, že za určitých okolností môžu nájsť podporu verejnosti. Ľahšie by sme ich tolerovali vo svojom meste, susedstve alebo ako spolupracovníkov, ale už menej ako súčasť rodiny, alebo keby sme mali prijať ich krv transfúziou. Očakávame, že cudzinci sa prispôbia životu na Slovensku, svoje náboženstvo a zvyky budú dodržiavať len v súkromí, bez nároku na stavbu vlastných náboženských centier. Na všeobecnej úrovni sú cudzinci a menšiny prijímaní relatívne dobre. Ak však skúmame postoje verejnosti hlbšie, zistíme, že tie sú sytené predsudkami a stereotypmi i obavami, ktoré vyplývajú z nedostatku informácií o menšinách a cudzincoch. Väčšina Slovákov sa prikláňa k tomu, že demokracia je najlepšia možná forma usporiadania spoločnosti. Avšak významná časť súhlasí aj s tým, že štát nevie zabezpečiť poriadok, preto si ho ľudia musia urobiť sami, hoci aj násilím. Tento postoj naznačuje sympatie značnej časti populácie s nedemokratickými, či extrémistickými skupinami. Rovnako

14) ŽOFČÁK, M.: Trestnoprávne aspekty extrémizmu, s. 129-141.

ohrozujúce sú názory, že je jedno akú vládu krajina má, pretože svet riadia záujmové skupiny. Veľká časť Slovákov sa taktiež prikláňa k nekritickému akceptovaniu autorít. Toto všetko robí našu spoločnosť zraniteľnú pred manipuláciou a tlakom extrémistov.

V súčasnosti to môžu byť voliči etablovaných politických strán, ktoré s dôraznejšou rétorikou vyzdvihujú niektoré pálčivé témy, ale za istých okolností aj ultrapravicových strán. Medzi rokmi 2007 – 2011 klesli nesympatie voči hnutiu Skinheads, nacionalistom i antisemitom a stúpol počet mladých ľudí tolerujúcich tieto skupiny, alebo im fandiach.

Na celospoločenskej úrovni sa na šírení extrémistických ideí podieľa:

- globalizácia (kritika členstva v NATO, EÚ, osočovanie z amerikanizmu),
- migrácia a multikulturalizmus (nedostatky v migračnej, azylovej a sociálnej politike štátu, ktoré sa odzrkadľujú v postojoch migrantov k väčšine a naopak väčšiny k migrantom),
- nedostatočné právne zázemie a nedostatočná funkčnosť právnych inštitúcií (medzery v zákonných normách, neadekvátne aplikácia práva súdmi),
- vývoj v oblasti techniky a komunikácie (médiá a sociálne siete sú zneužívané extrémistami),
- oblasť ekonomiky a politiky – existenčná neistota.

Obyvateľstvo zmietané sociálnou a ekonomickou krízou je ľahšie ovplyvniteľné neštandardnými postupmi a ideami extrémistických zoskupení a javí tendencie k radikalizácii a nekonformnému riešeniu spoločenských problémov. O extrémistických skupinách sa dozvedáme najčastejšie z televízie, následne z dennej tlače, internetových stránok a rozhlasu. Pritom podiel na zvyšovaní protirómskych a proticudzineckých nálad majú stereotypizujúce mediálne obsahy, ktoré sa následne rýchlo šíria internetom, najmä cez sociálne siete prostredníctvom okamžitých reakcií používateľov. Vizualne a audiovizualne prezentácie získavajú na sociálnych sieťach veľkú popularitu a dokážu zaujať najmä mládež. Vo virtuálnom svete je ťažké riešiť tento problém prevenciou. Extrémistické skupiny využívajú internet sofistikovane. Pri policajnom monitoringu ich stránok je najväčším problémom vysoký stupeň anonymity a prevádzkovanie webových stránok s využitím falošnej identity. Rómska menšina nie je priamo nositeľom extrémistického konania, ale stret medzi majoritnou a rómskou kultúrou a ťažká prispôsobivosť istej časti rómskej menšiny vyvoláva extrémne formy riešenia tejto neprispôsobivosti. Toto je prezentované ako náprava spoločenských problémov, pretože súčasnej politickej elite sa vyčíta, že nedokáže tento problém efektívne riešiť. Extrémistické skupiny tak ponúkajú svoj vlastný pohľad na riešenie situácie.

Postoje mládeže voči pravicovému extrémizmu poukazujú na to, že medzi mladými ľuďmi rastú negatívne nálady voči politikom a politike ako takej. Stúpa nedôvera voči politicky činným osobám. Avšak postavenie týchto osôb napriek tomu nemôžeme bagatelizovať. Sprievodný znak nezájmu o etablované politické strany sa môže prejaviť v sklone prikláňať sa k jednoduchým, extrémistickým riešeniam zložitých problémov. Rizikovou skupinou podliehajúcou extrémistom sú predovšetkým mladí ľudia sklamaní vo vzťahu k aktuálnej politickej elite, ktorí prejavujú

POZNÁMKY

malé pochopenie pre parlamentnú demokraciu. Sympatie k extrémizmu sa medzi mladými prejavujú v rôznych podobách. Od násilných aktov voči určitým spoločenským skupinám, cez aktívnu účasť na zakázaných podujatiach, nosenia zakázaných symbolov na verejnosti, až po zakladanie vlastných organizácií namierených proti ústavnému právnemu štátu. Sympatie alebo členstvo v extrémistických formáciách pritom neovplyvňuje len vonkajšie prejavy správania (oblečenie, účes, nosenie rôznych symbolov), ale ovplyvňuje celú predstavu o svete, spôsob myslenia i konania.

Dôvody, pre ktoré sa mladý človek prikloní k extrémistickej skupine vyplývajú jednak z jeho individuálnych vlastností a jednak z vplyvu sociálneho prostredia. V prípade Slovenska patrí k rizikovým vplyvom:

- prechod z autoritárskeho do demokratického režimu, spojený so socioekonomickou transformáciou,¹⁵⁾
- strata dôveryhodnosti etablovaných politických subjektov a štátnych úradov,
- chudoba a nezamestnanosť v niektorých regiónoch,
- problémy vznikajúce pri spolunažívaní minoritnej a majoritnej populácie,
- šírenie predsudkov a stereotypov prostredníctvom médií, akceptovanie násilia v médiách,
- verejná mienka rezervovaná voči kultúrnej diverzite (Slovensko je poväčšine chápané ako krajina Slovákov, ostatní tu môžu žiť, ak sa Slovákom prispôbia),
- individualizácia spoločnosti,
- zanedbávanie problémov chudoby a segregácie obyvateľstva,
- rýchlo sa meniace životné podmienky, ohrozenie spojené so stratou orientácie v životnej, sociálnej a politickej situácii, spoločnosť chápaná ako komplikovaná, nezrozumiteľná, sociálne nespravodlivá,
- strata istoty, problémy súvisiace s riešením svojich životných úloh (nájsť si životného partnera, budovať vlastnú domácnosť, získať primerané vzdelanie a zamestnanie).

Najčastejšími faktormi, ktoré môžu mladého človeka viesť ku sklonom k politickému extrémizmu sú:

- osobná skúsenosť sociálneho vylúčenia počas detstva a v období dospievania (v rodine, v skupine rovesníkov alebo v škole),
- rigidný, inkonzistentný a konfliktný štýl výchovy,
- skúsenosti s násilím v detstve,
- individuálne akceptovanie násilia,¹⁶⁾
- problémové správanie vo voľnom čase,
- deviantná orientácia na uzavreté skupiny,
- tlak okruhu priateľov prispôbiť sa ich videniu sveta,
- problémy v škole, záškoláctvo,
- vysoké nároky okolia spojené súčasne so strachom zo zlyhania,
- orientácia na konzum pri malej šanci presadiť sa,

15) MIKUŠ, R. - GURŇÁK, D.: Vývoj pozícií politického extrémizmu, radikalizmu a nacionalizmu v rôznych úrovniach volieb na Slovensku.

16) JURČÁK, V. - JURČÁK, J.: Vývoj koncepcie boja proti extrémizmu v SR.

- frustrácia z vlastného spoločenského statusu,
- nekritický pohľad na seba samého pri nízkom sebavedomí.

POZNÁMKY**5 ZÁVER**

Už je to takmer 30 rokov odkedy sme sa vydali na cestu demokracie. Nežná revolúcia bola spojená so silnými emóciami a veľkými očakávaniami. Mnohí si mysleli, že zmena formy vlády bude znamenať zlepšenie života jednotlivcov. Mýlili sa. Nadšenie zo spoločenskej zmeny opadlo. Nahradila ho každodenná realita, v ktorej každý slobodne môže, ale i musí žiť podľa seba a na svoj účet. Demokracia nie je rozprávkovým všeliekom na problémy v spoločnosti. Nesľubuje istoty a nesľubuje ako bude vyzerat' budúcnosť. Sľubuje, že o budúcnosti môžeme rozhodovať sami. Môže byť len taká, akú si zvolíme a o akú sa pričínime. Je to spôsob riadenia spoločnosti, ktorý vyžaduje aktivitu, zodpovednosť a istú múdrosť občanov. A to je práve jej Achillova päta.

Extrémisti vidia príčinu problémov spoločnosti v jej súčasnom riadení. Podporujú v ľuďoch pocit nespokojnosti a prezentujú sa ako starostlivá babička, ktorá sa o občanov postará. Pritom sú to vlci, ktorí sa necítia byť viazaní demokratickými zákonmi a nerešpektujú iný názor. Ak sa nimi necháme presvedčiť, že dobre sa nám bude žiť iba tým ich jediným spôsobom a dovoľíme im, aby našu spoločnosť premenili na svoj obraz, bude ťažké vrátiť sa späť. Aká potom naša spoločnosť bude? Naozaj ju takú chceme? Nacizmus a komunizmus sme už predsa otestovali, a prekonali.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AGHABI, L. et al.: *Social Identity and Radicalisation : A Review of Key Concepts*. Amman : WANA Institute, Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands, 2017. ISBN 978-0-7425-5517-4.

ALLEYNE, E. - WOOD, J. L.: Gang-related Crime : the Social, Psychological and Behavioral Correlates. In: *Psychology, Crime & Law*, roč. 19, 2013, č. 7. ISSN 1068-316X.

BARTLETT, J. - BIRDWELL, J. - KING, M.: *The Edge of Violence. A Radical Approach to Extremism*. London : Demos, 2010. ISBN 978-1-906693-39-8.

DANICS, Š. *Extremismus : hrozba demokracie*. Praha : Police History, 2002. 128 s. ISBN 80-8647707-X.

DANICS, Š. - TEJCHMANOVÁ, L.: *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. 420 s. ISBN 978-807452-122-5.

JURČÁK, V. - JURČÁK, J.: Vývoj koncepcie boja proti extrémizmu v SR. In: *Bezpečnosť, extrémizmus, terorizmus 2013 : Zborník prednášok*. Podhájska : Východoeurópska agentúra pre rozvoj, 2014, s. 61-71. ISBN 978-80-89608-14-0.

Keď extrémizmus nevadí a je dokonca oslavovaný [online]. Medzičas, 2017 [cit. 2020-04-16]. Dostupné na internete: <https://medzicas.sk/ked-extremizmus-nevadi-a-je-dokonca-oslavovany/>.

POZNÁMKY

MAREK J.: Extrémizmus a jeho prejavy v Európe a na Slovensku. In: *Vojenská osveta : Spoločenskovedné semináre 2018, 2. časť*. Liptovský Mikuláš : Personálny úrad OS SR, 2018, s. 53-82. ISBN 978-80-89609-18-5.

MAREK J. - MARTAUS T.: Extrémizmus ako pojem a jeho vyjadrenie v právnom poriadku SR. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2018 : 9. medzinárodná vedecká konferencia, 25. - 26. október 2018, Liptovský Mikuláš : Zborník príspevkov*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, s. 280-286. ISBN 978-80-8040-568-7.

MESEŽNIKOV, G. - GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku : Stav, trendy a podpora*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, Nadácia Hannsa Seidela, 2016. 52 s. ISBN 978-80-89345-58-8.

MIKULČÍKOVÁ, A.: *Súčasný pravicový extrémizmus*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2010. ISBN 978-80-89096-42-8.

MIKUŠ, R. - GURŇÁK, D.: Vývoj pozícií politického extrémizmu, radikalizmu a nacionalizmu v rôznych úrovniach volieb na Slovensku. In: *Geografické informácie*, roč. 16, 2012, č. 2. ISSN 1337-9453.

MILO, D.: *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike : Neonacisti, ich hnutia a ciele*. Bratislava : Ľudia proti rasizmu, 2004. ISBN 80-89149-03-0.

VEGRICHTOVÁ, B.: *Extremismus a společnost*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380427-5.

WADGY, L.: The Psychology of Extremism and Terrorism : A Middle-Eastern Perspective. In: *Aggression and Violent Behaviour*, roč. 12, 2007, č. 2, s. 144-155. ISSN 1359-1789.

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 394/2000 Z. z. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (Antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.

ŽOFČÁK, M.: Trestnoprávne aspekty extrémizmu. In: *Notitiae iudiciales Academiae collegii aedilium*, roč. 3, 2017, č. 2, s. 129-141. ISSN 2453-6954.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakterizujte politický extrémizmus.
2. Charakterizujte pravicový extrémizmus.
3. Charakterizujte ľavicový extrémizmus.
4. Definujte formy pravicového extrémizmu pôsobiaceho na Slovensku.
5. Uvedte najčastejšie faktory, ktoré vedú k politickému extrémizmu na Slovensku.

HUSITI A BRATRÍCI NA SLOVENSKU

POZNÁMKY

doc. PhDr. Vladimír **SEGEŠ**, PhD.

ÚVOD

V kontexte celkovej politickej a vojenskej situácie v Európe v období neskorého stredoveku boli pre vojenstvo príznačné nasledovné javy a trendy:

- kríza a úpadok rytierskeho vojenstva, čiže vlastne koniec hegemonie ťažkého jazdectva;
- nástup a obroda pechoty, ktorej hlavnými predstaviteľmi sa stali Švajčiari;
- krátkodobý rozmach a dominancia husitského vojenstva;
- nástup a presadenie sa žoldnierstva, a to aj v podobe vznikajúcich profesionálnych armád;
- expanzia osmanského vojenstva.

V 15. storočí sa v Európe prejavili viaceré tendencie svedčiace o prvých vážnych zmenách vo feudálnom vojenstve. Opodstatnenosť názoru, podľa ktorého sa 15. storočie označuje za prechodné vývojové obdobie, vychádza zo skutočnosti, že vojenstvo v 15. storočí bolo súborom rôzne kombinovaných a rôzne účinných systémov s množstvom variantov. Proti feudálnej jazde stála žoldnierska pechota po boku všeobecnej krajinskej pohotovosti, čiže insurekčného vojska bojovali žoldnierske oddiely, objavilo sa poľné delostrelectvo. Výrobcami palných zbraní boli spočiatku najmä kováči, zámočníci a zvonolejáři, zakrátko však špecializácia zbrojného remesla pokročila, takže v polovici 15. storočia pôsobili už delostreleckí a puškárski majstri ako samostatní remeselníci. Ich služby využívali najmä mestá, ktoré venovali svojej obrane mimoriadnu pozornosť.

Ťažká obrnená jazda rytierskeho typu na bojiskách v 15. storočí postupne strácala nadvládu. Čoraz častejšie a účinnejšie jej dokázala odolávať vycvičená pechota, ktorá sa na sklonku stredoveku v súčinnosti s delostrelectvom stala najprogresívnejším prvkom a nositeľom nových trendov vojenstva. Namiesto rytiera úlohu efektívneho bojovníka prebral a stelesnením nového typu sa stal vojak z povolania – námezdný žoldnier.

1 HLAVNÉ ČRTY HUSITSKÉHO VOJENSTVA

1. 1 Dynamika a podstata husitského vojenstva

Husitské vojenstvo, ktoré sa zrodilo súbežne s husitskou revolúciou v Čechách v roku 1419 predstavuje krátku, no výraznú etapu v európskych dejinách. Husiti osnovali na svoju dobu netypické vojsko, a to tak sociálnym zložením, ako aj taktikou. Husitské vojsko malo oddiely pechoty, jazdectva, strelcov z palných zbraní i kuší, takže husitská stratégia a taktika počítala so súčinnosťou všetkých zložiek vojska.

POZNÁMKY

Husitské vojenstvo malo dynamiku vývoja čiastočne odlišnú oproti anglickým lukostrelcom a švajčiarskym pešiakom. Dianie husitov bolo koncentrované do omnoho kratšieho časového obdobia a bolo aj intenzívnejšie. Osnovanie husitskej bojovej taktiky, ktorej základ spočíval vo flexibilnom a invenčnom použití vozovej hradby a v efektívnej organizácii vojska, bolo veľmi dynamické. Husitská taktika sa dotvorila za necelé štyri roky, ešte za života Jana Žižku. Poľné vojská husitských zväzov, ktoré zostali až do konca husitskej revolúcie istým prototypom budúcich stálych žoldnierskych vojsk, husitskú taktiku rozvinuli do štandardizovanej podoby.

Dynamika vzostupu husitského vojenstva, ako na to poukázal český historik Petr Klučina, zodpovedala však aj dynamike jeho ustrnutia či schematizácii. Úspechy husitských vojsk podnietili ich protivníkov k rýchlemu napodobňovaniu či preberaniu niektorých aspektov husitského vojenského systému, neraz však len mechanicky. Svedčia o tom početné vojenské poriadky, predpisy a inštrukcie, ako napríklad Norimberské uznesenie z roku 1428, Sliezske uznesenie z roku 1429, Frankfurtský poriadok z roku 1444 či vojenský poriadok rytiera von Eybeho z roku 1500.

1.2 Bojová vozba a vozová hradba

Najpreslávenejšou zložkou husitského poľného vojska bola bojová vozba, ktorá sa používala ako vozová hradba i ako prepravný prostriedok.

Obrázok 1: Tábor vozovej hradby

Kresba v súvekom rakúskom kódexe zvanom Hausbuch (Pod vplyvom husitov sa tábor vozovej hradby stal významným strategicko-taktickým prvkom všetkých vojsk v neskorom stredoveku)

Najmenšou vozovou jednotkou bol bojový voz, ktorému velil hajtman voza. Osádka bojového voza sa delila spravidla na dve skupiny. Prvá časť chránila voz a poťah za pochodu v blízkosti nepriateľa, a to tak, že bola rozmiestnená v okolí idúceho voza a pri zaraďovaní voza do vozovej hradby zabezpečovala jeho obranu v rámci boja zblízka. Túto bojovú časť tvorili spravidla pavézniční, cepníci, kopijníci a halapartníci. Druhú časť tvorili strelci z kuší a palných strelných zbraní – pušiek, hákovníc, tarasníc, ktorí palbou na väčšiu vzdialenosť ostreľovali a ničili útočiace šíky protivníka snažiace sa dostať k vozovej hradbe.

Obrázok 2: Husitská vozová hradba

Iluminácia vo Viedenskom kódexe z 1. polovice 15. storočia

Husitský predpis pre bojovú vozbu sa nedochoval, no podľa uvedeného Sliezskeho uznesenia, ktoré neklamne svedčí o preberaní husitských bojových zásad, osádka voza tvorilo šesť strelcov s kušami a štyrmi kopami šípov pre každú zbraň, dvaja strelci z ručníc so štyrmi kopami guliek a primeranou zásobou strelného prachu, štyria halapartníci, štyria cepníci a dvaja vozatajovia. Norimberské uznesenie stanovuje pre voz v meste 10 mužov a pre voz na vidieku 20 mužov. Streleckú skupinu mali tvoriť dvaja strelci z ručníc, dvaja strelci z kuší so štyrmi kopami šípov. Do skupiny pre boj zblízka boli zaradení dvaja cepníci, dvaja halapartníci a dvaja prakovníci. Frankfurtský poriadok určuje, že palebnú skupinu tvoria dvaja strelci z ručníc a ochranu voza chladnými zbraňami zabezpečujú dvaja kopijníci a traja pavézni.

Pohotové a rýchle manévrovanie vozového šíku záviselo nielen od veliteľského zboru a vozovej osádky, ale najmä od práce vozatajov. Z vozov sa vytvárala vozová hradba, ktorá plnila úlohu poľného opevnenia, pričom jej konkrétna podoba závisela od konfigurácie terénu, počasia či ročného obdobia, sily a počtu útočiaceho nepriateľa a ďalších okolností.

Bojové i zásobovacie vozy ťahali spravidla štyri ťažné kone. Na dvoch koňoch sedeli dvaja ozbrojení vozatajovia. V Hájkovom vojenskom poriadku, ktorý je síce datovaný rokom 1413, no pochádza až z obdobia po roku 1434, sa o nich hovorí: „U každého vozu aby byli dva vozataje a aby měli lebku (prilbu) a pavézu.“

Materiálne vybavenie bojového voza okrem zbraní pozostávalo z dosák, reťazí, hákov a náradia slúžiaceho na úpravu ciest za pochodu, ako aj na ženijné a opevňovacie práce vo vozovom tábore. Podľa Hájkovho vojenského poriadku sa určovalo, že „pod vozem aby bylo prkno a řetěz. A při každém vozu aby byla jedna hákovnice se vši přípravu a dvě sekyře, dvě lopatě, dvě kratci (motyky s krátkym poriskom), dvě motyce (motyky s dlhým poriskom), dva rýče a taras s berlú a jedno kopie s hákem a praporečkem.“ Uhorské pomery nám približuje mandát kráľa Mateja z 23. novembra 1469 adresovaný sedmohradskému mestu Sásvároš (dnes Orăștie). Vyplýva z neho, že ku každému bojovému vozu malo mesto dodať štyri kone, železné reťaze a päť mužov: dvoch s rýľmi, dvoch s čakanmi a jedného so sekerou.

POZNÁMKY

Je potrebné zdôrazniť, že husiti nemali vo výzbroji žiadne nové dovedy neznáme zbrane, no dokázali mimoriadne tvorivo uplatniť a sklbiť všetky dovedy známe prostriedky, čím dosiahli vysokú efektívnosť v taktike a bojovom nasadení. Významným faktorom a zriedlom morálnej i vojenskej sily husitských bojovníkov boli pritom ich vojenské predpisy a piesne.

1.3 Husitské poriadky a predpisy

Najdôležitejším husitským predpisom bol Vojenský poriadok Jana Žižku z Trocnova. Ide vlastne o zápis uznesenia členov Žižkovho bratstva, ktorí sa na jar v roku 1423 zišli na stretnutí v Nemeckom (dnes Havlíčkovom) Brode. Poriadok má dovedna 12 článkov zameraných na disciplínu.

Obrázok 3: Slepý Jan Žižka na čele husitského vojska

Iluminácia v česky písanom Jenskom kódexe z konca 15. storočia

Podľa obsahu možno predpis rozdeliť na skupinu ustanovení o disciplíne pri plnení bojových úloh na pochode, v poli a počas strážnej služby, a to konkrétne čl. 1 – 3, 5 a 6. O modlitbách pred bojom sa hovorí v čl. 4. O poriadku a mravnom živote vo vojsku hovoria ustanovenia čl. 8, 9 a 11. V čl. 7 sa reguluje delenie nadobudnutej koristi a v čl. 10 sa hovorí o zbehoch. Záverečný, 12. článok zdôrazňuje, že boj proti nepriateľovi má byť nekompromisný a tvrdý.

Mohutný husitský chorál *Ktož jsú boží bojovníci*, symbolizujúci celé husitské hnutie, možno vnímať nielen ako nábožnú pieseň s dominujúcou vierou v boha, ale aj ako svojský vojenský poriadok. Formou piesne, pozostávajúcej z deviatich slôh, si husitskí bojovníci osvojovali hlavné zásady disciplíny, bojovej vytrvalosti a statočnosti. Podľa piesne nemali ustupovať pred nepriateľom majúcim početnú prevahu: „*Nepřátel se nelekejte, na množství nehledte, pána svého v srdci mějte, přeň a s ním bojujte a před nepřáteli neutiekajte.*“ V záverečných slohách chorálu sa husitským bojovníkom vstúpovalo, aby podriadili osobný záujem záujmom celku, aby nelúpili a bojovali do konečného víťazstva.

Husitská taktika, ktorej prvky si osvojili aj mnohé feudálne i žoldnierske vojská mimo Českého kráľovstva, sa viac-menej úspešne uplatňovala až do konca 15. storočia. Svedčí o tom aj skutočnosť, že mnohí husitskí bojovníci, pre ktorých sa vojenčenie stalo vlastne povoláním, sa po skončení husitských vojen v Čechách nedokázali zaradiť do civilného života, no nachádzali uplatnenie ako žoldnieri v zahraničí.

2 VÝPRAVY HUSITOV DO UHORSKA

Roku 1419 zomrel český kráľ Václav IV. a Žigmund, ako jeho mladší brat, považoval uprázdnený trón za svoje dedičstvo. Česká kališnická šľachta ho však odmietla. Žigmund sa v rámci prvej križiackej výpravy proti husitom roku 1420 dal v Prahe korunovať za českého kráľa, no vládu v Čechách nezískal. Husiti porazili aj všetky ďalšie križiacke výpravy, ktoré dovedna päťkrát zaútočili na územie Českého kráľovstva.

Obrázok 4: Husiti v boji proti križiakom

Iluminácia vo Viedenskom kódexe z 1. polovice 15. storočia

Koncom 20. rokov 15. storočia zosilnelo husitské hnutie v Čechách natoľko, že husiti sa odvážili napadnúť svojho úhlavného nepriateľa Žigmunda aj v Uhorsku, kde sa cieľom ich útokov a ťažení stalo územie dnešného Slovenska. A nielen to, čiastočne ako odvetu za križiacke vpády do Čiech, resp. ako prevenciu voči nim, husitské poľné vojská uskutočnili v rokoch 1427 – 1433 viacero koristníckych či pleniacich výprav do cudziny. Cieľom týchto tzv. spanilých jászov či rejsov, ako ich husiti nazývali, boli nemecké i rakúske krajiny, Sliezsko, Lužice, Poľsko i územie Rádu nemeckých rytierov v Pobaltí, ako aj Uhorsko. Kľúčovým momentom v strategickej ofenzíve husitov bolo obsadenie moravského mesta Břeclav v polovici roka 1426. Odtiaľ kontrolovali cesty do Rakúska aj Uhorska. Takmer celé nasledujúce desaťročie slúžila Břeclav husitom ako nástupný priestor pri ich útokoch proti Uhorsku.

2. 1 Prvé vpády na západné Slovensko

Prvý vpád husitov do Bratislavskej stolice sa začiatkom roku 1428 niesol v znamení demonštrácie husitskej sily, ktorej uhorské vojsko nedokázalo vážnejšie čeliť. Najmä manévrovacou schopnosťou a uplatňovaním momentu prekvapenia vojská

POZNÁMKY

táboritov Prokopa Holého, sirotkov na čele s Prokúpkom a Pražanov posilnených moravskými oddielmi Jána Tovačovského vysoko prevýšili nepripravené uhorské branné sily. Cez Považie sa posledné husitské oddiely v máji 1428 vrátili domov. Rokovania o zmierení, ktoré viedol kráľ Žigmund Luxemburský s husitským vodcom Prokopom Holým v Bratislave v dňoch 28. marca – 8. apríla 1429 skončili neúspešne a husiti sa následne pripravili na ďalší vpád do Uhorska.

Obrázok 5: Vpády husitov do Uhorska v rokoch 1428 – 1435

V apríli roku 1430 husitské vojská v rámci druhého vpádu prenikli až po Trnavu, pri ktorej sa odohrala významná viacnásobná bitka. Proti uhorskému vojsku stálo údajne až 10-tisíc husitov – sirotkovia, novomestskí Pražania a táboriti s veliteľmi Velekom Koudelníkom, Janom Zmrzlíkom a Filipom z Padařova. Vojská sa stretli v troch bitkách 23., 25. a 28. apríla v priestoroch pri rybníkoch medzi dedinkami Modranka a Vlčkovce. V hlavnej bitke 28. apríla 1430 sa uhorskému vojsku podarilo prelomiť husitskú vozovú hradbu. Zásľuhu na tom mal Stibor zo Stiboríc, ako aj jeden z veliteľov uhorských oddielov, ostrožský knieža Fridrich, ktorý ako bývalý husitský spojenec ovládal ich taktiku a spôsob obrany. Útok uhorských bojovníkov však stroskotal, lebo začali rabovať a plieniť tábor, z ktorého ich husiti zakrátko vytlačili a podnikli rázny protiútok. Navyše, uhorské vojsko v rozhodujúcom momente oslabil útek oddielu na čele s Jánom z Marótu (z Moraviec). Husiti na trnavskom bojiisku stratili údajne viac ako 2 000 mužov, padol aj sirotský hajtman Velek Koudelník. Straty uhorského vojska boli vraj trojnásobné. Po značných stratách na životoch a oslabení jazdeckých jednotiek sa husiti stiahli na Moravu.

2. 2 Výprava na Spiš

Tretia husitská výprava na jar 1431 smerovala z Malopoľska na Spiš až k Levoči. V súvislosti s týmto vpádom v slovenskej historiografii až donedávna prevládal názor, podľa ktorého husiti na jar 1431 vpadli z Poľska na Slovensko a po vyplienení Lechnického kláštora kartuziánov prenikla časť husitského vojska

na čele s Dobeslavom Puchalom až k Levoči, ktorú 1. apríla 1431 prepadla (dobyta) a takmer celú vypálila. Ani jeden z relevantných domácich prameňov však tento názor priamo nepotvrďuje, výslovne sa spomína iba požiar či vyhorenie Levoče bez akejkoľvek zmienky o husitoch či o dákom vojenskom ohrození mesta. Podľa najnovších zistení Miroslava Lysého, ktorý podrobne analyzoval a komparoval všetky dostupné pramene, husitský útok na Spiši roku 1431 bol v skutočnosti iba menším pohraničným incidentom a Levoča vyhorela z neznámych príčin, a nie v dôsledku útoku Dobeslava Puchalu, ktorý sa uskutočnil až dakedy neskôr.

2. 3 Štvrté a piate husitské ťaženie

Ešte v septembri 1431 sa uskutočnila štvrtá husitská výprava. Husiti postupovali na Slovensko v dvoch prúdoch zo západu a zo severu, spojili sa pri Žiline, odkiaľ prenikli do Liptovskej, Turčianskej a Nitrianskej stolice, kde zanechali stále posádky. Vojsko táboritov vedených Prokopom Holým sa koncom októbra 1431 vcelku bez ťažkostí stiahlo s bohatou korisťou od Nitry cez Hlohovec a Nové Mesto nad Váhom späť na Moravu. Sirotkovia, ktorí po dobytí Nitry plienili ešte južné Slovensko, boli však pri návrate neustále napádaní uhorským vojskom. Pri prechode Váhu neďaleko Ilavy v novembri 1431 utrpeli v boji citelné straty, takže z pôvodných 7-tisíc bojovníkov sa na Moravu vrátilo len okolo 2-tisíc, a z 300 bojových vozov im zostalo sotva 50.

V júni 1432 husiti obsadili Skalicu, vzápätí aj Trnavu, ktorej spôsob dobytia si zasluhuje osobitnú pozornosť. V meste sa okolo 24. júna 1432 konal svätajánsky jarmok. Husiti využili jarmočný ruch a malá skupina v prestrojení za kupcov vošla cez deň do mesta. V noci premohli strážu a otvorili dve mestské brány, takže husitské vojsko, dovtedy vyčkávajúce v okolí, obsadilo Trnavu vlastne bez boja. Podobnú lešť sa husiti chystali uplatniť aj v prípade Bratislavy. Podľa plánu chceli sprisahanci a husitskí sympatizanti na čele s rytierom Kudejom 27. novembra 1432 obsadiť Laurinskú bránu spolu s ďalšou baštou a o polnoci tadiaľ vpustiť do mesta husitské oddiely zo Stupavy, z Trnavy a z Rakúska, ktoré už tiahli k mestu. Bratislavskému magistrátu sa však tento plánovaný útok podarilo odhaliť a sprisahancov v meste pozatýkať, takže získať Bratislavu sa husitom nepodarilo.

2. 4 Uhorské protiopatrenia

Konkrétnou reakciou na napätú zahraničnopolitickú situáciu, keď Uhorsko takmer trvalo ohrozovali z juhu Osmani, na severozápade husitské vojská a aktuálne prebiehala aj vojna proti Benátskej republike, bolo zostavenie smerníc (propozícií) z prelomu rokov 1432 a 1433, ktoré sa podľa miesta svojho vzniku nazývajú aj Siensky register. O dôležitosti, akú kráľ a cisár Žigmund pripisoval pripravovanej vojensko-brannej reforme, svedčí aj to, že smernice boli z talianskej Sieny zaslané každej stolici v Uhorsku s pokynom, aby sa na príslušných stoličných kongregáciách vyjadrili k navrhovaným opatreniam všetci šľachtici a zemepáni. Akcentovalo sa, že nemajú narukovať tí, čo nie sú schopní vojenskej služby, alebo si nemôžu z fi-

POZNÁMKY

nančných dôvodov zaobstarat' primeranú výzbroj a výstroj, čiže išlo vlastne o od-bremenenie najchudobnejších šľachticov. Ich početný úbytok sa mal nahradit' posilnením portálneho vojska.

Strategickou prioritou a hlavnou úlohou najbližších ťažení uhorského vojska bolo dobytie miest a oblastí vtedy obsadených husitmi, a to najmä Trnavy a Skalice, ako aj obrana južných oblastí ohrozovaných Osmanskou ríšou. Smernice obsahovali konkrétny a pomerne podrobný rozpis počtov uhorských poľných vojsk, ktoré mali byť nasadené proti Osmanom a husitom. Z rozpisu vyplýva, že obrana proti Turkom sa mala organizovať v rámci piatich oblastí: Dalmátsko a Chorvátsko s prímorím, oblasť rieky Una, oblasť Ozory, oblasť Temeša vrátane Severínska, oblasť Sedmohrad-ska. Na obranu južných hraníc Uhorska malo byť nasadených takmer 50 000 mužov celokrajinskej vojenskej pohotovosti.

Proti husitom sa počítalo s nasadením do 10 000 mužov, a to okrem tých, čo bránili v hornom Uhorsku husitmi neobsadené hrady a mestá a ich konkrétny počet sa v súpise neuvádza. Obrana proti husitom sa opierala o vojská z územia dnešného Slovenska a časti Zadunajska. V samotných smerniciach z roku 1432/1433 sa kvantifikujú vojenské sily len v prípade kráľa, prelátov a väčšiny veľmožov, no konkrétne počty príslušných stoličných oddielov ani šľachtických kontingentov nie sú uvedené. Tie sú známe až z neskoršieho odpisu, v ktorom sú protihusitské kontingenty stolíc zachytené nasledovne: Šopronská 100 jazdcov, Jágerská 100, Vespřímska 100, Pilišská 50, Mošonská 25, Nitrianska a Turčianska spolu 600, Liptovská a Spišská spolu 200, Zemplínska a Boršodská spolu 300, Gemerská a Hevešská spolu 400, Železnohradská a Stoličnobelehradská spolu 100, Ostrihomská a Komárňan-ská spolu 200, Bratislavská, Trenčianska a Oravská spolu 300, Zvolenská, Šarišská a Abovská spolu 600, Tolnianska, Novohradská a Peštianska spolu 100, Hontianska a Tekovská spolu 300 jazdcov. Dovedna 28 stolíc malo teda proti husitom dodať 3 475 (ťažkých) jazdcov, v kráľovskom bandériu sa počítalo so 400 (ťažkými) jazdcami, po dve bandériá mali postaviť ostrihomský arcibiskup a jágerský biskup, ako aj Stibor zo Stiboric, jedno bandérium vystrojovali grófi zo Svätého Jura. Napokon to boli oddiely postavené príslušníkmi vysokej a strednej šľachty v celkovej sile 2 200 (ťažkých) jazdcov, a to v počtoch 50, 100 alebo 200 mužov. Najviac, teda po 200 jazdcov mali postaviť páni z Humenného, Ján z Perína a páni z Plešivca; po 100 mužov Imrich z Pavloviec, Ladislav zo Sečian, Frank zo Sečian, Ján (syn) Jakubov, Pavol Kompolt a Mikuláš Bánfi z Hlohovca. Po 50 ozbrojencov mali postaviť ďalší, presne dvadsiati šľachtici.

Významnú úlohu proti husitom mal Bratislavský hrad. Na jeho obranu mal byť určený aj kontingent 150, respektíve 225 kopijí. (Kopija – *lancea*, *gleve* predstavovala základnú jazdeckú jednotku; popri rytierovi či ťažkoodenému jazdcovi rytierskeho typu v nej slúžili 3 – 5 pomocníci, a to zbrojnoš či štítonoš, panoš alebo páža, ľahkoodený jazdec alebo pešiak, ktorý plnil všestranné úlohy počnúc zásobovaním, cez výzvednú a strážnu službu až po pomocné úlohy v boji.) Rozdiel v počte spočíva v tom, že podľa zachovaného exemplára smerníc z roku 1432/1433 mal postaviť rábsky a vesprímsky biskup po 50, pannonhalmský opát a páni z Hédervá-

ru po 25 kopijí, kým spomínaný neskorší odpis určuje pánom z Héderváru až 100 kopijí. Obranu bratislavského úseku malo teda dovedna zabezpečovať 600 až 750 (resp. okolo tisíc) bojovníkov, pričom štvrtina z nich sa mala trvalo zdržiavať na Bratislavskom hrade.

Popri bratislavskej oblasti zohrávalo pri obrane severozápadného pohraničia Uhorského kráľovstva osobitnú úlohu Považie. Poukazuje na to funkcia a titul *capitaneus terre fluvii Wagh*, čiže kapitán Považia. V súvislosti s husitským ohrozením kráľ Žigmund ustanovil do tejto funkcie roku 1421 trenčianskeho župana Mikuláša z Perína, ktorý bol vtedy zároveň hlavným kráľovským povozníkom (štolbom) a marmarošským županom, neskôr aj zemplínskym (1423 – 1428) a nitrianskym (1425 – 1428) županom. Po Perínskeho skone (padol v bitke proti Osmanom pri Golubaci v roku 1428) funkciu kapitána Považia v rokoch 1428 – 1429 zastával nasledujúci trenčiansky župan Stibor zo Stiboric ml., ktorý bol zároveň aj marmarošským, nitrianskym a tekovským županom. Po roku 1430 sa už funkcia kapitána Považia nespomína, čo je dosť prekvapujúce, lebo práve vtedy, konkrétne v rokoch 1428 – 1433, podnikli husiti viac než pol tucta vojenských vpádov a ťažení na územie Slovenska.

2. 5 Posledné husitské bojové aktivity na Slovensku

Šiesta husitská výprava na Slovensko koncom apríla 1433 smerovala na Spiš. Táboriti pod velením Jána Pardusa z Hrádku a Fridricha zo Strážnice v sile 700 jazdcov, okolo 7- až 8-tisíc pešiakov a 300 bojových vozov vyplienili západný Spiš až po Spišskú Novú Ves, kláštor cistercitov v Spišskom Štiavniku a kartuziánsky kláštor na Skale útočišťa. Náhlým útokom sa im podarilo dobyť aj Kežmarok. Odtiaľ odtiahli spolu s rukojemníkmi – kežmarskými radnými a spišským prepoštom Jurajom – do Liptova a Turca. Dňa 8. mája 1433 v Hybiach po vyplatení 3 047 zlatých prepustili na slobodu zajatých členov kežmarskej mestskej rady. (Spišský prepoš Juraj zostal naďalej rukojemníkom husitov, a keďže ho nikto nevykúpil, zobrali ho do Prahy, kde aj zomrel.)

Okolo 23. mája 1433 husiti v Kremnici vykradli a vypálili mincovňu ležiacu mimo hradieb mesta. Odtiaľ pokračovali na Považie a cez Vlársky priesmyk sa 11. júna 1433 vrátili späť do Čiech. Uhorské vojská ani počas tohto vpádu nedokázali klášť husitom vážnejší odpor. Menšie husitské posádky sa usadili na niektorých hradoch, ako aj v niekoľkých mestách. Napríklad v novembri 1433 obsadili husiti Topoľčany.

Posledné aktivity husitov na Slovensku sú zaznamenané v roku 1434. V marci poľské vojsko zaútočilo na spomínané ruské knieža Fridricha, ktorý už po niekoľkokrát opäť prešiel na opačnú stranu, tentoraz husitskú a podnikol výpravu z Moravy do Poľska. Poľské vojsko ho však odtiaľ vyhnalo a Fridrich sa rozhodol pre návrat. Nie však priamo na Moravu, ale okľukou cez severné Slovensko. V apríli 1434 sa Fridrich na čele husitského vojska zmocnil Žiliny i Ružomberka. Cieľom tohto ťaženia už nebolo zriadenie stálej husitskej posádky, ale skôr získanie koristi a azda aj vytvorenie si nástupného priestoru na výpravy do Poľska a na Spiš. V lete 1434 podnikli husiti z posádky v Trnave, ktorá bola stále v plnej sile, holdovacie ťaženie na Žitný ostrov.

POZNÁMKY

S lupom sa Blažkovi husiti vrátili do Trnavy, odkiaľ si po koristi a po víno prišli moravskí husiti Petra Strážnického z Kravař s takmer 65 vozmi.

Všetky husitské výpravy, ktoré husiti označovali ako spanilé jazdy, mali koristnícky charakter. Z vojensko-strategického hľadiska išlo pritom o účinné a všestranné paralyzovanie nástupného priestoru potenciálneho protivníka. Až po bitke pri Lipanoch (30. mája 1434) husiti postupne, neraz za vysoké výkupné opustili definitívne svoje posádky na Slovensku. Jeden z posledných husitských hajtmanov, veliteľ Trnavy Blažek z Borotína vydal mesto až koncom marca 1435, keď ho kráľ Žigmund odškodnil panstvom Veselí na Morave a hradom Bzenec. (Len mimochodom, ako kuriozitu možno spomenúť, že Trnavčania navyše museli Blažkovi z Borotína roku 1437 zaplatiť vyše 300 zlatých za kalichy, monštrancie, omšové rúcha a knihy a 14 zlatých za zlatú bulu Bela IV., čo im pobral pri odchode z mesta.)

2. 6 Snaha o obnovu krajiny

Po odchode z Bazilejského koncilu sa Žigmund na jeseň 1434 vrátil po štyroch rokoch do Uhorska. Rezidenciu si zriadil na Bratislavskom hrade, ktorý tesne predtým dal opraviť a prestavať. O náprave husitmi rozvrátenej krajiny a podobe a ďalšej realizácii Žigmundovej vojenskej reformy načrtnutej v Sienskom registri sa rokovalo na sneme v marci 1435, ktorý kráľ po 38-ročnej pauze zvolal do Bratislavy.

Výsledkom snemových rokovaní a konsenzu medzi kráľom, šľachtou a zaiste aj kráľovskou radou sa stal tzv. Veľký dekrét (*decretum maius*) z 8. marca 1435. Na tom istom sneme vydal Žigmund 12. marca 1435 aj dekrét o úprave vojenského poriadku. Je zaujímavé, že hoci bol tento dekrét vydaný po porážke táborského a sirotského poľného vojska v bitke pri Lipanoch, obrana Uhorska bola stále zameraná najmä proti husitom. Akcentovala sa najmä obrana severozápadného pohraničia, konkrétne hradu a mesta Bratislava, hradu Trenčín, miest Trnava a Skalica, ako aj ďalších pevností a opevnení na Považí a v pohraničí Moravy.

Obranu krajiny mal prvorado zabezpečovať cisár Žigmund vlastnými silami, ak by to nepostačovalo, alebo v prípade nepriateľského útoku mali nastupovať určení preláti z ohrozených oblastí so svojimi bandériami a oddielmi, zároveň však museli pod kráľovu zástavu narukovať aj oddiely županov vedno s barónmi, majetnými zemepánmi a šľachticmi z ohrozených stolíc. V prípade vyhlásenia generálnej mobilizácie sa nariaďovalo, aby všetci baróni, poprední a majetní šľachtici narukovali osobne a aby úmerne podľa svojho majetku vystrojili od každých 100 poddaných troch jazdcov, čiže za 33 poddaných sa staval jeden jazdec, ktorý mal byť vyzbrojený lukom, tulcom so šípami, mečom a dýkou alebo čakanom. Zemaniam bez poddaných mali narukovať osobne, a to buď so svojím seniorom, u ktorého boli v službe ako familiári, alebo pod vedením príslušného župana.

Žigmundovi sa na sneme v Bratislave roku 1435 nepodarilo presadiť, aby stavy prijali všetky pôvodne navrhované opatrenia na reformu vojenstva. Zrealizovali sa síce opatrenia týkajúce sa portálneho vojska, no ťarcha nákladov na obranu krajiny spočinula predovšetkým na Žigmundovi a v nemalej miere aj na veľmožoch,

ktorých ochota i materiálne či finančné možnosti boli problematické. Bezprostredne po Žigmundovej smrti sa ukázalo, že polovičaté riešenie vojenskej reformy sa v značnej miere minulo účinku a viedlo k oslabeniu vojenskej sily Uhorska. Politický a mocenský úpadok po Žigmundovej smrti, trvajúci viac než dve desaťročia, sa podarilo zastaviť až Matejovi Korvínovi.

2.7 Husiti v optike historiografie

V historiografickom hodnotení husitského (a napokon aj bratrického) hnutia na Slovensku sa okato prejavuje vplyv protichodných, pritom však často tendenčných a ideologicky poplatných interpretácií. Na tomto mieste možno poukázať aspoň na jeden z aspektov tejto problematiky, ktorý výstižne sformuloval profesor Matúš Kučera: *„Marxizmus-leninizmus ako nová ideológia, ktorá vstúpila do historiografie, oprášila romantizmus nakopený okolo husitského hnutia, pridala k nemu niektoré svoje nové tézy, a tak sa do mnohých našich kníh a učebníc dostal nový či staronový romanticko-socialistický pohľad na husitstvo v Čechách i na Slovensku. Z reformátora Jana Husa sa stal revolucionár, z myšlienky o oprave cirkvi a kresťanského života sa stal proticirkevný boj a z myšlienky o spravodlivej spoločnosti, ktorá je blízka všetkým ľuďom a v každej dobe, sa stal revolučný zápas za odstránenie feudalizmu a predobraz vytúženej komunistickej spoločnosti. Až do takejto neúnosnej podoby sa dostali niektoré diela či state o veľkej epoche európskych dejín.“*

V dnešnej slovenskej historiografii – bez ohľadu na ideologické názorové východiská a prúdy – len ťažko obstojí marxizmom, či skôr pseudomarxizmom v 50. až 60. rokoch 20. storočia implantovaný názor o šírení a (kladnom) ohlase husitskej revolučnej ideológie, ako aj o masovejších sympatiách k husitom na Slovensku. Je nepopierateľné, že – ako sa uvádza v poslednej akademickej syntéze Dejín Slovenska I. (z roku 1986) – ich *„pobyt viedol k úplnému poslovenčovaniu niektorých slovenských miest.“* Už diskutabilnejšia je platnosť tézy, že *„husitské vojská ... všade, kam prišli, šírili aj svoju ideológiu a najviac vplývali na obyvateľstvo sociálnou náplňou svojho učenia.“*

Ohľadom recipovania husitizmu medzi šľachtou aj viaceré novšie badania potvrdili skutočnosť, že medzi nižšou, ba aj strednou šľachtou v hornom Uhorsku (čiže najmä v radoch etnicky slovenskej šľachty) možno doložiť niekoľko osôb, ktoré sa spojili s husitmi. Viedli ich však k tomu zväčša rýdzo utilitárne dôvody, o ovplyvnení husitskými ideami naozaj nemožno hovoriť. V tejto súvislosti nemožno opomenúť ani ďalšiu tendenciu v časti staršej českej a napokon aj v slovenskej marxistickej (respektíve pseudomarxistickej) historiografii, ktorá zbojníctvo považovala za produkt či odnož revolučného husitského či bratrického hnutia. Je nesporné, že zbojníctvo, slovami Ladislava Hoffmana, bolo jednou z foriem triedneho boja poddaného vidieckeho ľudu proti feudálnemu útlaku, zároveň však treba zdôrazniť, že jeho podstata – rovnako ako zlodejstvo v stredovekom mestskom prostredí – tkvelo celkom jednoznačne v kriminálnom a asociálnom správaní.

POZNÁMKY

3 BRATRÍCI NA SLOVENSKU

3.1 Rekapitulácia dvoch desaťročí

Pre pochopenie genézy bratříkov je potrebné vrátiť sa do obdobia po smrti kráľa Albrechta (vládol v rokoch 1437 – 1439), keď sa v Uhorsku rozpútal zápas o uhorský trón. Od roku 1440 takmer celé stredné a východné Slovensko ovládal Ján Jiskra z Brandýsa, moravský či český žoldniersky kapitán v službách kráľovnej Alžbety, ktorého úlohou bolo zabezpečiť nástupnícke práva pre Alžbetinho maloletého syna Ladislava Pohrobka proti Vladislavovi I. Jagelovskému. Jiskra sa osvedčil už v službách Alžbetinho otca Žigmunda Luxemburského i manžela Albrechta. Bol typickým odchovancom husitského vojenstva aj napriek tomu, že sám ako katolík bojoval práve proti husitom.

Obrázok 6: Ján Jiskra z Brandýsa
Kresba od Mikoláša Aleša

Kráľovná Alžbeta vymenovala Jiskru za svojho hlavného kapitána a šarišského župana a zároveň ho poverila správou svojich venných majetkov ležiacich najmä na Slovensku. Išlo o hrady Zvolen, Šariš, Spiš, Šášov, Ľupču, banské mestá, ako aj slobodné kráľovské mestá Košice, Prešov a Bardejov. Z poskytnutých prostriedkov Jiskra naverboval okolo 5-tisíc žoldnierov, najmä z radov bývalých husitských bojovníkov, ale aj Rakúšanov a Slezanov a zakrátko sa zmocnil Zvolenského hradu, ktorý sa aj neskôr stal jeho obľúbeným sídlom. V nasledujúcom roku Jiskrovi žoldnieri získali Kežmarok, v Podolínci zajali Vladislavovho kapitána Komorovského, obsadili Richnavu a neskôr aj Šarišský hrad. Jiskrovej vojenskej kontrole podliehal severovýchod krajiny. Okrem vojenského majstrovstva Jiskra preukázal aj diplomatické schopnosti, lebo svoje pozície si udržal aj po smrti kráľovnej Alžbety a po dlhé roky verne hájil Pohrobkove, ale aj vlastné záujmy.

Obrázok 7: Žoldnieri s vozmi na pochode
Kresba v súvekom rakúskom kódexe zvanom Hausbuch

Keď roku 1444 v bitke proti Osmanom pri Varne padol kráľ Vladislav I. Jagelovský, kapitán Ján Jiskra sa stal exponentom prohabsburskej politiky v Uhorsku. Trvalo bojoval nielen proti tzv. národnej strane, ktorej hlavným predstaviteľom bol Ján Huňady, ale aj proti viacerým iným uhorským veľmožom, napríklad pánom z Rozhanoviec, Michalovi Orságovi, Mikulášovi Pongrácovi zo Svätého Mikuláša či Petrovi Komorovskému. V čase interregna a feudálnej anarchie v Uhorsku v 40. a začiatkom 50. rokov 15. storočia disponoval Ján Jiskra vďaka svojim ozbrojencom, ktorí sa zvyknú označovať ako jiskrovci, významným vojenským potenciálom, takže zohrával dôležitú politicko-mocenskú úlohu v živote krajiny.

Po nástupe Ladislava Pohrobka na trón začiatkom roku 1453 uhorský snem zbavil Jiskru všetkých funkcií a majetkov a žoldniersky kapitán na krátky čas opustil Uhorsko. Nebol to však úplný koniec jeho kariéry na Slovensku a v Uhorsku, lebo v lete 1454 panovník Jiskru opäť povolal do krajiny, aby skoncoval s bratríkmi.

3. 2 Bratříci na scéně historiografie

V hodnotení bratríkov, známych aj pod dobovým pomenovaním žebráci, *fratres* alebo *brüder* sa v historiografii prejavovalo a aj dodnes pretrvávajú viaceré odlišných, protichodných a neraz aj mylných hodnotení. Oscilujú od kritického a odsudzujúceho pohľadu až po slová obdivu a uznania, pričom takmer všetky boli ovplyvnené zväčša súvekou ideológiou či panujúcou politickou doktrínou.

Ako príklad možno uviesť na jednej strane už správy stredovekých kronikárov a dejateľov. A to nielen uhorských, ktorí v husitoch a bratríkoch videli lotrov, lúpežníkov a násilníkov, čo si v modifikovanom modernejšom ponímaní osvojila aj časť dnešných slovenských historikov. Na druhej strane možno spomenúť názor významného českého medzivojnového profesora Univerzity Komenského v Bratislave Václava Chaloupeckého, ktorý sa vyslovil, že „*Příslušníci českých vojenských bratrstev nevystupovali na Slovensku jako lupiči (za jaké je označovala uherská politika), ale jako čestní bojovníci, kteří řádně opovídali svým protivníkům nepřátelství a kteří – i když brali jim majetky – zmocňovali se kořisti* »v otevřitéj válce a v odpovědi pána svého« a nikoli jako vyděrači a lupiči.“

Pri hodnotení bratríkov možno v podstate súhlasiť s názorom českého vojenského historika Ladislava Hoffmana, že „*jádro hnutí tvořili zbytky polních husitských rot, které po porážce u Lipan táhli ve větších či menších skupinách na Slovensko. K tomuto českému jádru se přidávalo též domácí obyvatelstvo, Slováci, Poláci, Ukrajinci a Maďaři.*“ Treba upresniť, že bratrícke hnutie síce vytvorili zväčša bývalí husiti, ale boli to, zhruba od roku 1450, zbehovia či na vlastnú päsť konajúci žoldnieri z Jiskrovho vojska, ktorí buď nedostávali žold, alebo mali iné dôvody na to, aby sa stali bratríkmi. V konfrontácii s prameňmi, respektíve s historickou skutočnosťou však ťažko obstojí ďalšia Hoffmanova téza, že „*také mezi těmito žoldněři a hejtmany je mnoho těch, kdo jsou odhodláni bojovat dál za zlepšení osudu pracujícího lidu.*“

Bližšie k pravde je hodnotenie medzivojnového maďarského vojenského historika Zoltána Tótha, ktorý bratríkov považoval „*v užšom zmysle za prívržencov Jána*

POZNÁMKY

Jiskru, žijúcich občas z rabovania, inokedy zasa ide o menšie oddiely ochotné bojovať za žold kdekoľvek". Poukázal na to, že pomenovanie bratřík je súveké a pochádza z prvého, prísne vieroučného obdobia husitizmu, keď sa husiti navzájom oslovovali ako bratia, podobne ako to bolo zvykom u príslušníkov cirkevných rytierskych rádov. Títo českí bojovníci – podľa Tótha – však už neboli bojovníkmi za vieru, lebo si ich mohol najať ktokoľvek. Bojovali za peniaze, a to aj proti sebe. Ako príklad v tejto súvislosti môže poslúžiť niekdajší husitský hajtman Jan Čapek ze Sán, ktorý roku 1431 velil sirotskému vojsku bojujúcemu v Uhorsku a o desať rokov neskôr už bojoval ako Huňadyho žoldnier proti Jiskrovi. Je inak zaujímavé, že v staršej i súčasnej maďarskej historiografii dodnes pretrváva mylné stotožňovanie husitov a bratříkov.

3. 3 Boli bratříci dedičmi, kalicha?

Z hľadiska skúmania genézy bratříkov je dôležité konštatovanie slovenského medievistu Richarda Marsinu, že bývalí husitskí bojovníci síce mohli spočiatku tvoriť väčšinu bratříckych oddielov, ale po dvadsiatich až tridsiatich rokoch vojenskej služby by v čase najväčšieho rozmachu a potom úpadku bratříckeho hnutia boli vo veku 50 – 60 rokov, čo vysoko presahovalo priemernú dĺžku či presnejšie stredný vek života vtedajšieho obyvateľstva. A navyše, išlo o ľudí, ktorí vykonávali také rizikové povolanie, akým bolo vojenčenie.

Zaiste nemožno pochybovať, že k českému jadru, čiže k príslušníkom bývalých poľných husitských rôt, sa pridávalo tiež domáce obyvateľstvo, predovšetkým Slováci, Maďari a Rusíni, ako aj Poliaci či Slezania. Inak by totiž bratříci nemohli vydržať až takmer do konca 60. rokov 15. storočia. Vo vzájomnom vzťahu oboch hnutí – husitského a bratříckeho – nešlo však o organickú kontinuitu, lebo aj napriek tomu, že viacerí jednotlivci boli účastníkmi oboch hnutí, ich ciele, ani podstata už neboli identické. Napokon, aj ich vojensko-politická stratégia bola založená na iných princípoch. Kým husiti mali strategicky či ideologicky jasne vymedzeného nepriateľa, bratříci takého protivníka nemali.

V prípade bratříkov išlo o príslušníkov vojenského remesla, zvyknutých na boj i tvrdý vojenský život. Husitská vierouka ani jej šírenie už nehrali pre bratříkov úlohu. Mohol si ich najať ktokoľvek; bojovali za peniaze, a to aj proti sebe. Pokiaľ nedostávali žold, prepádali mešťanov, obchodníkov, duchovných, neraz aj samotných poddaných sedliakov, takže mali oprávnenie skôr povest' zbojníkov a lupičov než šíriteľov vznešených mravoučných ideí.

Nemožno však stotožňovať ani Jiskru či jiskrovcov s bratříkmi. Jadrne na to poukázal český historik Rudolf Urbánek, ktorý roku 1936 uviedol: „*Mezi Jiskrou a »bratrstvom« byly úzké styky, ne však tak, aby zájmy obou těchto činitelů vždy a všude splývaly.*“ Za predzvesť deliacej čiary medzi bratříkmi a jiskrovskými žoldnieri treba považovať začiatok 50. rokov 15. storočia, keď niekdajší Jiskrov hajtman Peter Aksamit začal organizovať rôzne skupiny bojovníkov v Jiskrových službách alebo konajúcich na vlastnú päsť, do viac či menej pevného vojenského spoločenstva, ktoré sa začalo nazývať bratstvo.

Bratrické spoločenstvá sa vnútorne riadili zásadami vojenskej demokracie s prvkami hierarchickej subordinácie. Vedenie tábora mali v rukách volení starší (*seniores*), spomedzi ktorých sa ustanovovali velitelia – hajtmani, čiže kapitáni. Z listu Aenea Silvia Piccolominiho z júla 1453 pápežovi Mikulášovi V. vyplýva, že každý jazdec dostával na týždeň jeden zlatý, pešiak polovicu. Velitelia pri delení koristi dostávali toľko ako radoví bratříci. Aj ten, kto prišiel v posledný deň mesiaca, dostal rovnaký diel ako všetci ostatní.

Z vojensko-organizačného hľadiska možno bratříkov charakterizovať ako príležitostné zoskupenia ozbrojených jednotiek či oddielov – súdobo nazývaných roty – rôznej sily a neraz aj odlišne usporiadanej štruktúry. Na heterogénnosť bratrických skupín poukázal už spomínaný Rudolf Urbánek: „*Bylo tu však nepochybně více skupin, které kromě dotčené solidarity zájmové, diktující i shodný postup, nebyly jednotně organizovány jako jedna společnost.*“ Zo zachovaných listinných dokladov, ako aj na základe posúdenia logisticko-operačných faktorov – čiže zásobovania, ubytovania a celkovej bojaschopnosti – možno usúdiť, že základnú optimálnu, a teda aj najbežnejšiu samostatnú bratrickú jednotku tvorilo minimálne 25, priemerne okolo 50 až 70 a len výnimočne nad 100 mužov.

V rokoch 1453 – 1458 dosiahlo bratrické hnutie najväčší rozmach, keď z pôvodného počtu 5-tisíc mužov sa ich počet zvýšil na 15 až 20-tisíc mužov v 36 poľných táboroch. Bolo to najmä v dôsledku dočasného odchodu Jána Jiskru z Uhorska, pretože k bratříkom vtedy prešla značná časť jeho vojska.

Vtedajšiu situáciu výstižne a vecne priblížil kronikár Ján z Turca v *Uhorskej kronike* vydanéj tlačou roku 1488. Stojí zato odcitovať príslušnú pasáž v plnom znení, lebo stručne a vecne správne vystihuje aj podstatu bratříkov: „*Okrem Jána Jiskru bolo v tom čase v krajine mnoho (príslušníkov) cudzích národov, ktorí všetky svoje sily použili na záhubu krajiny. Peter Komorovský dostal pod svoje panstvo celú Liptovskú stolicu, muž menom Pongrác, ako sme uviedli, uhorského pôvodu, ovládol celú Turčiansku stolicu, zmocnil sa Starhradu, hradov Branč a Strečno a v neľútostnom plienení krajiny nezaostal za ostatnými. Neobyčajne sa nenávideli a navzájom sa prenasledovali a nemilosrdne plienili spomínané stolice i všetko, čo im bolo nablízku. Bol aj iný druh zbojníkov, ktorí pustošili Hornú zem. Verbovali sa z bývalých žoldnierov. Ich bojové oddiely sa dopúšťali násilia a mnohé sídla si získali zradou, zbraňou alebo novou výstavbou. Osvojili si pomenovanie brat na spôsob kláštorných mníchov, čo vo svojej reči nazývali »bratřík«. Spomedzi seba si určili kapitánov a pustošením, zabíjaním a požiarom ničili všetky s nimi susediace oblasti a boli horší než ostatní. V krajine sa ich opovázlivosť rozrástla...“*

3. 4 Bratřícki velitelia

Najvyšším veliteľom bratříkov (*supremus capitaneus fratrum*) bol Peter Aksamit z Košova. Sídlil na Táboře (Zelenej hore pri Hrabušiciach) a na hrade Plaveč, ktorý dostal do daru od Petra Komorovského, významného poľského šľachtica, ktorý sa pridal k bratříkom.

POZNÁMKY

Osobnosť Petra Aksamita – ako na to poukázal profesor Matúš Kučera – ľud opriadol viacerými povestami. V chotári obce Haligovce na Spiši je miesto, ktoré sa nazýva Aksamitova hora. Aj neďaleká jaskyňa má meno Aksamitka. Na týchto miestach sa vraj bratrícky hajtman rád zdržiaval a schádzal sa tu s rôznymi hodnosťami i vojenskými veliteľmi. Prezývku Aksamit získal údajne preto, lebo istému pánovi kdesi v Poľsku odňal drahý plášť zo zamatu, čiže z aksamietu. Túto historiku zvečnila i súveká pesnička, v ktorej sa spievalo, že čo aj najlepšie oblečený Aksamit nemá nijakej ceny, ak pri ňom nestoja jeho druhovia, ktorí si ho vyvolili za kapitána.

Obrázok 8: Fiktívny portrét hlavného bratríckeho kapitána Petra Aksamita

Obraz od českého maliara Viléma Hlobila

Pôvod bratríckeho veliteľa, ktorý sa sám vždy podpisoval Peter Aksamit z Košova či Kosova, dodnes nie je uspokojivo objasnený. Viacerí starší historici, napríklad František Palacký a Josef Jireček, nepochybovali o jeho českom pôvode, iní v ňom videli Poliaka, ale napríklad už spomínaný profesor Václav Chaloupecký ho označil za Slováka, pochádzajúceho zo samoty Kosovo pri Dvorníkoch v okrese Hlohovec. Peter Aksamit od roku 1440 slúžil v žoldnierskom vojsku Jána Jiskru z Brandýsa. Roku 1443 je doložený ako jeden z nižších veliteľov na Spišskom hrade. Kardinál Aeneas Silvius Piccolomini roku 1453 v správe pápežovi Mikulášovi V. charakterizoval Aksamita týmito slovami: „*Je to akýsi Čech, pochádzajúci z neznámeho miesta, z rodičov nízkeho pôvodu. Je to však odvážny muž, nadaný nielen obratnosťou, ale aj duševnou rozvahou, usilovný, nevyhýbajúci sa žiadnej námahe ani nebezpečenstvu.*“

V bardejovskom archíve je niekoľko desiatok listín dokumentujúcich pôsobenie Petra Aksamita od roku 1450 až do jeho smrti. Jedným z nich je napríklad nemecky písaný list okolo roku 1450, v ktorom sa Peter Aksamit vyhráža Bardejovčanom, lebo jeho dvoch ľudí – Vyšackého a Petrika – obesili. Zaujímavý je aj česky písaný list z januára 1456, ktorý „*Petr z Cossowa, sediením na Plawczy*“, čiže z Plavečského hradu, adresoval „*múdrým a počestným pánuom rychtárzi a radie miesta Bardyeowského, prítelóm mým milým etc.*“. Okrem iného sa v ňom uvádza: „*...s vámi chci przymierzy smieti, aby ste nerzekli, že bych s vámi sobie volnie chtel válku počíti, než radči bych s vámi przitelsky chtiel bydleti, môž-li to býti a chcete sami.*“ Ďalej im oznamuje, že odchádza, aby sa dohodol so svojimi „*bratry*“ aj o tom, aby „*dá-li buoh, na dob-*

rý konec przíde. A také vás prossím jako przítel ssvých a susedú, pogyszczete-my čtyrzi sta zlatých....“ Doklad o tom, či Bardejovčania Aksamitovi požičali 400 zlatých, sa nezachoval, no vieme, že napäté vzťahy medzi kapitánom bratříkov a slobodným kráľovským mestom pretrvávali.

Ďalšími významnými bratříckymi veliteľmi boli Matej z Kňažíc, ktorý sídlil na Šarišskom hrade, Ján Talafúz ovládajúci Richnavu, Peter z Radkova a po ňom Peter zo Snakova boli hajtmanmi Brezovického hradu, Jakub z Paňoviec, prezývaný Tele, bol hajtmanom v Podolínci a na Plavečskom hrade, neskôr hlavným hajtmanom bratříkov v Gemeri. Kapitánom Kežmarku bol pôvodne Mikuláš Brcál, keď sa roku 1449 stal spišským županom, funkciu prevzal jeho brat Martin Brcál, ktorý bol predtým začas kapitánom Rožňavy. Spolu s Martinom Brcálom hajtmanskú funkciu v Kežmarku vykonával aj Bartoš (Bartošek) z Hartvíkovic. K bratříkom sa na istý čas pridali aj veľmoži Mikuláš Pongrác zo (Svätého) Mikuláša, ktorý ovládal veľké územie západného a severného Slovenska. Jeho sídlom bol hrad Branč. Na Záhorí a vo východnom Rakúsku operoval Vaněk z Rachmanova, nazývaný Ledvinka i Mladvenko. Kronikár Ján z Turca a po ňom aj humanistický dejepisec Antonio Bonfini spomínajú zhodne aj ďalšie mená: Ribald, Kerský, Urik a Slovačko. (Ide inak o prvú zmienku etnonyma Slovákov v tlačenej, čiže inkunábulovej podobe.)

Obrázok 9: Bratřícky hajtman

Kresba od Mikoláša Aleša

Centrom bratříkov a zároveň sídlom ich najvyššieho kapitána bola v tomto období Zelená hora na Spiši. Tento tábor bol často vystavený útokom kráľovských i stoličných oddielov, no dlho, pravdepodobne do roku 1462 odolával aj vďaka výhodnej polohe. Zo západnej, východnej a severnej strany ho chránil Hornád a z juhu hlboká priepasť s hustým porastom. Cez tento lesný masív posádka pevnosti udržiavala spojenie s bratříkmi na Muránskom hrade. Podobné alebo o čosi menšie tábory a posádky si bratříci vybudovali v Haligovciach, Spišskej Teplici, Chmeľove, Nižnej Myšli, Jasove, Ozdine.

POZNÁMKY

3. 5 Etapy a dejiská bojov proti bratříkom

Roku 1453 podnikol výpravu proti bratříkom Ladislav Huňady, starší syn gubernátora Jána Huňadyho. Skončila sa však bez väčšieho úspechu, a to prímérím, ku ktorému sa pridala aj jágerský biskup. Mnohé mestá i strategické pevnosti boli v rukách bratříkov. Ani Ján Jiskra si nedokázal s bratříkami poradiť. V roku 1455 si vybudoval operačnú základňu v Spišskom Štvrtku, kde opevnil kostol. Vtedy ešte Peter Aksamit ovládal územie na severovýchode krajiny, ba plienil aj v Liptove a kapitán Richnavského hradu Ján Talafúz plienil so svojimi oddielmi v Gemerskej a Abovskej stolici. Potom sa bratříci zamerali len na viaceré prepady východoslovenských miest.

V lete 1456 sa Jiskrovi, ani po takmer dvojmesačnom obliehaní, nepodarilo dobyť Kežmarok, ktorý bol v rukách bratříkov. Vzhľadom na neúspešnosť vojenských operácií sa uhorské dvorské kruhy pokúšali oslabiť vplyv bratříkov tým, že ich verbovali za žoldnierov a posielali bojovať proti Osmanom, čo sa ako riešenie vcelku osvedčilo.

Kráľ Matej Korvín, ktorý panoval v rokoch 1458 – 1490 sa hneď po nástupe na trón usiloval zúčtovať s Jánom Jiskrom z Brandýsa a bratříkami, ktorí sa opäť stali spojencami a šarapatili v hornouhorských stoliciach. Bola to vlastne stará podlžnosť, ktorú sa nepodarilo splatiť jeho otcovi Jánovi Huňadymu, ani Matejovmu staršiemu bratovi Ladislavovi. Hnutie bratříkov dosiahlo práve vtedy najväčší rozmach; ich počet sa zvýšil takmer na 20-tisíc mužov v 36 poľných táboroch, ale obsadených mali aj viacero hradov, pevností a pod ich kontrolou bolo nejedno mesto či mestečko na Slovensku.

Obrázok 10: Pôsobenie bratříkov v Hornom Uhorsku v druhej polovici 15. storočia

V rokoch 1458 – 1462 boli dejiskom bojov hlavne severovýchodné stolice. Útok proti bratříkom začal hornouhorský kapitán Sebastián z Rozhanoviec. Koncom apríla 1458 dobyl bratřícky tábor Vadna v Boršodskej stolici. Jeho veliteľom – Martinovi Valgatovi a Petrovi Komorovskému – sa podarilo s časťou vojska ustúpiť. Pri ústupe smerom na Rimavskú Seč ich prepadlo vojsko jágerského biskupa Ladislava Héderváryho. Medzitým sa priblížili aj oddiely Sebastiána z Rozhanoviec, ktoré bratří-

kov napadli od chrbta a úplne ich porazili, respektíve sčasti zajali. V bitke padol do zajatia aj Valgata. Na ďalšom postupe do okolia Košíc vojsko Sebastiána z Rozhanoviec obsadilo Sečovce, pričom zajalo okolo 400 bratříkov. V júni sa pri Blatnom Potoku (Sárospatak) odohrala bitka, v ktorej okolo 2 000 bratříkov utrpelo ťažkú porážku. V bitke padol aj Peter Aksamit, Talafúzovi a Údrckému sa s malou jazdeckou skupinkou podarilo utiecť na Šarišský hrad. Smrť Petra Aksamita značne oslabilu jednotu bratrického hnutia.

Keďže kráľ Matej sa chystal na boj proti Osmanskej ríši, koncom septembra 1458 uzavrel s bratříkmi ročné prímerie. Po jeho vypršaní pokračovali nekonečné drobné boje a šarvátky, v rámci ktorých kráľovský kapitán Blažej Maďar obsadil Sabinov. Boje sa preniesli do východného Šariša, kde kráľovskému vojsku vypomáhali aj kontingenty z Užskej a Zemplínskej stolice na čele s krajinským sudcom Ladislavom z Pavloviec. Nasledujúci rok sa niesol v znamení vyjednávania s Jánom Jiskrom aj bratříkmi, ktorí za odstupné 4 250 zlatých zbúrali v máji 1460 tábor v Chmeľove. Aj ďalšie bratrické posádky, konkrétne veliteľov Jána Talafúza na Richnave a Mateja z Kňazíc na Šarišskom hrade, sa zaviazali, že po vyplatení tisíc dukátov nebudú do Vianoc roku 1460 útočiť.

Bojovalo sa však aj v Boršodskej, Gemerskej a Novohradskej stolici. Bratříci sa zmocnili hradu Blhovce a Šalgov. Odvetou bol útok Sebastiána z Rozhanoviec, ktorému sa postupne podarilo obsadiť bratrické pevnosti či posádky v Pate pod Matrou, Blhovciach, Rimavskej Seči a Širkovciach. Koncom roka 1460 už kráľovské oddiely útočili na Šarišský hrad, Richnavu a Šarišský Novohrad. Obliehanie hradov sa pretiahlo až do roku 1461, keď sa hlavným veliteľom kráľovského vojska stal Štefan Zápoľský. Tomu sa podarilo dobyť Richnavu, levočskí mešťania zasa roku 1462 likvidovali bratrický tábor na vrchu Teplá neďaleko Markušoviec. Začiatkom mája 1462 uzavrel Matej Korvín s Jánom Jiskrom dohodu, na základe ktorej kráľ získal Spišský hrad, Kežmarok a ďalšie spišské mestecká. Ján Jiskra a časť bratříkov aj s veliteľmi prešli do služieb kráľa Mateja, čím sa vytvorilo jadro stáleho žoldnierskeho vojska.

Pri postupnom likvidovaní bratrickej moci kráľ Matej uplatnil okrem boja aj iné dômyselné a účinné opatrenie. Spočívalo v tom, že strategicky významné hrady a pevnosti ovládané bratříkmi daroval či presnejšie založil veľmožom. Kráľ tak jednak zvýšil osobnú zainteresovanosť veľmožov na ich vydobytí a jednak získal nemalú finančnú hotovosť. Napríklad 3. septembra 1460 daroval za 3 000 zlatých Ladislavovi Podmanickému záložným právom Šarišský hrad, ktorý vtedy ovládal Peter z Radkova. Richnavské hradné panstvo vrátane obcí Richnava, Olcnavá, Kluknava, Folkmár, Krompachy, Slovinky, Jaklovce a Markušovce, ktoré mal v moci Talafúz založil za 12 000 zlatých Imrichovi Zápoľskému a Sebastiánovi z Rozhanoviec.

V rokoch 1462 – 1465 sa ťažisko hlavných bojových akcií presunulo na severozápadné a stredné Slovensko. Najmä v Liptove, v Turci, na hornom Považí a vo Zvolenskej stolici sa odohrávali viaceré roztrúsené bojové podujatia. V tejto etape sa častejšie medzi oboma stranami rokovalo o mieri, avšak bezúspešne. V roku 1463 sa centrom bratrických skupín stal znova Spiš a začiatkom roka 1464 bratříci z Poľska ohrozovali aj Šariš.

POZNÁMKY

Obrázok 11: Bojová scéna znázorňujúca bratříkov
v Kronike majstra Jána z Turca z roku 1488

V rokoch 1465 – 1467 sa boje odohrávali predovšetkým na západnom Slovensku a skončili sa likvidáciou bratrického hnutia. Najprv kráľ Matej v roku 1465 eliminoval bratrické hnutie na východnom Slovensku, kde v bitke pri Kapušanoch padlo okolo 2 000 bratříkov, časť zajatých повеšali. Rozptýlené skupiny bratříkov, posilnené bratříkmi z Moravy a Rakúska si pod vedením Jana Švehlu, niekdajšieho kapitána a zbeha z Matejovho žoldnierskeho vojska, vybudovali v roku 1466 opevnený tábor pri Veľkých Kostolňanoch. Posádka v sile okolo 3 000 mužov výpadmi trvalo znepokojovala celé Považie a okolie po Bratislavu a Tekov.

Začiatkom roku 1467 kráľovské vojsko pod velením viacerých veliteľov a neskôr samého kráľa Mateja oblahlo bratrický tábor a po takmer mesačnom obklúčení ho aj dobylo. Kronikár Ján z Turca o tom uviedol: „*Po týchto slávných činoch [Matej] obklúčil a dobyl so silným oddielom pevnosť pri Kostolňanoch a či Zentvid (čiže Svätý Vít) a zajal istého Čecha Švehlu, vynikajúceho bojovníka, ktorý so značným pozháňaným vojskom veľmi plienil uhorskú krajinu. Obesili ho spolu s viacerými jeho spolupáchateľmi a vystavili hre vetrov. Aj mnohí jeho ďalší chytení prívrženci zahynuli v hnilobnom zápachu žalára.*“

Zlikvidovanie bratrického tábora v Kostolňanoch bolo udalosťou, ktorá mala širší ohlas a prerástla uhorský rámec, lebo ju zaznamenal aj v Bratislavskom (vroclavský) notár Peter Eschenloer. Stručnú pozornosť jej venoval aj dejepisec Petrus Ransanus: „*Následujúci rok (1467) Čecha menom Švehla, ktorý si zhromaždil množstvo lúpežníkov, aby vyvolal v Uhorsku rozbroje, [kráľ Matej] obklúčil v mestečku menom Kostolňany, porazil ho a chytil a spolu s jeho ostatnými spoločníkmi dal popraviť.*“

Kráľ Matej zúčtoval s bratříkmi tvrdo, no zároveň aj prezieravo: Švehla a 150 jeho spolubojovníkov hneď odvislo na šibenicí, časť bratříkov uväznili, kde ich postupne vyhladovali či povraždili, no mnohí dostali možnosť vstúpiť do kráľovského vojska, čo aj využili a stali sa jadrom povestného stáleho vojska kráľa Mateja. To bola bodka za hnutím bratříkov v Uhorsku.

Naliehavosť likvidácie bratříkov, a tým aj nastolenia pokoja v Uhorsku a v jeho celom zázemí, determinovala čoraz hrozivejšia bezprostredná osmanská expanzia, ktorá priamo zasahovala južné oblasti Uhorského kráľovstva.

4 ZÁVER

Vo vojách a ozbrojených konfliktoch v strednej Európe zohralo v rokoch 1419 – 1434 významnú úlohu husitské vojenstvo. Územie horného Uhorska, čiže dnešné Slovensko, potom následne na takmer tri desaťročia poznamenalo jednak pôsobenie Jána Jiskru z Brandýsa a jednak bratrícke hnutie, ktoré síce nebolo organickým pokračovaním husitského hnutia, no v mnohom sa prejavilo ako jeho derivát.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV (VÝBER)

DANGL, V.: *Bitky a bojiská v našich dejinách*. Bratislava : Perfekt, 2017. 792 s. ISBN 800-8046-864-4.

DANGL, V. - SEGEŠ, V.: *Vojvodcovia. 111 osobností dejín Slovenska*. Praha : Ottovo nakladateľství, 2012. 472 s. ISBN 978-80-7360-986-3.

DURDÍK, J.: *Husitské vojenství*. Praha : Naše vojsko, 1954. 246 s.

ESCHENLOER, P.: *Geschichten der Stadt Breslau*. (Ed. KUNISCH, J. G.), 2. Band. Breslau : J. Max und Komp., 1828.

GÁCSOVÁ, A.: Boje Mateja I. proti Jánovi Jiskrovi z Brandýsa a bratríkom v rokoch 1458 – 1467. In: *Historický časopis*, roč. 25, 1977, č. 2, s. 18-216. ISSN 0018-2575.

Husitské písně. Ed. Jiří Daňhelka. 1. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1952. 216 s.

HOFFMAN, L.: *Bratřici – slavní protifeudální bojovníci 15. století*. Praha : Naše vojsko, 1959.

CHALOUPECKÝ, V.: *Středověké listy ze Slovenska : Sbíрка listů a listin , psaných jazykem národním*. Bratislava : Učená společnost Šafaříkova – Praha : Melantrich, 1937. 266 s.

JUROK, J.: Čeští husitští a katolíctí kondotiéri z Moravy na Slovensku v 15. století (období husitství). In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 3, s. 3-25. ISSN 1335-3314.

KARTOUS, P.: Habsbursko-jagelovské dvojvládí v Uhorsku v rokoch 1440 – 1444. (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska). In: *Historické štúdie : Ročenka Historického ústavu SAV 24/1980*. Bratislava : Veda, 1980, s. 225-263.

KEJŘ, J.: *Husité*. Praha : Panorama, 1984. 304 s.

KLEIN, B. - RUTTKAY, A. - MARSINA, R.: *Vojenské dejiny Slovenska I. diel. Stručný náčrt do roku 1526*. Bratislava : MO SR, 1993. 178 s. ISBN 80967113-1-8.

KLUČINA, P.: Husitská revoluce na pozadí dobových válek a vojenství. In: *Husitský Tábor. Supplementum 3. Sborník husitského muzea. Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 12. – 14. října 2004*. Tábor : Husitské muzeum, 2007. 872 s. ISBN 978-80-86971-09-4.

KLUČINA, P. - MARSINA, R. - ROMAŇÁK, A.: *Vojenské dějiny Československa I. díl (do roku 1526)*. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1985. 364 s.

KLUČINA, P. - RICHTER, K. - ROMAŇÁK, A.: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. 5. – 17. stol.* Praha : Naše vojsko, 1983. 282 s.

Kronika Jána z Turca. Johannes de Thurocz. Chronika Hungarorum. Prel. Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2015. 592 s. ISBN 978-80-8046-692-3.

POZNÁMKY

- KUČERA, M.: O historickom vedomí Slovákov v stredoveku. In: *Historický časopis*, roč. 25, 1977, č. 2, s. 217-238. ISSN 0018-2575.
- KUČERA, M.: Otázky husitstva a husitizmu. In: *Historické rozhľady II*. Trnava : Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, 2005, s. 27-49. ISBN 80-89034-86-1.
- KUČERA, M.: *Stredoveké Slovensko. Cesta dejinami*. 1. vyd. Bratislava : Perfekt, 2002. 228 s. ISBN 978-80-8046-62-17-8.
- LYSÝ, M.: *Husitská revolúcia a Uhorsko*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. 201 s. ISBN 978-80-8168-503-3.
- LYSÝ, M.: Husitské vpády do Uhorska v rokoch 1428 – 1431. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, č. 3, s. 411-432. ISSN 0018-2575.
- LYSÝ, M.: Ohlas husitských myšlienok v Uhorsku. In: *Historica 57 : Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008, s. 183-198.
- LYSÝ, M.: Slovenská a maďarská historiografia k husitským dejinám. In: *Medea – Studia mediaevalia et antiqua X*. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, roč. 2006, s. 151-164.
- LYSÝ, M.: Účasť Uhorska na protihusitských vojnách v Čechách a na Morave. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 1, s. 28-48. ISSN 1335-3314.
- LYSÝ, M.: Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, č. 4, s. 633-657. ISSN 0018-2575.
- Mezinárodní ohlas husitství*. Praha : Československá akademie věd 1958. 329 s.
- MIŠÍK, M.: *Husiti na Slovensku*. Banská Bystrica : Nakladatelství Ondrej Žabka, 1928. 327 s.
- PAPAJÍK, D.: *Jan Čapek ze Sán : Jezdec na konci světa : Vojevůdce, kondotier a zbohatlík 15. století*. 1. vyd. České Budějovice : Veduta, 2011. 372 s. ISBN 978-80-86829-63-0.
- POLLA, B. - SLIVKA, M.: Husiti, Jiskrovci a bratříci na východnom Slovensku vo svetle archeologického bádania. In: *Archaeologia historica*, roč. 5, 1980, č. [1], s. 69-103. ISSN 0231-5823.
- SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo : Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava : MO SR, 2004. 263 s. ISBN 80-88842-73-5.
- SEGEŠ, V.: Husitské výpravy na Slovensku. In: *Husitský tábor. Supplementum 3. Sborník. Husitského muzea. Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 12. - 14. října 2004*. Tábor : Husitské muzeum, 2007, s. 161-168. ISBN 978-80-86971-09-4.
- SEGEŠ, V. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2015. 592 s. ISBN 978-80-7451-4692.
- SEGEŠ, V. - ŠEĎOVÁ, B. (eds.): *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/3. 1387 – 1526*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.
- SOPKO, J.: *Kroniky stredovekého Slovenska : Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice : Rak, 1995. 384 s. ISBN 80-8551-06-6.
- Staročeské vojenské řády : Hájek - Vlček, Žižka, listy a kronika*. 1. vyd. K vyd. připravil František Svejkovský. Praha : Orbis, 1952. 72 s.
- ŠPIRKO, J.: *Husiti, jiskrovci a bratříci v dejinách Spiša (1431 – 1462)*. Levoča : Spišská kapitula, 1937. 146 s.

TOMAN, H.: *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy*. Praha : Královská česká společnost nauk, 1898. 468 s.

TÓTH-SZABÓ, P.: *A cseh-husizita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest : Hornyánszky Viktor, 1917. 474 s.

TÓTH, Z.: *Mátyás király idegen zsoldosserege. A fekete sereg*. Budapest : Stádium, 1925. 376 s.

URBÁNEK, R.: K 500. výročí českých polních rot na Slovensku. In: *Vojensko historický sborník*, roč. 5, 1936, sv. 1, s. 23-38.

URBÁNEK, R.: *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*. Praha : Královská česká společnost nauk, 1940. 113 s.

VARSÍK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava : vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965. 374 s.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. V aké ideály verili husiti?
2. Prečo bola bojová taktika husitov úspešná voči klasickému typu vojenstva?
3. Čím prispelo husitské vojenstvo k rozvoju a postupnému zmodernizovaniu spôsobu vedenia vojny?
4. Prečo sa bratříci pri svojich výpravách zameriavali primárne na Spiš?
5. Porovnajzte osobnosti Jána Žižku a Petra Aksamita.

JUDr. Tomáš MARTAUS

ÚVOD

Ozbrojený konflikt je rovnako starý ako sú staré prvé štáty. Tie budovali svoje ozbrojené sily predovšetkým na presadzovanie vlastnej zahraničnej politiky. Svoje záujmy tak presadzovali silou, a to práve cestou ozbrojených konfliktov. Tie sa s rozvojom vedy a techniky stávali čoraz viac ničivejšími, čo napokon viedlo medzinárodné spoločenstvo k tomu, aby v medzinárodných stykoch zakázalo použitie sily, ba dokonca, čo i len hrozbu jej užitia, a to proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti akéhokoľvek štátu. I napriek uvedenému je však ozbrojený konflikt v podobe obrannej vojny či ako prostriedok ultima ratio v medzinárodnom práve možným. S jeho pravidlami sa preto možno oboznámiť v nasledujúcej časti.

1 OZBROJENÝ KONFLIKT A ŠTÁT

Úvodom je potrebné spomenúť, že právo štátu začať vojnu (*ius ad bellum*) spočiatku predstavovalo v priestore medzinárodného spoločenstva legálny nástroj vedenia zahraničnej politiky štátu. Tento stav pretrvával až do roku 1928, kedy došlo k prijatiu tzv. Briand-Kellogovho paktu, ktorý zakázal vojnu, s výnimkou obrannej vojny ako prostriedku štátnej politiky. Ten totiž v rámci svojho článku 1 uvádza: „Vysoké zmluvné strany slávnostne prehlasujú v mene svojich národov, že odsudzujú vojnu ako prostriedok štátnej politiky, aby tak mohli navždy trvať mierumilovné a priateľské vzťahy, existujúce v súčasnosti medzi ich národmi.“¹⁾

K podpísaniu Briand-Kellogovho paktu došlo 27. augusta 1928 v Paríži, a to päťnástimi štátmi, medzi ktorými nechýbala ani Československá republika. V krátkej dobe sa k paktu pripojilo ďalších 62 krajín sveta. Iniciátormi paktu boli francúzsky štátnik a niekoľkonásobný premiér Francúzska Aristide Briand a americký štátny tajomník Frank Billings Kellogg.

Skúsenosti medzinárodného spoločenstva s druhou svetovou vojnou priviedli aj Organizáciu spojených národov (ďalej len „OSN“) k prijatiu všeobecného zákazu hrozby silou alebo použitia sily. Stalo sa tak prostredníctvom prijatia kogentného znenia článku 2 ods. 4 Charty OSN, ktorý sa dovoľáva uplatňovania zásady, v zmysle ktorej: „Všetci členovia Organizácie Spojených národov sa vystríhajú vo svojich medzinárodných stykoch hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti každého štátu, ako aj každého iného spôsobu nezlučiteľného s cieľmi Organizácie Spojených národov.“²⁾ Podobne ako Briand-Kellogov pakt, tak aj Charta OSN nezakazuje hrozbu silou a použitie sily v prípade sebaobrany.

1) Briand-Kellogov pakt.

2) Charta Organizácie spojených národov.

V dôsledku uvedeného preto použitie sily alebo hrozby jej použitia je v rozpore s Chartou OSN a zakladá osobitnú medzinárodnoprávnu zodpovednosť útočného štátu za rozpútanie vojny, či za uplatňovanie hrozby jej rozpútania.

Pokiaľ však k akejkoľvek forme vojny (resp. ozbrojeného konfliktu) dôjde, bez ohľadu na jeho legalitu alebo ilegalitu, v kontexte Charty OSN je nevyhnutné, aby počas jeho priebehu strany bojujúce v konflikte rešpektovali zásady uznané či prijaté medzinárodným spoločenstvom na reguláciu spôsobu jeho vedenia. Systém týchto právnych pravidiel môžeme označiť ako právo ozbrojených konfliktov (kedysi vojnové právo). Jeho účelom je ozbrojený konflikt právne regulovať a humanizovať ho. Reguluje preto všetky medzištátne ozbrojené konflikty, občianske vojny vedené medzi ozbrojenými silami štátu a povstalcami, ako i anarchické konflikty vznikajúce v štáte, v ktorom vláda stráca svoju suverénnu moc, v dôsledku čoho prebieha v štáte konflikt medzi rozličnými ozbrojenými skupinami o jej získanie či udržanie.

Medzinárodné právo ozbrojených konfliktov je z pohľadu prameňov písaného práva (tzv. *lex scriptum*) tvorené dvoma skupinami medzinárodných zmlúv, a to haagskymi dohovormi z roku 1899 a 1907 a Ženevskými dohovormi z rokov 1949 a 1977, pochopiteľne spoločne s ich dodatkami.

2 SLOVENSKÁ REPUBLIKA A PRÁVO OZBROJENÝCH KONFLIKTOV

Pokiaľ ide o vzťah vnútroštátneho práva Slovenskej republiky a prameňov práva ozbrojených konfliktov, je nutné poukázať na všeobecnú zásadu vyjadrenú v čl. 1 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., v zmysle ktorého „Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.“³⁾

Predmetné znenie Ústavy (čl.1) tak poníma pramene medzinárodného práva ako pramene uplatniteľné v podmienkach právneho poriadku Slovenskej republiky. Ich uplatnenie pritom konkretizuje najmä čl. 7, čl. 102 a čl.125. V ich zmysle sa na platnosť medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodných politických zmlúv, medzinárodných zmlúv vojenskej povahy, medzinárodných zmlúv, z ktorých vzniká Slovenskej republike členstvo v medzinárodných organizáciách, medzinárodných hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy, medzinárodných zmlúv, na ktorých vykonanie je potrebný zákon a medzinárodných zmlúv, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, vyžaduje pred ich ratifikáciou súhlas Národnej rady Slovenskej republiky.

Medzinárodné zmluvy pritom dojednáva a ratifikuje prezident Slovenskej republiky. Ten je oprávnený dojednávať medzinárodných zmlúv preniesť na vládu Slovenskej republiky alebo so súhlasom vlády na jej jednotlivých členov.

V prípade, že prezident Slovenskej republiky má pochybnosti o súlade dojednanej medzinárodnej zmluvy, na ktorú je potrebný súhlas Národnej rady Slovenskej republiky, s ústavou alebo s ústavným zákonom, je jeho právom takúto zmluvu ne-

3) Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

POZNÁMKY

chať podrobiť kontrole ústavnosti na Ústavnom súde Slovenskej republiky. Rovnaké právo je garantované v čl. 119 písm. h) Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi.

V dôsledku uvedeného tak Ústavnému súdu Slovenskej republiky patrí na základe čl. 125 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. právomoc rozhodovať o súlade zákonov, nariadení vlády Slovenskej republiky, všeobecne záväzných právnych predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, všeobecne záväzných nariadení obce vo veciach územnej samosprávy s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky, a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, ako i právomoc rozhodovať o súlade všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy a všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným zákonom.

Pokiaľ ide o spôsob vyhlasovania medzinárodných zmlúv, tak v zmysle § 12 zákona č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa akty medzinárodného práva vyhlasujú uverejnením v Zbierke zákonov, ktorá je „štátnym publikačným nástrojom Slovenskej republiky“. ⁴⁾

3 VEDENIE OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Kogentná povaha noriem práva ozbrojených konfliktov vylučuje akejkoľvek formy ich derogácie, a to i v prípade, že jedna z bojujúcich strán tieto pravidlá porušuje. Preto, ako bolo už spomenuté, uplatňujú sa bez ohľadu na legalitu začatia vojny. Pre legálne začatie vojny z pohľadu medzinárodného práva platí, že tá musí byť vypovedaná, oznámená protivníkovi pred jej samotným začiatkom.

V zmysle čl. 2 ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu vypovie vojnu prezident Slovenskej republiky na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky len za splnenia podmienky, „že Slovenská republika je napadnutá cudzou mocou, ktorá jej vypovedala vojnu alebo ktorá bez vypovedania vojny narušila jej bezpečnosť, alebo za podmienky, že vypovedaním vojny Slovenská republika plní záväzky vyplývajúce z členstva v organizácii vzájomnej kolektívnej bezpečnosti alebo z medzinárodnej zmluvy o spoločnej obrane proti napadnutiu.“ ⁵⁾ Vypovedanie vojny sa pritom vzťahuje na celé územie Slovenskej republiky. (V prípade, ak Slovenskej republike bezprostredne hrozí vypovedanie vojny alebo bezprostredne hrozí napadnutie cudzou

4) Zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

5) Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.

mocou bez vypovedania vojny, môže prezident na návrh vlády vyhlásiť rovnako na celom území krajiny vojnový stav.)

POZNÁMKY

3. 1 Kombatanti

Takzvané totálne vojny, ktoré sa vedú voči všetkému obyvateľstvu protivníka sú z pohľadu medzinárodného práva ozbrojených konfliktov prísne zakázané. Vojnu možno preto legálne viesť výlučne len proti ozbrojeným silám protivníka, prípadne jeho iným ozbrojeným zložkám, teda voči tzv. kombatantom.

Na základe čl. 4 Ženevského dohovoru o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 12. augusta 1949 a čl. 43 a 44 Dodatočného protokolu k Ženevským dohovorom z roku 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I) je kombatantom každý príslušník ozbrojených síl okrem zdravotníckeho a duchovného personálu, vojenských sudcov, prokurátorov a žurnalistov. V bojovej akcii alebo vo vojenskej operácii, ktorá takúto akciu pripravuje, musia byť kombatanti odlišení od civilného obyvateľstva. Príslušníci regulérnych ozbrojených síl sa spravidla odlišujú svojimi uniformami. Príslušníci ostatných ozbrojených síl majú pripevnený rozoznávací znak a nosia verejne zbraň. Za týchto podmienok im možno priznať status vojnových zajatcov, na ktorý majú kombatanti nárok.

V situáciách, v ktorých sa kombatant nemôže odlíšiť od civilného obyvateľstva, sa na neho vzťahuje status kombatanta za podmienky, ak svoju zbraň nosí verejne pri každom vojenskom zásahu a počas situácie, kedy môže byť videný protivníkom pri zaujímaní bojovej zostavy pred útokom. Uvedené sa týka partizánskeho spôsobu boja, počas ktorého za splnenia uvedených podmienok získavajú status kombatantov i partizáni.

Pokiaľ ide o civilné obyvateľstvo jednej z bojujúcich strán konfliktu, toto nie je oprávnené vykonávať bojové akcie proti ozbrojeným silám protivníka. Ak preto ak sa do boja zapojí, nepožíva medzinárodnoprávnu ochranu. Uvedené však neplatí v prípade obyvateľov neokupovaného územia, ktorí sa pri príchode protivníka spontánne a masovo chopia zbrane s úmyslom postaviť sa na odpor prenikajúcemu vojsku bez toho, aby mali čas sformovať sa do organizovaných ozbrojených jednotiek a za predpokladu, že nosia verejne zbraň a rešpektujú medzinárodné právo.

Vyzvedači, teda osoby, ktoré na území kontrolovanom druhou stranou tajne alebo pod falošnou zástierkou zhromažďujú informácie o nepriateľovi s úmyslom odovzdať ich druhej strane, rovnako nepodliehajú medzinárodnoprávnej ochrane. To však neplatí pre vojenské osoby, ktoré v uniformách svojej armády prenikli do nepriateľského priestoru, aby získali správy o vojenskej situácii (tzv. vojenský zvedovia alebo pátrači).

Medzinárodnoprávnu ochranu napokon nepožívajú ani vojenský dezertéri, zradcovia a žoldnieri. V prípade žoldnierov ide o osoby, ktoré sú špeciálne najaté na to, aby bojovali v ozbrojenom konflikte; skutočne sa priamo zúčastňujú na nepriateľských akciách; svoju účasť na nepriateľských akciách motivujú hlavne osobným ziskom a stranou v konflikte alebo v jej mene je im skutočne sľúbená materiálna odmena podstatne prevyšujúca odmenu sľúbenú alebo platenú kombatantom po-

POZNÁMKY

dobných hodností a funkcií v ozbrojených silách tejto strany; nie sú občanmi strany v konflikte ani nemajú trvalé bydlisko na území kontrolovanom stranou v konflikte; nie sú príslušníkmi ozbrojených síl strany v konflikte a neboli vyslaní štátom, ktorý nie je stranou v konflikte na plnenie oficiálnych úloh ako príslušníci jeho ozbrojených síl.⁶⁾

Pokiaľ ide o parlamentárov, teda o osoby, ktoré sú niektorou z bojujúcich strán splnomocnené na vyjednávanie s nepriateľom, tie sú počas svojej misie nedotknuteľné a nesmú byť napádané, a ani vyhlásené za vojnových zajatcov. Po splnení úlohy im musí byť umožnený slobodný a bezpečný návrat k vlastným jednotkám. Ich rozlišujúcim znakom je biela zástava. Každý parlamentár musí byť vybavený dokladom svojho veliteľstva, ktorý ho oprávňuje rokovať o konkrétnej otázke s nepriateľskou stranou.⁷⁾

3. 2 Vojnoví zajatci

Každá osoba požívajúca status kombatanta, ktorá padla do zajatia nepriateľskej strany nadobúda v zmysle práva ozbrojených konfliktov status „vojnového zajatca“. Okrem kombatantov priznáva právo tento status i osobám sprevádzajúcim ozbrojené sily, ktoré však nie sú priamo ich súčasťou (civilní členovia posádok vojenských lietadiel, vojenský dopisovatelia, dodávatelia, príslušníci pracovných jednotiek a služieb uspokojujúcich potreby ozbrojených síl). Pokiaľ ide vojenský zdravotnícky a duchovný personál, z dôvodu že ku kombatantom nepatrí, nemôžu sa jeho príslušníci stať vojnovými zajatcami.⁸⁾

Kvalifikované práva vojnových zajatcov možno spomedzi prameňov práva ozbrojených konfliktov dohľadať predovšetkým v Ženevskom dohovore o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 12. augusta 1949. V zmysle tohto dohovoru má vojnový zajatec predovšetkým nasledovné práva:

Článok 13 - ľudské zaobchádzanie

S vojnovými zajatcami sa musí vždy zaobchádzať ľudsky. Každý nezákonný čin alebo opomenutie zo strany moci, v ktorej moci sú a ktoré by mali za následok smrť, alebo by vážne ohrozili zdravie ňou zadržovaného vojnového zajatca, sú zakázané a považujú sa za vážne porušenie tohto Dohovoru. Žiadny zajatec nesmie byť podrobený najmä telesnému zmrzačeniu alebo lekárskeho či vedeckému pokusu akéhokoľvek druhu, ktorý nie je odôvodnený lekárskeým ošetrovaním dotknutého zajatca a nie je v jeho prospech.

Vojnoví zajatci musia byť taktiež vždy chránení, najmä pred každým násilným činom alebo zavražďovaním, pred urážkami i pred zvedavosťou obecnosti.

Represálie voči vojnovým zajatcom sú zakázané.

6) Čl. 47 Dodatkového protokolu k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I).

7) KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné, 2008, s. 466.

8) DE MULINEN, F.: Príručka vojnového práva pre ozbrojené sily, 2005, s. 37.

Článok 14 – osobnosť a česť

Vojnoví zajatci majú právo, aby bola za všetkých okolností rešpektovaná ich osobnosť a česť.

So ženami sa zaobchádza so všetkými ohľadmi prislúchajúcimi ich pohlaviu a treba s nimi v každom prípade zaobchádzať rovnako žičlivo ako s mužmi. ...

Článok 15 – lekárske ošetrovanie

Mocnosť zadržávajúca vojnových zajatcov je povinná starať sa zadarmo o ich zaopatrenie a poskytnúť im bezodplatne také lekárske ošetrovanie, aké si vyžaduje ich zdravotný stav.

Článok 17 – výsluch zajatca

Každý vojnový zajatec je pri výsluchu povinný uviesť len svoje priezvisko, krstné mená a hodnosť, dátum narodenia a matričné číslo, alebo ak ho nemá, tomu zodpovedajúci údaj. ...

Článok 18 – predmety osobnej alebo citovej hodnoty

... Odznaky hodnosti a národnosti, vyznamenania a predmety majúce najmä osobnú alebo citovú hodnotu, sa nesmú vojnovým zajatcom odoberať. ...

Článok 19 – nebezpečenstvo

Aby boli vojnoví zajatci mimo nebezpečenstva, treba ich v čo najkratšej dobe po zajatí odsunúť do táborov dostatočne vzdialených od bojového pásma.

V nebezpečnom pásme môžu byť prechodne držaní len vojnoví zajatci, ktorí by pre svoje zranenie alebo chorobu boli vo väčšom nebezpečí pri uskutočňovaní odsunu, ako keď zostanú na mieste. ...

Článok 22 – internácia

Vojnoví zajatci môžu byť internovaní iba v budovách postavených na pevnej zemi a poskytujúcich všetky záruky hygieny a zdravia; a s výnimkou osobitných prípadov, odôvodnených záujmom samotných zajatcov, nebudú umiestnení v trestniciach.

Článok 25 – ubytovanie

Ubytovacie podmienky vojnových zajatcov budú rovnako vyhovujúce ako ubytovacie podmienky vojenských oddielov mocnosti, u ktorej sú zajatci umiestnení v tom istom kraji. ...

POZNÁMKY**Článok 26 – strava**

Základná denná dávka stravy musí byť postačujúca čo do množstva, akosti i rozmanitosti, aby si zajatci udržali zdravie, a aby sa zabránilo stratám na váhe a poruchám z podvýživy. Musí sa tiež brať ohľad na spôsob výživy, na aký sú zajatci zvyknutí. ...

Vojnovým zajatcom treba v dostatočnom množstve poskytnúť pitnú vodu a nech je im dovolené užívanie tabaku.

Článok 27 – odev

Zadržujúca mocnosť zajatcom poskytne odev, bielizeň a obuv v dostatočnej miere a bude pritom dbať na podnebie kraja, v ktorom sa zajatci nachádzajú.

Článok 29 – hygiena

Zadržujúca mocnosť je povinná urobiť všetky zdravotné opatrenia na zabezpečenie čistoty a hygieny táborov a na zabránenie epidémiám. ...

Článok 40 – odznaky, hodnosti a vyznamenania

Je dovolené nosiť odznaky hodnosti a štátnej príslušnosti i vyznamenania.

Článok 44 – zajatí dôstojníci

So zajatými dôstojníkmi a osobami im na roveň postavenými sa bude zaobchádzať s ohľadom, ktorý prináleží ich hodnosti a veku. ...

Článok 49 – práca zajatcov

Mocnosť, ktorá zadržiava zajatcov v zajatí, môže telesne spôsobilých zajatcov používať na prácu s prihliadnutím na ich vek, pohlavie a hodnosti, ako aj ich telesné schopnosti; najmä aby boli udržaní v dobrom telesnom i duševnom zdravotnom stave.

Zajatí poddôstojníci môžu byť použítí iba na dozorné práce. nepoužití môžu požiadať o inú vhodnú prácu, ktorá im bude podľa možnosti zabezpečená.

Ak žiadajú vhodnú prácu dôstojníci a osoby im na roveň postavené, bude im podľa možnosti zabezpečená. V žiadnom prípade však do práce nemôžu byť nútení.

Článok 52 – nebezpečná práca

Žiadny vojnový zajatec nesmie byť použitý na nezdravé a nebezpečné práce, iba ak by sa na ne sám dobrovoľne prihlásil.

Žiadnemu vojnovému zajatcovi nebude pridelená práca, ktorú možno považovať za ponižujúcu pre príslušníka ozbrojených síl mocnosti, v moci ktorej zajatci sú.

Odstraňovanie mín alebo iných podobných zbraní sa považuje za nebezpečnú prácu.

Článok 62 – odmena za prácu

Vojnoví zajatci budú dostávať priamo od autorít, v moci ktorých sú spravodlivú pracovnú odmenu, ktorej výšku stanovia tieto authority ...

Článok 70 – pošta

Každému vojnovému zajatcovi sa hneď, ako bude zajatý alebo najneskôr do týždňa po príchode do tábora, i keď pôjde o tranzitný tábor, ako aj pri ochorení alebo pri presune do lazaretu či do iného tábora umožní zaslať lístok priamo svojej rodine a Ústrednej informačnej kancelárii pre vojnových zajatcov... . Na lístku zajatec oznámi svoje zajatie, adresu a svoj zdravotný stav. Tieto lístky sa čo najrýchlejšie odošlú a žiadnym spôsobom nesmú byť zadržané.

Článok 78 – sťažnosti na zajatecký režim

Vojnoví zajatci sú oprávnení predložiť vojenským autoritám, v ktorých moci sú žiadosti týkajúce sa zajateckého režimu, ktorému sú podrobení.

Rovnako majú neobmedzené právo obrátiť sa buď prostredníctvom dôverníka, alebo – ak to považujú za nevyhnutné – priamo na zástupcov ochranných mocností, aby ich upozornili na okolnosti zajateckého režimu, na ktoré sa sťažujú. ...

Článok 82 – právny poriadok

Vojnoví zajatci sa podrobujú zákonu, nariadeniam a všeobecným poriadkom platným v ozbrojených silách mocnosti, v moci ktorej sú. Táto je oprávnená uskutočniť súdne alebo disciplinárne opatrenia proti každému vojnovému zajatcovi, ktorý prestúpi tieto zákony, nariadenia alebo všeobecné poriadky. Nie je však prípustné žiadne stíhanie alebo trest odporujúce ustanoveniam tejto kapitoly. ...

Článok 91 – útek

Útek vojnového zajatca sa považuje za vydarený, ak:

1. dosiahne ozbrojené sily mocnosti, ku ktorej patrí alebo niektorej spojeneckej mocnosti;
2. opustí územie podliehajúce moci mocnosti, u ktorej je v zajatí alebo moci jej spojenca;

POZNÁMKY

3. stúpi na loď plávajúcu pod vlajkou mocnosti, ku ktorej patrí alebo spojeneckej mocnosti, ktorá je v pobrežných vodách mocnosti, u ktorej je v zajatí, ak nie je táto loď pod kontrolou tejto mocnosti.

Vojnoví zajatci, ktorým sa podarilo ujsť v zmysle tohto článku, a ktorí sú znovu zajatí, nepodliehajú žiadnemu trestu za svoj predchádzajúci útek.

Článok 118 – prepustenie a repatriácia zajatcov

Vojnoví zajatci budú prepustení a repatriovaní bezodkladne po skončení aktívneho nepriateľstva.

Článok 120 – úmrtie zajatcov

Závety vojnových zajatcov budú spísané tak, aby vyhovovali podmienkam platnosti predpísaným zákonodarstvom krajiny ich pôvodu, ktorá sa postará, aby tieto podmienky boli oznámené mocnosti, v moci ktorej sa zajatci nachádzajú. ...

Úrady, v moci ktorých zajatci sú, budú dbať o to, aby zajatci, ktorí zomreli v zajatí boli pochovaní s pietou a pokiaľ možno podľa obradov náboženstva, ku ktorému patrili; aby ich hroby boli chránené, vhodne udržiavané a označené tak, aby ich bolo možné vždy nájsť. Kedykoľvek to bude možné, budú mŕtvi vojnoví zajatci patriaci k tej istej mocnosti pochovaní na rovnakom mieste. ...

3. 3 Priebeh ozbrojeného konfliktu

Ozbrojený konflikt možno viesť výlučne v priestore, ktorý právo ozbrojených konfliktov označuje ako „vojnovú oblasť“. Ide o trojrozmerný priestor Zeme (vrátane vôd a vzdušného priestoru), v ktorom bojujúce strany môžu pripravovať a viesť boj. Z tohto priestoru sú však vylúčené vybrané oblasti, v ktorých prípravu na boj ani samotný boj nemožno realizovať. Ide o štátne územie neutrálnych štátov, trvale neutralizované oblasti (Panamský prieply, Suezský kanál, Vatikán...) a medzinárodný priestor (Antarktída a kozmický priestor).

I vo vojrovej oblasti však nemožno viesť boj akýmkoľvek prostriedkami a akýmkoľvek spôsobom. Spôsob a prostriedky vedenia vojny musia totiž rešpektovať zásady ľudskosti, primeranosti a nesmú odporovať právu ozbrojených konfliktov.

Pokiaľ ide o zakázané spôsoby vedenia ozbrojeného konfliktu, tie možno vyčítať predovšetkým z III. časti Dodatočného protokolu k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov. V zmysle tejto časti dohovoru nemajú strany v konflikte neobmedzené právo voľby spôsobov a prostriedkov vedenia vojny. Zakázané je používanie zbraní, munície, materiálu a spôsobov vedenia vojny, ktoré by svojou povahou spôsobovali nadmerné zranenia alebo zbytočné útrapy, ako aj spôsobov alebo prostriedkov vedenia vojny, ktorých cieľom je spôsobiť, alebo pri ktorých sa dá očakávať, že môžu spôsobiť rozsiahle, dlhodobé a vážne škody na životnom prostredí.

Rovnako je zakázané zabiť, zraniť alebo zajať protivníka s použitím vierolomnosti. Za vierolomné činy sa považujú tie, ktoré zneužívajú dobromyseľnosť protivníka, vyvolávajú v ňom chybnú domnienku, že má právo na ochranu alebo že je povinný takúto ochranu poskytnúť podľa noriem medzinárodného práva aplikovaných v ozbrojených konfliktoch. Ide najmä o predstieranie úmyslu vyjednávať pod vlajkou parlamentárov alebo predstieranie kapitulácie; predstieranie neschopnosti v dôsledku zranenia alebo choroby; predstieranie statusu civilnej osoby alebo nekombatanta; predstieranie statusu chránenej osoby použitím značiek, označenia alebo uniforiem Organizácie Spojených národov, neutrálnych alebo iných štátov, ktoré nie sú stranami v konflikte. Tento zákaz sa však nevzťahuje na tzv. vojnové lsti. To sú také činy, ktorých účelom je uviesť protivníka do omylu alebo prinútiť ho k nerozvážnemu konaniu. Nepredstavujú porušenie noriem medzinárodného práva aplikovateľných v ozbrojených konfliktoch a nie sú vierolomné, pretože nezneužívajú dobromyseľnosť protivníka, pokiaľ ide o poskytnutie ochrany podľa tohto práva. Takými príkladmi sú pasce, použitie kamufláže, predstieranie operácie a dezinformácie.

Podľa predmetného dodatku nemožno tiež zneužívať rozlišovacie znaky Červeného kríža, Červeného polmesiaca, Červeného leva a slnka alebo v ozbrojenom konflikte používať vlajky a vojenské znaky, insígnie alebo uniformy neutrálnych alebo iných štátov, ktoré nie sú stranami v konflikte. Zakázané je i používanie vlajok alebo vojenských znakov, insígnií alebo uniforiem druhej strany v dobe útoku alebo za účelom zamaskovania, podpory, ochrany alebo sťažovania vojenských operácií.

Rovnako nie je dovolené vydať rozkaz, že nikto nebude ušetrený, hroziť takto protivníkovi alebo viesť nepriateľské akcie na tomto základe.

Pokiaľ ide o osobu, ktorá je uznaná alebo za daných okolností by mala byť uznaná za osobu vyradenú z boja, nemôže byť predmetom útoku. Takouto osobou je pritom človek, ktorý je v moci druhej strany, ďalej ten ktorý jasne vyslovil úmysel vzdať sa, ten ktorý upadol do bezvedomia alebo je inak vyradený z dôvodov zranenia alebo choroby, a je teda neschopný sa brániť za predpokladu, že vo všetkých týchto prípadoch sa zdržiava akýchkoľvek nepriateľských činov a nepokúša sa o útek.

Osobitý režim vedenia ozbrojeného konfliktu sa týka nielen osôb vyradených z boja, ale i osôb cestujúcich v lietadle. Osoba, ktorá zoskakuje padákom z lietadla, ktorému hrozí zničenie, sa totiž nesmie počas zoskoku stať predmetom útoku. Takejto osobe musí byť po dosiahnutí zeme na území kontrolovanou druhou stranou daná možnosť vzdať sa skôr, ako sa stane predmetom útoku, pokiaľ nie je zrejmé, že sa dopúšťa nepriateľského činu. Uvedené obmedzenia a zákazy však neplatia voči výsadkovým jednotkám.

3. 4 Ukončenie vojny

V zmysle prameňov medzinárodného práva možno vojnu ukončiť prostredníctvom štyroch rozličných právnych titulov:

- prostredníctvom mierovej zmluvy,

POZNÁMKY

- jednostranným vyhlásením,
- mlčky,
- debelláciou.

K dnešnému dňu sú však súčasným právom dovolené výlučne tri, pretože debellácia predstavuje zakázaný spôsob ukončenia ozbrojeného konfliktu.

Ukončenie vojny prostredníctvom mierovej zmluvy

Pokiaľ ide o mierovú zmluvu, tá sa uzatvára medzi bývalými bojujúcimi stranami. Uzatvárajú ju hlavy jednotlivých štátov a podlieha ratifikácii parlamentmi krajín. Tieto zmluvy pritom môžu mať povahu bilaterálnych zmlúv, teda separátnych mierových zmlúv alebo všeobecných mierových zmlúv. Separátne mierové zmluvy uzatvárajú medzi jednotlivými účastníkmi ozbrojeného konfliktu. Ich obsah je výsledkom vzájomnej dohody. Pochopiteľne ten je daný i faktickým stavom strán v danom konflikte. Jeden štát tak môže s každým účastníkom konfliktu uzatvoriť separátnu mierovú zmluvu s odlišným obsahom.

Ukončenie vojny jednostranným vyhlásením

Ukončenie vojny jednostranným vyhlásením je v zásade obdobným titulom pre ukončenie vojny ako aj mierová zmluva. Predstavuje ukončenie vojny jednostranným vyhlásením o jej skončení, ktoré druhá strana akceptuje. V tomto vyhlásení účastník konfliktu formuluje podmienky a dôsledky skončenia vojny.

Ukončenie vojny mlčky

K ukončeniu vojny mlčky dochádza spôsobom, kedy po ukončení boja nastáva medzi stranami konfliktu k nadväzovaniu štandardných mierových vzťahov. V prípade tohto titulu skončenia vojny tak nedochádza k vytváraniu žiadneho aktu zo strany účastníkov konfliktu. Nevýhodou takéhoto skončenia vojny je neurčitosť, ktorá spočíva v nejasnostiach ohľadom otázky, kedy došlo k ukončeniu vojny, ako aj ohľadom toho akým spôsobom jednotlivé strany vyriešili svoje vzájomné právne nároky.

Ukončenie vojny debelláciou

Posledným titulom ukončenia vojny je tzv. debellácia, teda úplné zničenie protivníka vrátane jeho organizovanej štátnej moci a následné pripojenie jeho územia k vlastnému územiu. V takomto prípade štát so svojim štátnym územím zaniká a je pohltený víťaznou stranou konfliktu. Nakoľko však Charta OSN zakazuje použitie sily, či hrozbu silou vo vzájomnej interakcii subjektov medzinárodného práva a štátom garantuje ich zvrchovanosť, predstavuje debellácia zakázaný spôsob ukončenia ozbrojeného konfliktu.

Pokiaľ hovoríme o ukončení vojny, je nevyhnutné na tomto mieste spomenúť i právne skutočnosti, ktoré síce vojnu neukončujú, ale na vymedzené obdobie či priestor v ich dôsledku dochádza k stavu, počas ktorého nedochádza k boju. Takýmito okolnosťami sú:

- prerušenie boja,
- miestne alebo všeobecné prímerie,
- kapitulácia.

Prerušenie boja

Pod prerušením boja rozumieme jeho zastavenie na relatívne krátky čas z dôvodov okamžitého a miestneho vojenského významu. K prerušeniu boja dochádza napríklad z potreby zozbierania ranených a mŕtvych z bojiska, z dôvodu prechodu konvoja Červeného kríža či civilných obyvateľov, vyjednávania a pod. Prerušenie boja má tak len krátkodobé trvanie a výlučne lokálny rozsah. Dojednávajú ho spravidla veliteľia frontov.

Prímerie

V prípade prímeria dochádza k zastaveniu boja na dlhší čas ako je tomu v prípade jeho prerušenia. Charakter prímeria môže byť len lokálny, ale v prípade všeobecného prímeria môže platiť i generálne prímerie. V prípade lokálneho prímeria často dochádza k prerušeniu bojov len pre určité druhy ozbrojených síl. Všeobecné prímerie má rozsah pre všetky druhy ozbrojených síl a pre všetky fronty.

Lokálne prímerie dojednáva spravidla najvyšší veliteľ danej územnej oblasti alebo druhu zbrane. Všeobecné prímerie dojednávajú osobitní splnomocnenci vlád alebo najvyšší vojenský veliteľia, pričom podliehajú ratifikácii.

Pre úplnosť je potrebné dodať, že i napriek rozsahu všeobecného prímeria toto prímerie neukončuje vojnu a nemožno ho považovať za mierovú zmluvu. Napriek uvedenému však ukončuje vojnové násilie, ako i utrpenie obyvateľstva, umožňuje repatriáciu vojnových zajatcov a poskytuje priestor pre prípravu na ukončenie ozbrojeného konfliktu. Častokrát preto predznamenuje ukončenie vojny.⁹⁾

Kapitulácia

Posledným právnou skutočnosťou, v dôsledku ktorej dochádza k zastaveniu bojov je kapitulácia. V prípade kapitulácie ide o dohodu o zastavení boja vzdaním sa jednej zo strán ozbrojeného konfliktu. I táto dohoda môže mať obsah rozličnej, predovšetkým vojenskej povahy a prípadne môže obsahovať podmienky, pri naplnení ktorých porazená strana zloží svoje zbrane. Z uvedeného pohľadu tak možno kapituláciu členiť na:

- podmiennečnú,
- bezpodmiennečnú.

9) KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné, 2008, s. 494.

POZNÁMKY

V prípade podmienenej kapitulácie sa porazená strana vzdáva za cenu garancie dojednaných podmienok kapitulácie. Pri bezpodmienečnej kapitulácii je porazená strana v dôsledku faktických okolností nútená prijať podmienky víťaza bez možnosti klásť podmienky.

Po kapitulovaní však na rozdiel od prímeria nie je možné obnoviť nepriateľstvo a boj. Obnovenie bojov po vykonanej kapitulácii preto zakladá medzinárodnoprávnu zodpovednosť.

Pokiaľ ide o právnu úpravu v Slovenskej republike v zmysle čl. 86 v spojení s čl. 102 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., mier uzatvára prezident Slovenskej republiky na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky o jeho uzatvorení.

4 INDIVIDUÁLNA ZODPOVEDNOSŤ

Nerešpektovanie pravidiel medzinárodného práva ozbrojených konfliktov vyvoláva nielen medzinárodnoprávnu zodpovednosť štátu ako strany v konflikte, ale i individuálnu zodpovednosť jednotlivca za porušenie noriem medzinárodného práva. Tá je voči ním vyvodzovaná buď pred vnútroštátnym súdom krajiny, na území ktorej došlo k spáchaniu medzinárodného zločinu, alebo pred medzinárodnými súdnymi tribunálmi. V histórii plnil túto funkciu napr. Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu, Medzinárodný tribunál pre Juhosláviu, či Medzinárodný tribunál pre Rwandu. V roku 1998 došlo prostredníctvom medzinárodnej zmluvy Rímskeho štatútu k zriadeniu Medzinárodného trestného súdu so sídlom v Haagu v Holandsku ako stálej inštitúcie pre trestanie trestných činov genocídy, zločinov proti ľudskosti, vojnových zločinov a trestných činov agresie. Tento tribunál má právo vykonávať svoju činnosť v rámci územia akéhokoľvek štátu zmluvnej strany a na základe osobitnej dohody i na území akéhokoľvek iného štátu.

V súvislosti s rozhodovacou činnosťou Medzinárodného trestného súdu v Haagu možno poukázať napokon i na § 422d ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona, v zmysle ktorého sa trestného činu popierania a schvaľovania holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti dopustí ten, kto verejne popiera, schvaľuje, spochybňuje, hrubo zľahčuje alebo sa snaží ospravedlniť genocídium, zločiny proti mieru, zločiny proti ľudskosti alebo vojnové zločiny spôsobom, ktorý môže podnecovať násilie alebo nenávisť voči skupine osôb alebo jej členovi, ak bol páchatel' alebo účastník tohto činu odsúdený právoplatným rozsudkom medzinárodného súdu zriadeného na základe medzinárodného práva verejného, ktorého právomoc uznala Slovenská republika. Uvedené ustanovenie trestnoprávneho prameňa vnútroštátneho práva Slovenskej republiky tak relativizovanie rozhodnutia medzinárodného trestného súdu trestá, čím nepriamo zabezpečuje potrebnú autoritu jeho rozhodovacej činnosti.

Pokiaľ ide o trestnoprávnu zodpovednosť fyzických osôb za porušovanie medzinárodného práva ozbrojených konfliktov trestaných vnútroštátnymi súdmi Slovenskej republiky, možno pozornosť upriamiť na vybrané, mnohokrát kvalifikované

skutkové podstaty trestných činov vojenských, v zmysle ktorých je spáchaný trestný čin:

POZNÁMKY

- **Používanie zakázaného bojového prostriedku a nedovoleného vedenia boja**

Podľa §426 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona sa potrestá ten kto ako veliteľ, ktorý v rozpore s ustanoveniami medzinárodného práva o prostriedkoch a spôsoboch vedenia vojny úmyselne poškodí vojenskou operáciou civilné osoby na živote, zdraví alebo majetku, alebo vedie útok proti nim z dôvodu represálií, vedie útok proti nebránenému miestu alebo demilitarizovanému pásmu; zničí alebo poškodí priehradu, jadrovú elektrárňu alebo obdobné zariadenie obsahujúce nebezpečné sily; či zničí alebo poškodí objekt určený na humanitárne účely alebo medzinárodne uznávanú kultúrnu alebo prírodnú pamiatku.

- **Plienie v priestore vojnových operácií**

Podľa §427 ods. 2 písm. b) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona sa potrestá ten kto sa v priestore vojnových operácií, na bojisku, v miestach postihnutých vojnovými operáciami alebo na obsadenom území, na osobách alebo veciach požívajúcich podľa zákona alebo predpisov medzinárodného práva osobitnú ochranu zmocní cudzej veci, využívajúc niečiu tieseň; svojvoľne cudzí majetok ničí alebo ho pod zámienkou vojnovnej potreby odníma; či okráda padlých alebo ranených.

- **Zneužívaní medzinárodne uznávaných označení a štátnych znakov**

Podľa §428 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona sa potrestá ten kto počas vojny zneužije označenie Červeného kríža alebo iných rozlišovacích znakov alebo farieb uznávaných medzinárodným právom na označenie zdravotníckych inštitúcií, dopravných prostriedkov, osôb zdravotníckej pomoci alebo evakuácie; zneužije znak Organizácie spojených národov, štátnu vlajku, štátny znak, vojenský znak, insígnie alebo rovnošatu neutrálneho štátu alebo iného štátu, ktorý nie je stranou vo vojne; ten kto takýmito skutkami ako prostriedkami vojnovej vierolomnosti spôsobí smrť viacerých osôb, škodu veľkého rozsahu, alebo iný obzvlášť závažný následok.

- **Zneužitie rekviračného práva**

Podľa §430 ods. 2 písm. c) č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona sa potrestá ten kto počas vojny na osobách alebo veciach požívajúcich podľa zákona alebo predpisov medzinárodného práva osobitnú ochranu zneužije právomoc, ktorá mu bola zverená v oblasti vojenskej rekvirácie; vykonáva rekviráciu, hoci na to nebol oprávnený; alebo odmietne vydať potvrdenie o druhu a množstve vydaných vecí pri vojenskej rekvirácii.

POZNÁMKY**• Vojnová krutosť**

Podľa §431 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona sa potrestá ten kto počas vojny poruší predpisy medzinárodného práva tým, že kruto zaobchádza s bezbranným civilným obyvateľstvom, utečencami, ranenými, príslušníkmi ozbrojených síl, ktorí už zbrane zložili, alebo s vojnovými zajatcami; nevykoná účinné opatrenia na ochranu osôb, ktoré takú pomoc potrebujú, najmä detí, žien, ranených alebo starých ľudí, alebo takým opatreniam bráni; alebo zamedzí alebo bráni organizáciám civilnej ochrany nepriateľa, neutrálneho alebo iného štátu v plnení ich humanitárnych úloh.

• Vojnové bezprávie

Podľa §433 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. sa potrestá ten kto spácha čin považovaný článkom 8 Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu za vojnový zločin.

• Ohrozenie kultúrnych hodnôt

Podľa §434 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona sa potrestá ten kto počas vojny vo veľkom rozsahu zničí alebo si privlastní predmety kultúrnej hodnoty chránené medzinárodným dohovorom; dopustí sa drancovania, vandalizmu alebo iného zneužitia voči takému predmetu; z takého predmetu urobí v rozpore s medzinárodným dohovorom cieľ útoku; alebo predmet kultúrnej hodnoty pod zvýšenou ochranou medzinárodného dohovoru alebo jeho bezprostredné okolie využije v rozpore s medzinárodným dohovorom na podporu vojenskej činnosti.

5 ZÁVER

Ako je možné vidieť z vyššie uvedeného, i taký nenávisťný akt akým je ozbrojený konflikt má svoje pravidlá. Skúsenosti s následkami, ktoré prináša viedli spoločnosť k tomu, aby stanovila hranice jeho vzniku, priebehu a skončenia. Bez možnosti vyvodzovať zodpovednosť za ich nerešpektovanie, by boli tieto mantinely neúplnými. Okrem zodpovednosti bojujúcich strán za nerešpektovanie práva ozbrojených konfliktov, tak medzinárodné spoločenstvo dokázalo vytvoriť i právny a inštitucionálny substrát, nevyhnutný pre vyvodzovanie individuálnej zodpovednosti jednotlivca. Osobitosť medzinárodného práva v porovnaní s vnútroštátnym právom je mnohokrát založená i na medzištátnej diplomacii, geopolitických faktoroch a spočívajúca v absencii zvrchovanej moci nad medzinárodným spoločenstvom. Poukazuje i na situácie, pri ktorých možno pociťovať skrivodlivosť pri uplatňovaní či neuplatňovaní noriem medzinárodného práva.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV**POZNÁMKY**

Briand-Kellogov pakt (27. 08. 1928).

DE MULINEN, F.: *Príručka vojnového práva pre ozbrojené sily*. [1. vyd.] Bratislava : Úvaha, 2005. 212 s. ISBN 80-969362-0-4.

Charta Organizácie spojených národov [online]. Amnesty.sk, 2012 [cit. 2020-04-07]. Dostupné na internete: www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/Charta-OSN.pdf.

KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné*. 1. vyd. Bratislava : Iura Edition, 2008. 683 s. ISBN 978-80-8078-219-1.

Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o prijatí Dodatočného protokolu k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I) a Dodatočného protokolu k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter (Protokol II).

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Uvedte, za akých podmienok možno v súlade s Chartou OSN začať ozbrojený konflikt.
2. Určite, či medzinárodná zmluva je prameňom práva Slovenskej republiky. Svoj záver zdôvodnite.
3. Vymedzte okruh osôb, ktorým svedčí právo vojnových zajatcov.
4. Charakterizujte základné práva vojnového zajatca.
5. Definujte spôsoby, ktorými možno skončiť vojnu.

por. Mgr. Júlia **DITTEOVÁ**

ÚVOD

Závislosti patria medzi diagnózy, s ktorými sa psychiatri a psychológovia vo svojich ambulanciách stretávajú pomerne často. Ide o problém, ktorý ničí životy a zdravie závislým, ale aj ich rodinám a spôsobuje veľa utrpenia. Ak sa povie závislosť väčšina z nás si asi predstaví narkomana, ktorý si špinavou striekačkou pichá drogu, prípadne si predstavíme červenú tvár alkoholika alebo bezdomovca, ktorý si za vyžobrané peniaze ide kúpiť víno v plastovej fľaši.

Závislosť však môže vyzerat' aj úplne inak a v súčasnej dobe už poznáme aj diagnózu nelátková (behaviorálna) závislosť, na vznik ktorej nie je potrebné užitie žiadnej látky.

Cieľom tohto článku je zvýšiť informovanosť profesionálnych vojakov o problematike nelátkových závislostí a poskytnúť im komplexný pohľad na ich prejavy, príčiny rozvoja a liečbu. V súčasnej dobe sú medzi klinickými diagnózami zaradené len dva druhy behaviorálnych závislostí – patologické hráčstvo a závislosť na digitálnych technológiách, najmä na hraní hier cez internet, ktorým je venovaná aj ťažisková časť tohto článku. V odbornej literatúre sa však často píše aj o ďalších druhoch nelátkových závislostí, najmä o závislosti na nakupovaní, závislosti na práci či sexe, a preto uvádzame základné charakteristiky aj pri týchto poruchách.

1 VYMEDZENIE POJMU NELÁTKOVÁ ZÁVISLOSŤ

Na to, aby sme mohli charakterizovať nelátkové závislosti, v niektorej literatúre nazývané aj behaviorálne závislosti alebo aj tzv. nové závislosti, je dôležité najprv definovať „klasické“ závislosti na látkach, ktoré s tými nelátkovými majú množstvo spoločných znakov. Nejde síce o úplne identické poruchy, môžeme však medzi nimi nájsť paralelu, ktorá pomáha lepšie pochopiť princíp fungovania psychiky, ale aj správania závislého. Navyše niektorí súčasní vedci už dokonca upúšťajú od delenia závislostí na látkové a nelátkové, ale radia ich do jednej spoločnej kategórie.

Höschl definuje závislosti ako skupinu fyziologických, behaviorálnych a kognitívnych fenoménov, v ktorých má užívanie nejakej látky alebo typu látky u daného jedinca prednosť pred iným jednaním, ktoré si niekedy cenil viac.

Závislosť na návykových látkach patrí medzi klinické diagnózy a v medzinárodnej klasifikácii chorôb (MKCH-10) ju môžeme nájsť pod číslami diagnóz F10 – F19 Poruchy psychiky a správania zapríčinené užívaním návykových látok. Jednotlivé čísla prislúchajú závislostiam na konkrétnych návykových látkach a táto klasifikácia pri každej z nich opisuje akútnu intoxikáciu, nadmerné užívanie, syndróm závislosti, abstinenčný syndróm a ďalšie psychické poruchy, ktoré môžu byť vyvolané užívaním týchto látok.

Závislosť v širšom zmysle slova zodpovedá diagnostickej kategórii – syndróm závislosti. A ak o niekom hovoríme, že je závislý, tak s vysokou pravdepodobnosťou trpí práve syndrómom závislosti. Na to, aby mohol byť syndróm závislosti u niekoho diagnostikovaný, musia sa u neho vyskytovať aspoň tri z nasledujúcich príznakov:

1. Opakovaná túžba po požití látky (tzv. craving)

Prejavuje sa tak, že centrom celého záujmu závislého sa stáva len túžba aplikovať si určitú látku. Závislí často hovoria o tom, že ich celodenné úsilie je zredukované len na získanie peňazí a na následné požitie látky. Táto túžba je taká silná, že má prednosť pred čímkoľvek v živote daného človeka.

2. Ťažkosti v kontrole užívania, čo sa týka začiatku, konca a množstva užitej látky

Človek trpiaci závislosťou nedokáže kontrolovať množstvo užitej látky. Napr. alkoholik nedokáže vypíť len jedno pivo a povedať si, že už si ďalšie nedá. Toto je dôležité aj pri abstinujúcich alkoholikoch. Ak porušia abstinenciu a dajú si čo i len jeden pohárik alkoholu väčšinou znova padnú do závislosti a nastane u nich relaps.

3. Somatický odvykací stav, ak dôjde k prerušeniu prísunu látky do organizmu, eventuálne užitie inej látky podobného účinku za účelom vyhnúť sa odvykaciemu stavu alebo zmierniť jeho prejavy

Tento stav môže mať rôzne prejavy, ktoré závisia od druhu užíwanej látky a trvania užívania. Pri alkohole si ho môžeme prestaviť ako klasickú „opicu“, pri dlhodobom užívaní alkoholu/nárazovom pití tzv. alkoholickom ťahu sa môže vyskytnúť aj epileptický záchvat. V najväznejších prípadoch sa rozvinie delírium, ktoré sa prejavuje halucináciami, poruchami spánku, inkoherentným myslením, u pacientov sa môže vyskytovať úzkosť, zvýšenie krvného tlaku, teplota, závraty a podobne.

Pri užívaní opiátov sa môže odvykací stav prejavovať ako chrípkové ochorenie. Pri stimulanciách (amfetamín, kokaín, ale aj nikotín) sa somatický odvykací stav prejavuje útlmom, depresiou, apatiou.

4. Preukázané zvyšovanie tolerancie na látku – na dosiahnutie želaného efektu je potrebné používať stále väčšie dávky psychoaktívnych látok

Ak predtým stačili na vyvolanie príjemného stavu dva poháriky, postupne ich alkoholik začína potrebovať viac, stúpa u neho tolerancia – ľudovo povedané „viac znesie“.

5. Postupné zanedbávanie potešenia alebo iných záujmov v prospech užíwanej látky a zvýšené množstvo času tráveného získaním, užívaním a zotavovaním sa z užitia látky

Celý život sa točí len okolo psychoaktívnej látky, od ktorej má človek vytvorenú závislosť. Zabúda na povinnosti, zanedbáva kamarátov a rodinu, stráca všetky ostatné záujmy, ktoré mu predtým prinášali radosť.

POZNÁMKY

- 6. Pokračovanie v užívaní aj cez zjavné dôkazy škodlivých následkov ako na fyzické (poškodenie pečene, úrazy hlavy v opitosti, epilepsia a pod.), tak aj psychické zdravie (toxické psychózy, poruchy pamäti a koncentrácie, depresívne poruchy), prípadne sociálne následky (kriminalita, strata zamestnania, rozpad rodiny)**

Závislý vie, že užívanie látky mu škodí a má negatívny vplyv na jeho život, nedokáže však s užívaním prestať, a ani ho obmedziť.

Symptómy syndrómu závislosti opisujú klinický obraz závislého, na základe ktorého je zjavné, že závislosť zasahuje do takmer všetkých oblastí života a veľmi negatívne vplýva na psychický, ale aj fyzický stav závislého.

Okrem závislostí na návykových látkach poznáme ešte aj iný druh závislostí, ktorý k svojmu rozvoju nepotrebuje pravidelnú a stále sa zvyšujúcu aplikáciu návykovej látky, ale napriek tomu je tiež nebezpečný a môže narobiť v živote človeka dosť veľké problémy. A týmto závislostiam sa venujeme práve v tomto článku.

Nelátkové (behaviorálne) závislosti nie sú závislosťami v pravom zmysle slova. Základným a kľúčovým rozdielom medzi nimi a závislosťami na látkach je absencia požitia návykovej látky. Jedná sa o rôzne druhy návykového správania, ktoré jednotlivec prestáva mať plne pod kontrolou. Diagnostické kritériá sú do značnej miery podobné ako tie, ktoré sú stanovené pre látkové závislosti.

Pri všetkých druhoch nelátkových závislostí sa stretávame s nasledujúcimi prejavmi:

1. Intenzívne nutkanie k vykonávaniu návykového správania

Veľmi podobné ako tzv. craving pri závislosti na návykových látkach. Ide o silnú túžbu vykonávať určitú aktivitu.

2. Problém činnosť ovládnuť a plne ju kontrolovať a pokračovanie v danej činnosti aj napriek finančným, zdravotným alebo spoločensky negatívnym dôsledkom takéhoto konania

Tento prejav sa zhoduje s prejavom látkových závislostí. Človek si síce uvedomuje, že správanie, ktoré vykonáva a na ktorom je závislý mu ubližuje, nedokáže však toto správanie obmedzovať.

3. Preferovanie návykového správania pred ostatnými aktivitami, akými sú udržiavanie blízkych vzťahov, štandardné plnenie pracovných povinností či venovanie sa aktivitám, ktoré jednotlivcovi prinášali radosť

Tak ako pri závislých na určitom type návykovej látky, aj pre týchto ľudí sa mení rebríček záujmov a na prvé miesto sa dostáva návykové správanie.

Zjednodušene teda môžeme povedať, že **pri nelátkových závislostiach je požitie látky vyvolávajúcej závislosť nahradené určitým správaním prinášajúcim príjemné pocity.** Takže človek, ktorý trpí nelátkovou závislosťou neužíva nadmerné množstvo psychotropnej látky. **Rozhodujúci nie je len čas, ktorý takémuto správaniu venuje, ale najmä jeho negatívne dopady na celkové fungovanie človeka.**

Diagnóza nelátkovej (behaviorálnej) závislosti sa od roku 2013 nachádza aj v americkom diagnostickom manuále DSM 5, kedy bola pridaná medzi oficiálne psychické poruchy a celkovo sa postupne upúšťa od označenia zneužívanie návykových látok, ale hovorí sa zovšeobecnene o závislostiach a návykových poruchách. Tomuto zaradeniu predchádzali mnohé klinické, neurobiologické, chemické a genetické zistenia, ktoré našli významné podobnosti medzi oboma typmi závislostí.

Behaviorálnu závislosť môžeme popísať ako patologické spôsoby správania, ktoré majú negatívny vplyv na zdravie človeka v oblasti telesnej, duševnej, sociálnej alebo duchovnej. Všeobecne sa dá povedať, že za návykové správanie možno považovať každé správanie, ktoré životu niečo zásadne berie. V kontraste so zdravým zanietením, ktoré naopak život obohacuje.

Všetky poruchy tejto kategórie majú spoločné nasledujúce črty:

- Neschopnosť odolať impulzu alebo pokušeniu robiť niečo, čo je považované za nebezpečné pre aktéra alebo jeho okolie.

Napr. hrať hazardné hry (rizikové z dôvodu možnej finančnej straty)

- Narastajúce napätie pred vykonaním a následne vzrušenie alebo uspokojenie pri jeho realizácii a uvoľnenie bezprostredne po čine. S časovým odstupom môžu nasledovať pocity viny, ľútosť a negatívne dôsledky daného konania.

Napr. u človeka trpiaceho patologickým nakupovaním sa prejavuje veľké napätie a túžba nakupovať. Počas samotného nákupu má veľmi príjemné pocity. Následne, keď príde domov a skontroluje stav na svojom účte alebo zistí, že kúpené veci vôbec nevyužije pociťuje vinu, smútok, výčitky.

- Samotný čin je v okamžiku prevedenia vedomý a odráža túžbu človeka.

Akt samotného vykonania je vedomý – jednotlivец si uvedomuje dôsledky svojho správania, ale napriek tomu nie je schopný odolať.

To, ako sa tieto príznaky prejavujú pri konkrétnej závislosti lepšie prezentujú nasledujúce príklady z výpovedí patologických hráčov (tejto diagnóze sa budeme obšírnejšie venovať v ďalšej časti).

- *Hral som čoraz častejšie a začínal som nad svojím jednaním strácať kontrolu. Hral som viac a viac, moji kamaráti pili v herni alkohol a ja som sa nenechal rušiť. Bolo to stále dookola.*
- *Mať pri sebe väčší obnos peňazí, s ktorými mám väčšiu šancu vyhrať mi robilo veľmi dobre. Iné bolo, ak som išiel hrať napríklad len s 10 eurami. To som bol našťavaný, že nemám viac a mal som hroznú chuť hrať, až som sa dopustil trestného činu na to, aby som si zabezpečil peniaze, ktoré som potreboval ku svojej závislosti.*

POZNÁMKY

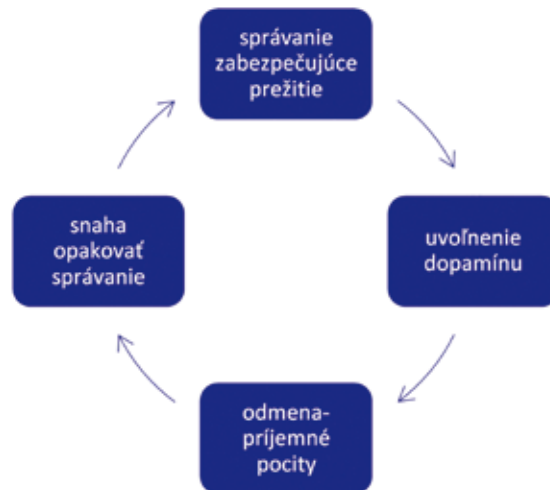
- *Rád sa bavím, chodím do kina a športujem, ale vždy keď prehrám mám strašné výčitky svedomia ako sa z toho dostanem. Veľakrát som mal urobiť niečo dôležité a namiesto toho som sedel v herni a prehrával peniaze. Myslím si, že tým trpí aj moja dcéra, pretože z toho hrania mám zlú náladu a nevenujem sa jej tak ako by som mal.*

Ak porovnáme behaviorálne závislosti so závislosťami na návykových látkach, majú mnohé prejavy rovnaké a ich vplyv na celkové fungovanie človeka nie je o nič menej závažný. Výskumy poukazujú na to, že ľudia trpiaci nelátkovými závislosťami vyhľadajú odbornú pomoc len zriedkavo. Preto je možné, že tieto ťažkosti u nich majú dlhodobejší charakter. Výnimočná nie je ani kombinácia viacerých druhov závislostí napr. medzi alkoholikmi nájdeme veľkú skupinu ľudí, ktorí súčasne trpia aj závislosťou na hraní hazardných hier.

2 MECHANIZMUS VZNIKU ZÁVISLOSTI

Prečo sa niekto stane závislým a iných sa tento problém netýka? V začiatkoch skúmania závislostí v 30. rokoch minulého storočia prevládal názor, že človek, u ktorého sa závislosť vyvinie má morálne nedostatky alebo slabú vôľu a závislosti sa dávali do súvisu s určitou nižšou spoločenskou vrstvou. Vedci sa domnievali, že aby sa človek stal závislým musí mať k závislosti určitú predispozíciu. Väčšina odborníkov na závislosti v minulosti nič netušila o behaviorálnych závislostiach. Ľudia bývali závislí najmä na látkach, nie na správaní. Spätaná väzba, ktorá sa im na základe správania dostávala nemohla byť nikdy na rovnakej úrovni ako tá, ktorú mali z drogy. Ale tak ako sa zvýšila účinnosť drog, zvýšilo sa aj vzrušenie z behaviorálnej spätnej väzby, zlepšila sa počítačová grafika a vyvinuli sa nové hazardné hry.

V súčasnosti už vieme, že závislosti môže prepadnúť každý bez rozdielu. Závislí nie sú slabšie osobnosti, menej výkonní alebo menej cnostní, či zle vychovaní. Mnohí vedci sa zhodujú, že **vznik závislosti súvisí s oblasťou v mozgu, ktorá sa nazýva hypotalamus a tzv. centrom odmeny, v tejto oblasti sa vytvára neurotransmitter dopamín.** Dopamín je veľmi dôležitý z evolučného hľadiska a práve táto látka má za úlohu dať človeku vedieť čo je pre neho dobré a čo naopak zlé. Činnosti, ktoré zabezpečujú jeho prežitie a blahobyť pre neho a ďalšie generácie vyvolajú vylučovanie dopamínu. **Takže, ak robíme čokoľvek čo je dôležité pre naše prežitie (napr. jedenie, fyzická aktivita, sex a pod.) náš mozog nás za toto správanie odmení tak, že uvoľní dopamín.** Vyplavením dopamínu sa začneme cítiť dobre a toto nás motivuje k tomu, aby sme danú činnosť opakovali a zabezpečili tak pokračovanie ľudského rodu. Presne takto to príroda vymyslela a takto to fungovalo tisícky rokov.

Problém je však v tom, že naše telo úplne rovnako reaguje na užitie psychotropných látok. **Užitie psychotropnej látky uvoľní také množstvo dopamínu, ktoré sa za normálnych okolností v organizme nevyskytuje – teda v porovnaní s inou aktivitou, ktorá zabezpečuje naše prežitie (napríklad príjemný pocit po dobrom a energeticky výdatnom obede) sú príjemné pocity oveľa intenzívnejšie.** Všetky návykové látky spôsobujú obrovské uvoľňovanie dopamínu a v človeku vyvolávajú extrémne pocity. Po takomto uvoľnení dopamínu mozgu chvíľu trvá, kým sa dostane do normálu a navráti sa bežné fungovanie. Toto sa prejavuje ako abstinenčné príznaky.

Po čase si mozog na dlhodobé užívanie látky zvykne a uvoľňuje stále menšie množstvo dopamínu a na dosiahnutie očakávaného efektu je potrebné stále väčšie množstvo látky. Užívateľ tak potrebuje viac látky už len na to, aby sa cítil normálne a užitie látky sa pre neho stáva stredobodom každodenného fungovania.

Veľmi podobne to funguje aj pri nelátkových závislostiach. Pri nich je tiež dôležité správanie, za ktoré príde odmena a tak sa formuje určitý návyk. Mimoriadne silné návyky dokážu premeniť počiatočný záujem na nutkavú túžbu, ktorá dokáže mozog prepnúť do automatického režimu aj napriek vážnym zábranám vrátane straty dobrého mena, práce, domova či rodiny.

Neurobiologické zákonitosti síce dokážu vysvetliť fungovanie mozgu, avšak do procesu vzniku závislosti zasahujú aj ďalšie premenné, a to rizikové a naopak protektívne faktory týkajúce sa prostredia, v ktorom človek žije, jeho intelektu, fyzického a psychického stavu, jeho záľub, rodinných a partnerských väzieb a podobne.

Tieto premenné môžeme najlepšie ilustrovať na nasledujúcom príklade konkrétneho závislého:

Peter (20 rokov) pochádzal z úplnej rodiny a v jeho blízkom príbuzenstve sa nevyskytovali žiadne návykové ochorenia (*ochranné činitele na úrovni rodiny, samotné harmonické rodinné prostredie a to, že nebol dlhodobo svedkom užívania nejakých látok, alebo riešenia problémov pomocou závislosti fungujú ako protektívny faktor.* Ak by naopak žil v rozvrátenom rodinnom prostredí, v ktorom sa konzumuje nadmerné množstvo alkoholu alebo drog je možné, že by toto správanie pokladal za normálne

POZNÁMKY

a tiež ho vykonával). Duševne bol zdravý a dokázal sa celkom dobre vyrovnávať s problémami a neúspechmi (ochranné činitele na úrovni osobnosti, rizikovým faktorom by mohol byť nižší intelekt alebo iné psychické poruchy, ktoré súvisia so stresom a jeho zvládaním, prípadne s nižšou kontrolou správania). Po dobu asi ôsmich rokov sa intenzívne venoval vrcholovému športu, potom utrpel vážny úraz, ktorý prekazil jeho plány a ambície v tejto oblasti. Zrazu mal veľa voľného času a rodičia, ktorí boli zvyknutí na to, že počas tréningového režimu ich až tak nepotreboval, mu v tomto období nevenovali veľkú pozornosť (rizikové činitele na úrovni prostredia, životného štýlu a rodiny – to, že u neho došlo k zraneniu zrazu zmenilo jeho životný štýl a jeho každodenné fungovanie – mal veľa voľného času, ktorý nemal vyplnený). V tomto období sa zblížil s partiou mladých ľudí zo susedstva, ktorí užívali návykové látky a hrali hazardné hry (závažné rizikové faktory na úrovni vrstovníkov). Peter sa partii prispôbil, život mu začal pripadať zaujímavejší a začal partiu vyhľadávať čoraz častejšie (stretnutie s návykovým správaním pridalo rizikové faktory na psychologickú úroveň, a aj na úrovni vrstovníkov). Všetok voľný čas trávil s touto partiou a postupne začal experimentovať s drogami. Čoraz častejšie hrával cez internet poker o peniaze. Takto to pokračovalo dlhšiu dobu. Nakoniec však zakročili jeho rodičia a on absolvoval liečbu.

Takto by sa dalo pokračovať ďalej. Z tohto príkladu, ale aj zo životných príbehov iných závislých je jasné, že **za vznikom závislosti nie je len jeden faktor alebo jeden dôvod, ale vo väčšine prípadov ide o interakciu ochranných a rizikových faktorov** na rôznych úrovniach, ktoré môžeme prehľadnejšie vidieť v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 1: Rizikové faktory pre rozvoj návykového správania

	Rizikové faktory	Protektívne faktory
rodina	<ul style="list-style-type: none"> neusporiadaná rodina nepriaznivé rodinné prostredie osamelosť užívanie návykových látok v rodine 	<ul style="list-style-type: none"> dobré rodinné vzťahy otvorená komunikácia dôvera v rámci rodiny
psychika	<ul style="list-style-type: none"> psychické poruchy súvisiace so znížením kontroly správania a emócií postraumatická stresová porucha poruchy nálad a afektov (depresia, bipolárna afektívna porucha) nižší intelekt 	<ul style="list-style-type: none"> osvojené mechanizmy zvládania záťaže
vrstovníci	<ul style="list-style-type: none"> kamaráti, ktorí užívajú drogy, alkohol 	<ul style="list-style-type: none"> zdravé vrstovničné prostredie
vek	<ul style="list-style-type: none"> obdobie adolescence (cca 15-20 rokov) 	
dostupnosť	<ul style="list-style-type: none"> dostupnosť drog a alkoholu, nekontrolovaný prístup k hazardu 	<ul style="list-style-type: none"> kontrola dostupnosti látok regulovaný hazard

Ako sme sa dozvedeli v tejto časti za rozvoj závislostí látkových, ale aj nelátkových nemôže v žiadnom prípade len jeden konkrétny činiteľ. Z neurobiologického hľadiska sa ich vznik spája s centrom slasti (odmeny) a produkciou dopamínu. Okrem toho je pre vznik závislosti dôležité aj poznanie, ktoré spojí určité správanie s príjemnou odmenou, a preto je oveľa väčšia pravdepodobnosť, že človek takéto správanie bude opakovať. Nemenej dôležité sú aj ďalšie rizikové a protektívne faktory, ktoré súvisia s psychikou, ale aj s prostredím, v ktorom sa jednotliviec nachádza. Preto sa dá povedať, že neexistuje len jeden dôvod prečo sa niekto stane závislým a rovnako preto neexistuje iba jedna špecifická liečba závislosti.

3 DRUHY NELÁTKOVÝCH ZÁVISLOSTÍ

V tejto časti budú definované jednotlivé druhy nelátkových závislostí a návykového správania. Zameriame sa najmä na tie najviac rozšírené – patologické hráčstvo, závislosť na digitálnych technológiách, závislosť na práci, nakupovaní a sexe.

Nie všetky z nich sú v dnešnej dobe klinickými diagnózami, ale ide o fenomény, ktoré sú predmetom vedeckého skúmania, vyskytujú sa v spoločnosti často a ich následkom vznikajú rôzne patologické sociálne javy. Je možné, že v budúcnosti sa budú rady nelátkových závislostí ešte rozrastať o ďalšie špecifické závislosti.

Pri každom druhu behaviorálnej závislosti budú opísané **diagnostické kritériá** (spôsoby ako je možné rozlíšiť správanie, ktoré je závislosťou od normálneho správania), **mechanizmus vzniku závislosti** (ako konkrétne tá ktorá závislosť vzniká a čo všetko môže stať za jej rozvojom, ktoré skupiny sú najviac ohrozené), **dôsledky a postupy liečby**.

3. 1 Patologické hráčstvo

Patologické hráčstvo patrí k najstarším nelátkovým závislostiam. Je historicky datované, že hazardné hry sa hrali už v období pred naším letopočtom. Už v tých dobách žili ľudia, ktorí hru nevedeli obmedzovať, nevedeli prestať hrať ani keď prehrali všetky peniaze, následne si požičiavali na úžeru alebo dávali do zálohy svoje majetky, o ktoré následne bohužiaľ v mnohých prípadoch aj prichádzali. Nejde však o problém, ktorý by sa vývojom civilizácie vytratil. Vyskytuje sa aj v dnešnej dobe a prichádza k nám v mnohých podobách. Na rozdiel od pôvodných foriem hazardu je hazard dokonca oveľa dostupnejší, preto táto diagnóza ohrozuje stále viac ľudí.

Patologické hráčstvo je nelátkovou závislosťou. Ide o poruchu, ktorá pozostáva z častých a opakovaných epizód hazardného hrania. Tie ovládajú život jedinca natolko, že vedú k narušeniu jeho sociálneho, profesionálneho a rodinného života, ako aj k jeho materiálnemu poškodeniu a k finančnému zadlžovaniu.

Podobne ako je tomu pri alkohole, cigaretách a iných návykových látkach aj hazard je vo väčšine krajín regulovaný. Na Slovensku máme tiež zákonom presne určené kto a za akých okolností sa ho môže zúčastňovať. Hazardné hry sú v tomto zákone definované ako hry, v ktorých hráč po zaplatení vkladu môže získať výhru v peniazoch, veciach alebo právach, ak splní podmienky určené herným plánom.

POZNÁMKY

Výsledok hazardnej hry závisí prevažne od náhody alebo vopred neznámeho výsledku určitej okolnosti alebo udalosti. Výsledok udalosti alebo okolnosti, ktorá určuje výsledok hazardnej hry nemôže byť nikým ovplyvniteľný a nesmie byť v rozpore s pravidlami hazardnej hry.

Hazardné hry sa rozdeľujú na nasledujúce kategórie:

- A. lotériové hry (žrebové lotérie, tomboly, číselné lotérie, bingo),
- B. hazardné hry v kasíne (stolové hry, ruleta, výherné automaty...),
- C. stávkové hry (kurzové stávky, dostihové stávky...),
- D. hazardné hry prevádzkované prostredníctvom výherných prístrojov,
- E. hazardné hry prevádzkované prostredníctvom technických zariadení obsluhovaných priamo hráčmi alebo prevádzkované prostredníctvom telekomunikačných zariadení a videohry,
- F. hazardné hry prostredníctvom internetu,
- G. kartové hry mimo kasína,
- H. charitatívne lotérie.

Do kategórie hazardných hier patrí množstvo druhov hier, z ktorých niektoré vyzerajú celkom neškodne. Boli vytvorené na to, aby ľudí zabavili, vyvolali v nich pocity vzrušenia z hry a zlepšili náladu. Bohužiaľ u niektorých ľudí sa môže na týchto hrách vyvinúť aj závislosť, ktorá je rovnako závažná a má rovnako negatívne dôsledky ako závislosť na návykových látkach.

Ak sa na problematiku patologického hráčstva pozrieme z medicínskeho hľadiska, ide o pomerne nový druh duševnej poruchy. Aj keď je patologické hráčstvo známe už dlhú dobu Americká psychiatrická asociácia APA ho zaradila medzi psychiatrické diagnózy v roku 1980. V rámci medzinárodnej klasifikácie chorôb MKCH-10 sa radí medzi návykové a impulzívne poruchy a je definované ako F63.0 Patologické hráčstvo. Porucha sa skladá z častých opakovaných epizód hazardného hrania, ktoré ovláda život postihnutého na škodu sociálnych, profesionálnych, materiálnych a rodinných hodnôt a záväzkov.

Na to, aby bolo možné určiť diagnózu patologického hráčstva musia byť splnené nasledujúce podmienky:

- v priebehu obdobia jedného roka sa vyskytujú dve alebo viac epizód hrania,
- tieto epizódy nie sú pre jednotlivca obzvlášť výnosné, ale opakujú sa napriek tomu, že vyvolávajú u neho určitú tieseň a narušujú každodenný život,
- jednotlivec pociťuje obzvlášť silné nutkanie k hre, ktoré sa dá len veľmi ťažko ovládať a hovorí o tom, že nie je schopný silou vôle odolávať hre,
- jednotlivec je zaujatý myšlienkami a predstavami hrania a okolností, ktoré túto činnosť sprevádzajú.

Patologické hráčstvo má podobné rysy ako závislosti na návykových látkach. So závislosťami od psychoaktívnych látok má spoločné prejavy, ale zdieľa aj viaceré psychologické, sociálne a neurobiologické faktory, ktoré sa podieľajú na jeho vzniku.

Ďalšie prejavy patologického hazardného hráčstva podľa DSM 5:

- Postihnutý sa zamestnáva hrou (prežíva minulé zážitky súvisiace s hrou, plánuje ďalšie hazardné hry, uvažuje o tom ako si zaobstará ďalšie finančné prostriedky na hranie hry).
- Aby dosiahol žiaduce vzrušenie, musí zvyšovať množstvo peňazí vkladanych do hry. Podobne ako pri závislostiach od psychoaktívnych látok je potrebné stále zvyšovať množstvo užitej látky.
- Opakovane a neúspešne sa pokúša hazardnú hru ovládať, redukovať alebo s ňou prestať.
- Ak sa pokúša s hazardnými hrami prestať, cíti nepokoj a podráždenosť (tu môžeme nájsť paralelu s abstinенčnými príznakmi).
- Používa hazardnú hru ako prostriedok na únik pred problémami alebo zlou náladou, smútkom, pocitmi viny (mnohí narkomani rovnako hovoria o tom, že začali brať drogy kvôli tomu, aby sa cítili lepšie).
- Po strate peňazí pri hazardnej hre sa k nej zase vracia, aby získal naspäť prehraté peniaze.
- Klame príbuzným, lekárom či terapeutom s úmyslom zakryť rozsah svojho zaujatia hazardnou hrou.
- Dopúšťa sa ilegálnych činov ako sú podvody, krádeže alebo sprenevera kvôli hazardnej hre.
- Ohrozuje alebo stráca kvôli hre signifikantné vzťahy (blízke rodinné alebo priateľské vzťahy), zamestnanie, vzdelanie alebo kariéru.
- Spolieha sa na druhých, aby mu poskytli finančné prostriedky a zmiernili tak zúfalú finančnú situáciu, do ktorej sa dostal kvôli hazardnej hre.

Dá sa teda povedať, že je množstvo podobných znakov so závislosťami na návykových látkach. Napríklad zvýšené množstvo času, ktoré návykové správanie zaberá, zvyšovanie tolerancie, zhoršené sebaovládanie, odvykacie stavy a pokračovanie napriek škodlivým dôsledkom. Rovnako by sme mohli nájsť paralelu aj v rôznych patologických javoch akými sú krádeže a iné ilegálne činy vykonávané s úmyslom ľahko zohnať finančné prostriedky na drogy alebo hranie hazardných hier.

Vznik závislosti

Samotný cyklus vzniku závislosti sa vyvíja od podmieneného posilňovania (záujem o hazardnú hru, opakované strety s ňou) cez pozitívne posilňovanie (vzrušenie z hry, potešenie z výhry), až napokon prichádza na rad negatívne posilňovanie (podráždenosť pri nemožnosti hrať, pri deficite finančných prostriedkov potrebných na hru). **Významnou motiváciou tu nie je len výhra ako koncová meta, ale aj samotné vzrušenie z hry a podstupovania rizika.**

POZNÁMKY

Porucha sa častejšie vyskytuje u mužov, najmä medzi 20 – 55 rokom života. Čoraz častejšie sa však objavuje aj u adolescentov a seniorov, ktorí sú na vznik takejto závislosti náchylnejší, najmä z dôvodu horšieho sebaovládania, ktoré sa spája s týmto vekom (čo preukázala aj vývinová biológia).

Najčastejšie sa patologické hráčstvo vyvíja vo fázach, ktoré na seba nadväzujú. Klasická „kariéra“ gamblera začína príležitostným hraním s pozitívnymi pocitmi, optimizmom, magickým myslením a čoraz vyššími stávkami. **Straty, ku ktorým dochádza hráči bagatelizujú a naopak výhrami sa chvália. Gambler stráca kontakt s realitou a môže byť presvedčený, že svoje straty pokrýva výhrami.** V tejto fáze závislosti dochádza k izolácii. Gambler hráva sám, aby utajil straty a zanedbáva rodinu a priateľov. V rámci ďalšieho priebehu sa **dostávajú finančné problémy, ale aj psychické príznaky akými sú podráždenosť, nervozita, úzkosť, pocity viny a poruchy spánku. Nakoniec sa pretrhávajú sociálne väzby a môže nastúpiť až kriminálne konanie s cieľom zabezpečiť si finančné prostriedky.**

Rozvoj tejto diagnózy ešte presnejšie prezentujú nasledujúce štádiá:

1. **Štádium výhier** (winning phase) je úvodné štádium, kedy vzrastá túžba jedinca vyhrať veľké peniaze. Sníva o tom, že mu výhra zmení život, že sa bude mať dobre. Často začína peniaze aj vyhrávať a pociťuje prehnaný optimizmus, že dokáže vyhrať kedykoľvek bude chcieť. Verí, že hra má určité zákonitosti, ktoré pochopí až keď sa jej bude dostatočne venovať, že ju ovládne, že bude zdrojom jeho šťastia. Toto štádium obvykle končí veľkou výhrou, ktorá však zároveň predznamenáva nasledujúce štádium.
2. **Štádium prehíer** (losing phase) – hráč prehráva, nedarí sa mu. Napriek tomu však pokračuje v hraní a jeho prehnaný optimizmus vedie k zvyšovaniu stávok a vkladov. Zvýšené riskovanie je však zdrojom prehíer. Ide o hlavnú chybu hráča, pretože zvyšuje vklady, aby vyhral prehraté peniaze späť a mal z čoho vrátiť pôžičky. Veritelia postupne ohrozujú jeho diskretnosť i bezpečnosť. Napokon narastajú sociálne dôsledky hrania a rodina sa mu začína odudzovať. Pod tlakom situácie sa prizná a často mu je rodinnými príslušníkmi na splatenie dlžôb poskytnutá aj istá suma peňazí. Robia to v dobrej viere, avšak ide o veľmi zlý krok, ktorý hráčovi znemožňuje prijať zodpovednosť za svoje správanie a zároveň posilňuje jeho nekritické správanie. Po takomto požičaní peňazí sa spravidla vracia k hre tajne a hráčske správanie skrýva bohatou spleťou klamstiev.
3. **Štádium zúfalstva** (desperation phase), tiež nazývané štádium straty kontroly. Zúfalý človek hrá už len pre hru. Často siaha po kriminálnej majetkovej (zväčša nenásilnej) trestnej činnosti, odcudzuje sa širšiemu okoliu, nikdy nie je uvoľnený, naopak stále je v napätí, podráždený, psychicky (a často aj fyzicky) vyčerpaný, nespáva a nepravidelne jedáva. Na konci má len niekoľko málo možností, ako pokračovať ďalej: a) napriek všetkému ešte pokračovať v hre a zájsť až na skutočné dno, b) vyhľadať pomoc a liečiť sa, c) pre kriminálnu činnosť skončiť vo väzení, d) pokúsiť sa o samovraždu.

Liečba

POZNÁMKY

Liečba patologického hráčstva musí byť predovšetkým **komplexná so zameraním na vnútornú zmenu jedinca, reorganizáciu hodnôt a motiváciu k abstinencii**, v rámci ktorej je potrebné dodržiavať špecifické pravidlá abstinencie. Ide o súbor odporúčaní, ktoré pomáhajú v minimalizovaní kontaktu s peňažnými prostriedkami, vo vyhýbaní sa hre a miestam, v ktorých jedinec hrával či situáciám, ktoré by ho opäť k hraniam mohli zviazať. **Pacient by sa mal naučiť pracovať so stresom a s bažením (cravingom), ktoré vedú k relapsom**. Najúčinnějšíou terapiou je ústavná liečba v špecializovanom zariadení. Jej súčasťou obvykle bývajú kognitívno-behaviorálne techniky, individuálne vedenie a skupinová, ako aj rodinná či pracovná terapia a iné liečebné metódy. **Významnú úlohu zohrávajú aj pravidelné stretnutia patologických hráčov, kluby abstinentov a svojpomocné organizácie, ako sú Anonymní hráči**. Avšak aj časovo nenáročná terapia, ktorou je napríklad motivačný rozhovor alebo krátka intervencia môže osloviť hráčov, ktorí liečbu v skutočnosti nevyhľadávajú a ktorí (ešte) nie sú presvedčení, že jediným prostriedkom na životnú zmenu je absolútne ukončenie hrania.

Špecifickým problémom, ktorý sa musí riešiť v rámci liečby sú dlhy, ktoré má drvivá väčšina patologických hráčov, a ktoré sú v mnohých prípadoch až dôvodom na začatie kriminálneho správania. Ďalšou špecifickou oblasťou sú aj voľné finančné prostriedky. V tomto prípade sa osvedčilo, keď závislý nedisponuje so všetkými svojimi finančnými prostriedkami, ale poverí tým niekoho z blízkej rodiny napr. manžela/manželku.

3. 2 Závislosť na digitálnych technológiách

Počítače a celkovo digitálne technológie spôsobili to čo v dávnej minulosti ťažné zvieratá, neskôr vodné a veterné mlyny, potom parné stroje a nie tak dávno spaľovacie motory a elektromotory. Oslobodili nás od množstva práce. Spôsobili naozajstný prevrat vo fungovaní sveta a spoločnosti. Počítače zjednodušili mnohé procesy, zabezpečili takmer neobmedzený prístup k informáciám, zmenili spôsob našej komunikácie. Považujeme za úplne normálne, že cez internet si vieme kúpiť čokoľvek. Ak sa potrebujeme niekam dostať, v našom mobile nájdeme presnú navigáciu, taxík si zavoláme cez aplikáciu a dokonca nám ďalšia aplikácia vyhledá najlepšie reštaurácie, zráta kroky a kalórie a vymyslí ideálny cvičebný plán.

Všetky tieto činnosti sme ešte pred pár rokmi museli vykonávať úplne inak. Ak sme chceli niečo kúpiť, bolo treba ísť do obchodu, recenzie na tovar sme nenašli na internete, ale museli sme sa na ne pýtať. Na orientovanie sa v cudzom meste sme mali papierové mapy, číslo na taxík bolo napísané v hrubom telefóne zozname položenom vedľa pevnej telefónnej linky.

Pomocou počítačov vykonávame značnú časť práce a počas pracovnej doby väčšina zamestnancov sedí za monitormi, ktoré sú používané vo všetkých pracovných odvetviach. Využívajú ich neurochirurgovia rovnako ako automechanici. Po práci trávime čas s ďalšími monitormi a počas cesty z práce si krátíme čas čítaním správ na mobile, doma pozeráme programy na obrovských ultra HD/4K televízio-

POZNÁMKY

roch. Ak sa náhodou stane, že našu obľúbenú techniku nemáme k dispozícii väčšinou nás prepadne panika, cítime sa ako keby nám chýbala pravá ruka, veď však takmer každý z nás má vo svojom smartfóne obrovské množstvo osobných informácií, kontaktov a dát.

Asi každý pozná príslovie „Oheň je dobrý sluha, ale zlý pán“. Rovnako to platí aj pre digitálne technológie. Nepochybne je náš život vďaka nim ľahší, jednoduchší a pohodlnejší, ale nesú so sebou aj riziká, ktorých nie je málo. Spomeňme napríklad problém ochrany osobných údajov, šírenie detskej pornografie, krádeže identity, kyberšikanu a v poslednom rade závislosti.

Nie každý užívateľ sa automaticky musí stať závislým a nie každý kto to s technológiami preháňa, je na nich závislý. Musíme rozlišovať medzi pojmami **škodlivé užívanie**, kedy človek trávi na internete/sociálnych sieťach alebo hraním hier viac času ako je pre jeho fungovanie vhodné a **závislosťou**, ktorá je závažnejšia a spôsobuje narušenie života vo viacerých oblastiach.

Závislosť na hraní počítačových hier

Ako teda rozoznať či je niekto závislý na počítačových hrách? Odpoveď na túto otázku nám vedľa poskytnúť diagnostické kritériá závislosti na internete a počítačových hrách podľa DSM-5.

Táto diagnóza sa stanoví, ak sa po dobu dvanástich mesiacov internet opakovane používa na hranie počítačových hier, často s inými hráčmi čo vedie ku klinicky významnému narušeniu a biede, utrpeniu a zároveň je splnených aspoň päť z nasledujúcich deviatich kritérií:

1. Hlavná činnosť – *posadnutosť hraním, hráč neustále rozmýšľa nad hrou, minulými alebo budúcimi hrami, hranie dominuje jeho každodennému životu.*
2. Abstinenčné príznaky – *podráždenosť, úzkosť, poruchy sústredenia.*
3. Vytvorenie tolerancie – *hraním „musí“ tráviť stále viac času.*
4. Strata kontroly – *hráč nedokáže obmedziť hranie.*
5. Negatívne dôsledky – *zmieruje sa s negatívnymi psychosociálnymi dopadmi hrania.*
6. Strata záujmov – *doterajšie koníčky a záujmy už pre neho nie sú zaujímavé.*
7. Klamstvá – *klame rodine, známym a terapeutom o tom koľko času trávi hraním hier*
8. Zlepšenie nálady – *hrá kvôli tomu, že si chce zlepšiť náladu, prekonať smútok.*
9. Sociálny úpadok – *partnerské problémy, konflikty, problémy v škole alebo práci.*

Závislosť na hraní PC hier sa v značnej miere prekrýva aj s patologickým hráčstvom, ktoré sa prístupnosťou digitálnych médií presunulo z kasín a herní do virtuálneho priestoru, v ktorom je oveľa dostupnejšie a menej regulované.

Vo väčšine počítačových hier sa ale žiadne peniaze nevyhrávajú. Prečo teda ľudia pri nich trávajú toľko času? Počítačové hry sú naprogramované tak, aby v ľuďoch vyvolávali závislosť. Počítačové hry sú pre ľudí výzvou na rozdiel od pozerania tele-

vízie, ktoré je pasívne. V hre si užívateľ dáva úlohy, plní výzvy, súperí s inými hráčmi, bojuje proti nepriateľom a nezriedka ich aj ohavným spôsobom zabíja. Zvládnutie týchto výziev a úspešné prekonanie prekážok spojené s náhodou má na užívateľa krátkodobý efekt odmeny a zároveň ho povzbudzuje k ďalšiemu hraniu.

Software registruje to ako sa hráč postupne zlepšuje a príslušným spôsobom upravuje obťažnosť úloh. Hráč sa preto neustále nachádza na takej úrovni obťažnosti, ktorú len tak tak zvláda, občas niekedy dokonca prehrá, sám však vníma to, že sa zlepšuje a úlohy sú pre neho stále väčšou výzvou. **Aktivuje sa u nich systém odmien.**

Príťažlivosť počítačovej hry je tvorená dvoma okruhmi. Prvým je špirála frustrácie a druhým je špirála odmeny. Pri špirále frustrácie vedú negatívne emočné dôsledky hrania k tomu, že zatiaľ nedosiahnuteľné ciele hry sú pre hráča čím ďalej tým viac žiaduce a vedú hráča k tomu, aby investoval do hry stále viac času a energie. Špirála odmeny čerpá zase z pozitívnych dôsledkov, dobrého pocitu z výhry a vyvoláva očakávanie, že ak sa bude dostatočne snažiť môže sa táto výhra/prekonanie levelu/splnenie výzvy znova opakovať.

Prírodou vytvorený mechanizmus, ktorý mal zabezpečovať naše prežitie dáva ľuďom veľkú schopnosť postupne stále lepšie zvládať obťažné a komplikované úlohy. Tento mechanizmus vyžívajú aj počítačové hry ako nástroj pripútania si hráčov. **Počítačové hry preto môžu v závažnej miere poškodzovať životy mladých ľudí už iba tým, že im venujú mnoho času. Na úkor času, ktorý venujú hraniu hier a dosahovaniu cieľov vo virtuálnom prostredí zanedbávajú dosahovanie cieľov v reálnom živote** (školu, prácu, rozvoj sociálnych schopností).

Mnohí zástancovia počítačových hier ich obhajujú s tvrdením, že v hre sa môžu trénovať zručnosti, ktoré sú využiteľné aj v normálnom živote. Hovoria o tom, že zlepšujú pozornosť, schopnosť plánovať, predvídať, dokonca rozvíjajú komunikačné schopnosti (v hrách typu MMOPRG je možné, aby boli hráči prostredníctvom internetu v jeden čas spoločne v jednom virtuálnom priestore a komunikovali spolu, tvorili tímy, spoločne plnili výzvy).

Tieto schopnosti sa v hre naozaj rozvíjajú, ale len máloktorý hráč ich vie využiť aj offline. Je možné, že v rámci hry sa zlepšuje napr. v komunikácii, nerobí mu problém osloviť cudzích ľudí, ale je vysoko pravdepodobné, že v reálnom svete to nebude vedieť využiť.

Závislosť na internete a sociálnych sieťach

Na rozdiel od hier internet nie je vytvorený tak, aby v ľuďoch priamo vytváral závislosť. V porovnaní s počítačovým hrami, ktoré sú vytvorené tímom dizajnérov a programátorov tak, aby sa ich jednotlivé funkcie dopĺňali a aby stále motivovali človeka k tomu, aby sa k nim vracal je na internete mnoho obsahu a mení sa veľmi rýchlo, a preto je to veľakrát aj o náhode k akému obsahu sa človek dostane. Práve táto „náhoda“ a neustále zmeny spôsobujú, že ľudia na internete trávajú množstvo času.

POZNÁMKY

Ak by sme ho porovnali so závislosťou na hraní hier ide o dve odlišné závislosti. Za ich vytvorením rovnako stojí online priestor, ale vznikajú v inom kontexte a u iného typu ľudí. Zatiaľ čo hráči tvoria pomerne konzistentnú skupinu, závislí na internete sú z rôznych spoločenských vrstiev, rozličného veku, pohlavia či spoločenského postavenia a rozdielne sú aj činnosti, ktoré na internete vykonávajú.

Závislosť na sociálnych sieťach je špecifickou podskupinou závislostí na digitálnych technológiách. Jedna z najdôležitejších ľudských potrieb je potreba sociálneho kontaktu. Bohužiaľ táto potreba nie je u mnohých ľudí uspokojená a práve sociálne siete vyzerajú ako jednoduchý nástroj, ktorým by sa malo ľahko dosiahnuť naplnenie tejto potreby. Nie vždy je tomu však tak a už vieme, že následkom ich nadmerného používania môže byť úzkosť, stres, osamelosť, pocity sklamania, neúspechu a ďalšie negatívne emócie.

Návykové používanie sociálnych sietí je založené na túžbe po spoločnosti, zábave či na skrátenie dlhej chvíle, prípadne na priani zlepšiť si náladu. Odmena je tvorená spätnou väzbou od ostatných užívateľov, teda tým koľko „páči sa mi“ dostane príspevok, ktorý zdieľame. Vytvára v nás pocit spoločenskej akceptácie. Ak zdieľame fotografiu, video či nejakú hlbokú myšlienku upozornenia hneď informujú o tom koľkým priateľom sa to páči a kto sleduje náš príspevok. Obdivné, ale aj podporné komentáre dokážu do výraznej miery podporiť sebadôveru človeka. A tak sa môžu stať nástrojom na reguláciu nálady či zvládanie stresu (podobne ako užívanie návykových látok). Postupne sa zvyšuje aj to koľko „páči sa mi“ potrebujeme na to, aby sme mali lepšiu náladu. V prípade, ak ich dostaneme veľmi málo nálada sa naopak citelne zhorší, môžeme sa cítiť osamelí, nešťastní a neschopní.

Závislosť na smartfónoch

Technologický pokrok nám prináša stále nové vymoženosti. Pred pár desiatkami rokov sme ani len nesnívali o tom, že takmer každý z nás bude vlastniť zariadenie, ktoré bude mať také kvantum funkcií v jednom malom obale ako majú práve smartfóny.

V súčasnosti si život bez mobilného telefónu vie predstaviť už len málokto, bezpochyby je náš život s týmito zariadeniami oveľa pohodlnejší. Okrem týchto vymožeností sa však používanie smartfónov spája aj so závislosťami. V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s pojmom **nomofóbia**. Človek trpiaci touto fóbiou má strach z toho, že nebude mať pri sebe svoj telefón. A aj keď táto diagnóza môže na prvý pohľad vyznievať bizarne, stále čoraz viac ľudí žije s nastavením, že telefón musia mať stále pri sebe a musia byť online dvadsaťštyri hodín denne sedem dní v týždni, čo do ich života prináša veľa stresu.

Ako sa môže prejavovať závislosť na smartfónoch? Človek, ktorý je závislý na svojom smartfóne pociťuje úzkosť akonáhle nemá svoj telefón pri sebe, neustále kontroluje nové správy v telefóne a pokladá za nutné hneď reagovať. Niektorí odborníci opisujú aj jav fantómových vibrácií. Človek má pocit, že mobil mu vo vrecku vibruje, keď sa však naň pozrie zistí, že je to falošný poplach. Väčšinou je pre neho náročné sústrediť sa na bežné činnosti, pretože má potrebu stále kontrolovať telefón. Môžu sa vyskytovať neúspechy v škole alebo v práci.

Dôsledky závislosti na digitálnych technológiách

POZNÁMKY

Tak ako všetky závislosti aj tie na digitálnych technológiách majú dôsledky na život človeka. Zhoršenie školských a pracovných výkonov, rodinných vzťahov, izolácia a negatívne psychické stavy sa vyskytujú asi pri všetkých závislostiach. Okrem toho sa u nich vyskytujú aj ďalšie špecifické ťažkosti.

Nespavosť

Nespavosť je moderná choroba, ktorá v dnešnej dobe postihuje asi 1/3 všetkých dospelých. Medzi jej príznaky patrí ochorenie srdca, pľúc a ľadvín, ale aj strata chuti do jedla, problémy s váhou, oslabená imunita, zvýšená citlivosť na bolesť, spomalenie reakcií, výkyvy nálad, oslabená funkcia mozgu, náchylnosť k prejedaniu sa a zmeny nálad. Nespavosť súvisí so závislosťami na digitálnych technológiách primárne, ale aj sekundárne. Z primárneho hľadiska nás technológie okrádajú o spánok tak, že im venujeme svoj čas na úkor spánku a na spánok neostáva už dostatok priestoru.

Sekundárne súvisia so zhoršujúcou sa kvalitou spánku, keďže modré svetlo žiariace z väčšiny zariadení blokuje produkciu melatonínu (hormónu, ktorý je zodpovedný za spánok). Náš organizmus bol od začiatku evolúcie nastavený tak, že modré svetlo sa prirodzene vyskytuje len počas dňa, takže práve modré svetlo je pre náš organizmus signálom, že máme vstať, byť aktívni, pracovať. A keď slnko zapadlo, dlhú dobu bolo ľudstvo odkázané len na svetlo ohňa, neskôr sviečok, prípadne klasických žiaroviek, ktoré produkovali žlté svetlo, ktoré naopak dáva nášmu telu signál, že má spať a relaxovať. Tým, že používame obrazovky produkujúce modré svetlo aj pred spaním si prirodzene znemožňujeme zaspáť. Dávame umelo nášmu mozgu signál, že je čas byť aktívny, že nie je čas, ktorý má slúžiť na oddych.

Problém so sústredením

Pojem multitasking je pomerne nový pojem, ale stretávame sa s ním v našom každodennom živote takmer stále. Je úplne bežné, že človek počas stretnutia s priateľmi okrem toho, že pije kávu a snaží sa konverzovať ešte v druhej ruke drží telefón a kontroluje maily alebo si číta správy. To, aký dopad to má na vzťahy a na kvalitu rozhovoru je asi úplne zjavné.

Multitasking pôsobí aj na proces učenia a na kvalitu vykonávanej práce. Väčšina pracovníkov sa snaží svoje pracovné emaily čítať hneď ako prídu a reagujú na ne v priebehu niekoľkých sekúnd. Podľa odhadu vedcov trvá dvadsať až dvadsaťpäť minút, kým sa človek začne znovu plne sústreďovať na úlohu, ktorú vykonával predtým ako mu prišiel mail. Podobne je to aj v škole. Mnohí študenti sa počas prednášok nechajú rušiť a čítajú správy alebo čítajú s priateľmi, čo má za následok to, že sa na väčšinu odprednášaného učiva nevedia vôbec sústrediť.

Liečba

Digitálne technológie sú súčasťou našej kultúry, zvyšujú našu produktivitu a uľahčujú náš život. Žijeme v digitálnom svete, a tak musíme akceptovať to,

POZNÁMKY

že technológiám sa tak ľahko nevyhneme. Jediný spôsob ako s nimi fungovať tak, aby nám boli na osoh a nie na škodu je naučiť sa s nimi žiť a používať ich rozumne. Digitálna gramotnosť by sa mala začať budovať už u detí pretože ide o najefektívnejší spôsob prevencie závislostí.

Ako zabezpečiť, aby digitálne technológie neškodili?

1. **To najhoršie zakázať** – zakázať detskú pornografiu a hazard na internete.
2. **Šíriť osvetu** – hovoriť o dôsledkoch nadmerného používania technológií na fyzické, ale aj psychické zdravie.
3. **Ponúkať alternatívy** – nebuť online 24/7, mať pár skutočných priateľov je viac ako mať tisíc sledovateľov na Instagrame.

V prípade, ak pacient trpí závislosťou v súlade s diagnostickými kritériami je vhodné vyhľadať odbornú pomoc. Liečba je v závislosti od závažnosti problému ambulantná alebo nemocničná. A rovnako ako pri iných závislostiach musí obsahovať komplexnú zmenu života pacienta.

3.3 Závislosť na práci

Aj keď pomenovanie workoholik (t. j. niekto kto je závislý na práci) sa v našom jazyku už do značnej miery udomácnilo, závislosť na práci by sme medzi oficiálnymi diagnózami hľadali márne. Ide však o reálny problém, ktorý komplikuje životy mnohým rodinám a ľuďom. Je bežné, že **človek, ktorého sa závislosť na práci týka pomoc nevyhľadáva, ale práve naopak svoj nezdravý postoj k práci považuje za výhodu oproti iným kolegom.** Je však dôležité uvedomiť si, že ľudia, ktorí to s prácou preháňajú nemusia byť vždy výkonnejší ako ich ostatní kolegovia. Môžu narúšať vzťahy v pracovnom kolektíve a rovnako môžu robiť aj viac chýb z dôvodu únavy a mať horší zdravotný stav. V konečnom dôsledku môže závislosť na práci viesť až k syndrómu vyhorenia (burnout syndrome).

Vyhorenie je stav telesného, citového a duševného vyčerpania, spôsobený dlhodobým zotrvávaním v situáciách, ktoré sú emocionálne mimoriadne náročné. Táto emocionálna záťaž je najčastejšie spôsobená spojením neprimeraných alebo nereálnych očakávaní s chronickými situačnými stresmi.

Väčšinou na tento problém upozorní až partner alebo partnerka postihnutého človeka, ktorí majú obavy o ich zdravie a zároveň vnímajú to, že ich zanedbávajú a práci venujú nepomerne väčší čas na úkor partnerského vzťahu.

Závislosť na práci má rôzne podoby a ako existuje viac typov alkoholikov alebo hráčov aj ľudia, ktorí sú závislí na práci netvorí homogénnu skupinu.

V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s nasledujúcimi typmi závislých na práci:

- **Urputný typ** – ľudia tohto typu sa venujú práci neustále bez toho, aby od-dychovali. Pracujú aj vtedy, keď to nie je potrebné alebo dokonca vhodné, čo vedie k rizikovým úkonom, pracovným úrazom, zdravotným problémom a nesprávnym rozhodnutiam v dôsledku únavy.

- **Záchvatový typ** – ako hovorí už názov tejto skupiny, prejavuje sa nárazovo. Záchvaty pracovitosti sa striedajú s apatiou, nezaujmom, útlmom. Takýto človek nie je schopný podávať dlhodobu stabilný pracovný výkon a jeho produktivita môže byť dokonca nižšia ako u iných kolegov. Záchvaty pracovitosti nie sú dané vonkajšími okolnosťami akými môže byť napríklad „horiaci termín“ zákazky, ale u takto postihnutých má skôr iracionálne dôvody a nesúvisí s množstvom práce a termínmi, ktoré človek musí splniť.
- **Hyperaktívny typ s poruchami pozornosti** – problém týchto ľudí spočíva najmä v neschopnosti sústrediť sa a dokončiť danú úlohu. Okrem toho títo ľudia okolo seba šíria atmosféru rozruchu a zmätku.
- **Labužník** – do tejto skupiny patria pedanti a perfekcionisti, ktorí venujú pracovným úlohám veľa času a energie a chýba im schopnosť nadhľadu. Venujú príliš pozornosti čiastkovým úlohám na úkor celku.
- **Opatrovník** – k ich typickým rysom patrí, že sa často okázalo dokáza obetovať pre blaho iných. Radi robia úlohy navyše a každému chcú pomáhať. V ľuďoch, ktorí s nimi pracujú často vyvolávajú pocity viny, a tak nepomáhajú sebe ani ostatným.

Kedže zatiaľ nejde o klasickú klinickú diagnózu, nie sú ani presne určené diagnostické kritériá a posúdenie závisí hlavne od subjektívneho prežívania postihnutého a zhodnotenia negatívnych dopadov na jeho život. Výskumníci, ktorí sa touto témou zaoberajú však vytvorili niekoľko testov, ktoré dokážu aspoň orientačne posúdiť nakoľko je vzťah jednotlivca k práci rizikový.

Je možné, že ste sa v niektorej z týchto skupín tak trochu našli. Ak vás zaujíma ako ste na tom naozaj a či vám hrozí niečo ako závislosť na práci môžete sa otestovať testom uvedeným na konci tohto odborného textu. Tento dotazník je prevzatý z USA, kde bol vytvorený profesorom B. E. Robinsonom a je validizovaný na americkú populáciu. Napriek tomu výsledky môžu poskytnúť aspoň orientačný obraz.

Vznik závislosti

Ako je tomu pri ostatných druhoch závislostí, aj táto závislosť má rôzne príčiny. Väčšina závislostí vzniká tak, že sa určité správanie spojí s odmenou. **Odmena v tomto prípade môže byť rôzna. Môže ísť o finančné odmeny, ale aj o uznanie, o pocit vlastnej výnimočnosti, naplnenie predstavy o sebe a pod. Najviac ohrození sú ľudia, ktorí mali v detstve prísnu výchovu a ich rodičia im prejavovali náklonnosť len vtedy, ak podávali výnimočné výkony v športe alebo v škole.** Majú teda naučené, že uznanie a lásku si zaslúžia len vtedy, ak podávajú výnimočne dobré výkony a aj ich hodnota ako ľudí sa odvíja práve od toho ako sú úspešní.

Táto závislosť sa môže často vyskytovať u ľudí s osobnostnou črtou **perfekcionizmus**, ktorý je definovaný ako nadmerné úsilie dosiahnuť bezchybnosť/dokonalosť za súčasného kladenia si nerealisticky vysokých nárokov. Perfekcionista môže tieto nároky klásť na seba, ale aj na iných.

POZNÁMKY

Liečba toho problému musí byť komplexná, musí obsahovať korekciu nesprávnych životných postojov a presvedčení o sebe, ktoré môžu stať za pozadím vzniku tejto závislosti. Rovnako by mala mať presah až do zmeny celkového životného štýlu a nahradenie práce inými voľnočasovými aktivitami.

Aj keď závislosť na práci nepatrí medzi klasické závislosti, nie je úplne bezvýznamná a takéto správanie môže do značnej miery narúšať život a zdravie človeka. A keďže jednotlivé návykové problémy spolu súvisia, je možné stretnúť sa so závislosťou na práci aj u ľudí, ktorí trpia inými závislosťami, napr. alkoholizmom, ale aj patologickým hráčstvom.

3. 4 Patologické nakupovanie

Patologické (kompulzívne) nakupovanie bolo prvýkrát opísané už na konci 19. storočia Kreapelinom a v tej dobe dostalo pomenovanie „oniománia“. Nejde teda o diagnózu, ktorá by sa objavila len prednedávnom. Podobne ako predchádzajúci typ závislosti, ani závislosť na nakupovaní nemá zatiaľ vlastnú diagnostickú kategóriu. Niektorí odborníci ju radia medzi návykové a impulzívne poruchy (podobne ako patologické hráčstvo), iní zase medzi nutkavé poruchy.

Podľa výskumov sa tento problém v zahraničí môže týkať 2 – 10 % dospelaj populácie, čo nie je zanedbateľné číslo. Ako jediná nelátková závislosť sa viac týka žien ako mužov. Zaujímavá je tiež sezónnosť týchto problémov, pretože sa najčastejšie vyskytujú v zimnom období. **Človek trpiaci touto poruchou najčastejšie nakupuje v tzv. ťahoch, kedy naraz minie veľké množstvo finančných prostriedkov. Medzi ťahmi bývajú prestávky dlhé niekoľko dní alebo týždňov. Objavuje sa silná túžba a nutkanie niečo nakupovať, človek väčšinou prichádza do obchodu bez toho, aby vedel čo chce kupovať a kupuje veľa vecí, z ktorých mnohé ani nepotrebuje.** Uspokojenie potreby nakupovať vedie najprv k ukludneniu a poklesu úzkosti, po ktorom však väčšinou nasledujú pocity viny, hnevu, smútku alebo apatie. Môže dochádzať až k zadlženiu a finančným problémom.

Príčiny vzniku závislosti

Pre mnohých ľudí je patologické nakupovanie „liekom“ na samotu, smútok alebo hnev, ale aj prostriedkom na zvýšenie sebavedomia či vyplnenie voľného času. Napríklad mladá žena, ktorá sa cíti v spoločnosti neisto si pred významnejšou spoločenskou udalosťou kúpi drahé značkové oblečenie a doplnky (mimo jej rozpočet) a dúfa, že práve toto oblečenie jej dodá väčšie sebavedomie. Prehľbovanie finančného deficitu však tieto ťažkosti môže len zhoršiť. Samotným spúšťačom tohto správania môžu byť aj vlastnosti tovaru, reklamné kampane a špecifické prostredie obchodných centier.

Liečba

Pri liečbe je dôležité nahradiť správanie, ktoré je neadaptívne (nakupovanie) iným správaním. Je potrebné naučiť závislého zvládať craving (baženie) a vytvoriť

stratégie, ktoré pomôžu odolať neuváženému nákupnému správaniu. Okrem toho by sa mala liečba zamerať aj na riešenie príčin, ktoré viedli k tomu, že sa táto závislosť vytvorila.

3. 5 Závislosť na sexe

Závislosť na sexe (hypersexualita) je zvýšená sexuálna aktivita na základe zvýšeného sexuálneho pudu. Človek postihnutý touto závislosťou vyhľadáva sexuálny styk nie kvôli telesnej potrebe, ale kvôli vytvorenej závislosti. Môžeme ju poznať aj pod názvom nymfománia (u žien) alebo satyriáza (u mužov). Ide o hlbokú poruchu intimity. Niektorí závislí na sexe využívajú na uspokojenie baženia masturbáciu, iní nadužívajú pornografie, sex cez telefón alebo počítač. V extrémnejších prípadoch môže dôjsť až k exhibicionizmu alebo až k sexuálnemu zneužívaniu. Na rozdiel od normálneho sexuálneho pudu, ktorý je prirodzený a nevyhnutný, človek trpiaci závislosťou na sexe sa necíti uspokojený ani po dosiahnutí orgazmu, čo ho ženie k ďalšiemu vyhľadávaniu sexu. Pri abstinencii sa prejavujú abstinénčné príznaky ako je nervozita, potenie, nesústredenosť, podráždenosť. Na ich zmiernenie vyhľadáva postihnutý každú príležitosť k sexuálnemu styku, niekedy dokonca aj s neznámym.

Závislosť na sexe sa prejavuje bezmocnosťou nad závislým sexuálnym správaním, neschopnosťou kontrolovať sexuálne správanie a sexuálne impulzy, pocitmi hanby, bolesti a nenávisťou seba samého. Človek, ktorý je závislý sa snaží menej vyhľadávať sex a obmedzovať ho, čo sa mu väčšinou ale nedarí. Je zahltý myšlienkami na sex, ktorým sa nedokáže brániť. Navyše sa u neho kumulujú aj negatívne dôsledky závislého správania ako je napríklad strata priateľov, ale aj rozvrat partnerského vzťahu v dôsledku klamstiev. Môže pociťovať osamelosť a mať problémy v práci.

Liečba

Liečba tejto závislosti je zložitejšia, pretože sexuálne potreby sú prirodzené a nie je vhodné ich úplne utlmiť. Pomôcť môže psychoterapeut, ktorý sa zaoberá sexuálnymi problémami, ktorý so závislým postupne rozoberie hlbšie príčiny tejto diagnózy.

V zahraničí, ale aj na Slovensku fungujú svojpomocné skupiny anonymných sexholikov (fungujú na podobnom princípe ako anonymní alkoholici) a účasť na takejto skupine môže byť vhodným doplnkom psychiatrickej liečby.

4 ZÁVER

Látkové, ale aj nelátkové závislosti predstavujú pre človeka riziko. Vo všeobecnosti sú náchylnejší ľudia, ktorí žijú v zlom rodinnom prostredí a sú vo svojom živote nešťastní, kvôli čomu hľadajú niečo, čo by im pomohlo zlepšiť náladu, zabudnúť na ťažkosti a spríjemniť život. Na tom samozrejme nie je nič zlé, ale ak to niekto s takýmito činnosťami preháňa, môže to mať na jeho život paradoxne ďalší negatívny dopad v podobe sociálnej izolácie, zhoršenia vzťahov a smútku či sklamania.

POZNÁMKY

Liečba nelátkových závislostí je špecifická a liečebné postupy musia byť prispôsobené konkrétnej diagnóze. Pri niektorých závislostiach, ako je napríklad patologické hráčstvo je vhodná úplná abstinencia (postup, ktorý sa najčastejšie používa aj pri liečbe závislostí na návykových látkach). Pri iných, akými je napríklad závislosť na digitálnych technológiách však abstinencia možná nie je (väčšina zamestnancov potrebuje ku svojej práci počítač a bez neho by fungovali len veľmi ťažko). Základom pre zmenu vždy musí byť uvedomenie si problému, pretože len vtedy je závislý dostatočne motivovaný zmeniť svoje správanie, hodnoty a presvedčenia a osvojiť si nový životný štýl, v ktorom už závislosť nebude mať miesto.

TEST**RIZIKO ZÁVISLOSTI NA PRÁCI**

Odpovedajte na nasledujúce otázky niektorou z nasledujúcich možností. Za každú odpoveď si pripočítajte počet bodov, ktorý zodpovedá príslušnej odpovedi.

Rozhodne nie: 1 bod

Skôr nie: 2 body

Skôr áno: 3 body

Určite áno: 4 body

Dotazník

1. Väčšinu vecí robím radšej sám, než aby som požiadal o pomoc.
2. Som netrpezlivý, ak mám na niekoho veľmi dlho čakať alebo ak niečo trvá veľmi dlho (napríklad pomaly sa pohybujúci rad).
3. Vyzerá to tak, že sa stále ponáhľam a naháňam čas.
4. Keď mám prerušiť nedokončenú prácu som nervózny.
5. Som veľmi vyčerpaný a mávam súčasne rozpracovaných viacero vecí.
6. Robím naraz viac vecí, napríklad obedujem, píšem si poznámky a pritom ešte telefonujem.
7. Často sľubujem viac ako môžem splniť.
8. Keď nevykonávam žiadnu prácu často mám pocity viny.
9. Je pre mňa dôležité vidieť konkrétne výsledky mojej práce.
10. Viac ma zaujímajú výsledky mojej práce než práca, ktorú musím vykonať na to, aby som sa k ním dostal.
11. Pripadá mi, že pracovné záležitosti nepokračujú dostatočne rýchlo alebo, že sa v tejto oblasti dlho nič nedeje.
12. Prestávam sa ovládať, ak sa veci nevyvíjajú podľa mojich predstáv alebo ak mi okolnosti nevyhovujú.
13. Kladiem opakovane stále tú istú otázku bez toho, aby som si uvedomoval, že som na ňu už dostal odpoveď.
14. Trávim veľa času tým, že v duchu plánujem a premýšľam o budúcich veciach a nevnímam súčasnosť.

15. Pokračujem v práci aj keď mi spolupracovníci hovoria, že „padla“.
16. Rozčuľujem sa keď ľudia nedosahujú moje merítka dokonalosti.
17. Keď sa dostanem do situácie, ktorú nemôžem riadiť a ovplyvňovať cítim sa rozrušený.
18. Mám sklom dávať si pri práci vlastné termíny a pracovať pod ich tlakom.
19. Keď nepracujem, je pre mňa ťažké sa uvoľniť.
20. Strávim viac času v práci ako zábavou s priateľmi, koníčkami alebo voľnočasovými aktivitami.
21. Mám sklom začať pracovať na projektoch skôr než sú pripravené.
22. Veľmi ma rozladí, ak urobím čo i len malú chybu.
23. O práci dosť premýšľam a venujem jej viac času ako priateľom a ľuďom, ktorých mám rád.
24. Ignorujem alebo zabúdam na narodeniny, výročia, rodinné stretnutia či sviatky.
25. Robím závažné rozhodnutia ešte predtým ako mám k dispozícii potrebné údaje a než mám možnosť si veci dôkladne premyslieť.

Vyhodnotenie

Spočítajte body, ktoré ste získali.

Pásmo 54 – 63 bodov: zodpovedá ľahkej forme závislosti na práci.

Pásmo 64 – 84 bodov: zodpovedá strednej forme závislosti na práci.

Pásmo 85 bodov a viac: zodpovedá ťažkej forme závislosti na práci.

(Pásmo sú len orientačné, ale v prípade podozrenia na to, že trpíte týmto problémom vyhľadajte odborníka – psychológa, psychiatra alebo psychoterapeuta)

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Americká psychiatrická asociácia: *Príručka k diagnostickým kritériám z DSM-5*®. Bratislava : Vydavateľstvo F, 2018. 450 strán. ISBN: 978-80-88952-97-8.

ARCHER, D.: Smartphone addiction [online]. Psychology today, 2013 [cit. 2020-01-05]. Dostupné na internete: <<https://www.psychologytoday.com/us/blog/reading-between-the-headlines/201307/smartphone-addiction>>.

BLINKA, L. a kol.: *Online závislosti*. Praha : Grada, 2016. 200 s. ISBN 978-80-247-5311-9.

DUHIGG, CH.: *Sila zvyku*. Bratislava : Tatran, 2013. 272 s. ISBN: 978-80-222-0636-5.

HÖSCHL, C. - LIBIGER, J. - ŠVESTKA, J. (ed.): *Psychiatrie*. 2. dopl. a oprav. vyd. Praha : Tigis, 2004. 883 s. ISBN 80-900130-7-4.

KAFKA, M.: What Happened to Hypersexual Disorder? In: *Archives of Sexual Behavior*, roč. 43, 2014, č. 7, s. 85-92. ISSN 0004-0002.

POZNÁMKY

KONČEK, V. - FERIANEC, V. (prekl.): *MKCH-10 medzinárodná štatistická klasifikácia chorôb a príbuzných zdravotných problémov 10. revízia*. Bratislava : Obzor, 1993. 171 s. ISBN 80-215-0249-5.

KUKLOVÁ, M. *Kognitívne-behaviorální terapie v liečbe závislosti*. Praha : Portál, 2016. 152 s. ISBN 978-80-262-1101-3.

NÁBĚLEK, L. - VONGREJ, J. *Ako si neprehrať život : Informácie pre hráčov a ich príbuzných* [online]. Nadácia duševného zdravia, 2000 [cit. 2020-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.cpppap.svsbb.sk/download/metmat/gambleri.pdf>>.

NEŠPOR, K a kol.: *Jak překonat hazard : Prevence, krátká intervence a léčba*. 1. vyd. Praha : Portál, 2011. 159 s. ISBN 978-80-262-0009-3.

NEŠPOR, K.: *Návykové chování a závislost*. 5. vyd. Praha : Portál, 2018. 256 s. ISBN 978-80-262-1357-4.

PINES, A. - ARONSON, E.: *Career Burnout : Causes and Cures*. New York : The Free Press, 1988. 257 s. ISBN 978-00-292-5353-3.

RÖHR, H. P.: *Závislost : Jak jí porozumět a jak jí překonat*. Praha : Portál, 2015. 176 s. ISBN: 978-80-262-0927-0.

SPITZER, M.: *Digitálna demencia : Ako pripravujeme svoje deti a seba o rozum*. Bratislava : Citadella, 2018. 304 s. ISBN 978-80-8182-088-5.

SPITZER, M.: *Kybernemoc : Jak digitalizovaný život ničí naše zdraví*. Brno : Host, 2016. 391 s. ISBN: 978-80-7491-792-9.

YOUNG, K. S.: *Cognitive Behavior Therapy with Internet Addicts : Treatment Outcomes and Implications*. In: *CyberPsychology & Behavior*. roč. 10, 2007, č. 5, s. 231-239. ISSN 1094-9313.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakterizujte nelátkové závislosti.
2. Vymenujte hlavné rozdiely medzi závislosťami na návykových látkach a nelátkovými závislosťami.
3. Popíšte mechanizmus vzniku závislosti a hlavné rizikové faktory pre vznik závislosti (v oblasti rodina, záujmy, psychika, vek a pod.).
4. Charakterizujte patologické hráčstvo, jeho prejavy, dôsledky a liečbu.
5. Popíšte možné spôsoby prevencie vzniku závislosti na digitálnych technológiách.

NELÁTKOVÉ ZÁVISLOSTI

Závislosť môže mať rôzne prejavy. Alkohol, drogy alebo cigarety sú klasickým príkladom závislosti na určitej návykovej látke. V dnešnej dobe sa však čoraz častejšie rozmáhajú aj nelátkové (behaviorálne) závislosti. Ide o závislý vzťah k rôznym činnostiam.

Medzi novodobé nelátkové závislosti patrí:

- patologické hráčstvo, stávkovanie,
- internet, videohry, sociálne siete, smartfóny,
- workoholizmus,
- nakupovanie (shopoholizmus),
- sexuálne aktivity,
- návšteva solária (tanorexia),
- plastické operácie,
- posadnutosť zdravým stravovaním (orthorexia), diéty,
- patologické prejedanie,
- potreba neustále sa vzdelávať a ďalšie.

Závislosť je ochorenie. Bohužiaľ, mnohých dokáže celkom pohltiť a zničiť. Závislosti často končia samovraždou. Preto je dôležité vnímať závislosť podobne ako sú vnímané telesné ochorenia. Pri ochorení v podobe závislosti je potrebné vyhľadať odbornú pomoc.

ISBN 978-80-89609-24-6

